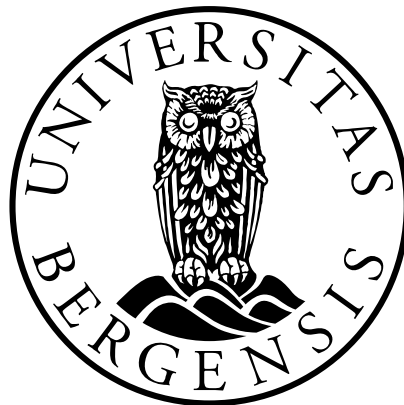

Retorikk eller realitet?

Religionsskiftets betydning for reguleringen av drapsforbrytelsen i Danmark etter reformasjonen

Kandidatnummer: 106

Antall ord: 36840

JUS396 Stor masteroppgave
Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I BERGEN

02.06.2022

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse	2
1 Innledning.....	4
1.1 Tema og bakgrunn	4
1.2 Hovedproblemstilling og underproblemstillinger	7
1.3 Avgrensninger	9
1.3.1 Norsk lovgivning.....	10
1.4 Oppbygning og struktur.....	14
2 Metode og kilder	16
2.1 Lovgivning som empirisk grunnlag.....	16
2.1.1 Lovgivningsmaterialet.....	16
2.1.2 Kilder til lovgivning	18
2.1.3 Metoden for den digitale undersøkelsen	19
2.1.4 Metoden for tolkning og tidsmessig komparasjon	21
2.1.5 Lovgivningens begrensninger som empirisk grunnlag	23
2.2 Andre primærkilder	26
2.2.1 Religionshistorisk litteratur	26
2.3 Sekundære kilder	27
2.3.1 Historisk rettsvitenskap	28
2.3.2 Rettshistorisk litteratur	28
3 Om lovgivningen fra 1536 til 1643	29
3.1 Klassifisering av lovgivning.....	29
3.1.1 Lover og forordninger	29
3.1.2 Recesser.....	31
3.1.3 Håndfestninger	32
3.1.4 Åpne brev, missiver og instruksjer.....	33
3.2 Merknader til den samlede drapsrelaterte lovgivningsstatestikken.....	36
3.3 Merknader til klassifiseringens rettskildemessige betydning.....	38
4 Den rettslige situasjonen før reformasjonen.....	40
4.1 Skyld og uskyld i landskapslovene.....	40
4.2 Det ærlige og uærlige drapet	42
4.3 Problemet med festet bot for drap	44

4.4	Oppsummering	45
5	Dansk drapslovgivning fra reformasjonen til Store recess.....	47
5.1	Dødsstraffen.....	47
5.1.1	Mord og manndrab	52
5.1.2	Hus- og gårdsfredkrenkelse.....	54
5.1.3	Unntakene fra dødsstraffen: våde og nødverge.....	57
5.1.4	Oppsummerende om dødsstraffen.....	59
5.2	Bøtestrafen	60
5.2.1	Bøtestraffens mest sentrale formål.....	60
5.2.2	Familiens ansvar.....	62
5.2.3	Nødverge- og vådedrapet	65
5.2.4	Hevn og familiefæider.....	69
5.2.5	Oppsummerende om bøtestrafen	73
5.3	Dødsstraffen vs. bøtestrafen	74
5.3.1	Fredløsstraffen.....	78
5.4	Prosessreglene i drapslovgivningen.....	78
5.4.1	Påtale	79
5.4.2	Drapssaken	81
5.4.3	Fullbyrdelse av straffen	82
5.4.4	Oppsummerende om prosessreglene i drapslovgivningen	84
5.5	Utviklingen av drapslovgivningen etter recess av 1558.....	85
6	Store recess av 1643.....	89
6.1	Avvergelses- og pågripelsesplikten	89
7	Oppsummering og avsluttende refleksjoner.....	94
7.1	Avsluttende refleksjoner.....	96
	Kildeliste	98
	Liste over grafer og diagrammer	102
	Vedlegg 1: Statistisk oversikt over Dansk og Norsk drapsrelatert lovgivning for perioden 1536-1643.....	1

1 Innledning

1.1 Tema og bakgrunn

[A]lle ting i det menneskelige samfund skal føres hen til Gud som deres yderste formål.

Tanken om dette mål er en påmindelse til to: til ham der regerer, at han ikke befaler noget imod Gud, og til ham der adlyder, at han ikke må lyde Fyrsten i ulovlige ting, det vil sige ting der strider mod den Naturlige og Guddommelige lov.¹

Sitatet er hentet fra Hemmingsens verk *Om naturens lov*, et anerkjent teologisk verk fra 1562 som illustrerer hvordan forholdet mellom rett og religion skal forstås i lys av den nye lutherske læren etter reformasjonen. Hemmingsen understreker her at lovgivers oppgave er å gi lover som sammenfaller med den Gudommelige og Naturlige lov. Lovene i seg selv er ikke Guds ord uttrykt gjennom Guds valgte leder, kongen. Der hvor lovgiver svikter i å gi lover som sammenfaller med Guds ønske, ligger det avgjørende ansvaret på den som skal adlyde lovene. Det blir opp til den enkelte borger å bruke sin iboende fornuft til å skille mellom den lovgivningen som sammenfaller med den Gudommelige og Naturlige lov, og den som strider mot disse.

Religion var lenge et stort og sentralt tema i lovgivertradisjonen i middelalderen. Eksempelvis er Kong Magnus Lagabøters Landslov av 1274 og dens forarbeider gjennomsyret med religiøse bilder og retorikk. En skulle da tenke seg at reformasjonen, som skulle innebære en stor religiøs og statlig omveltning, førte til at religionen fikk en enda større plass i lovgivningen. En kan også tenke seg at overgangen fra katolisisme til protestantisme var tydelig representert i lovgivningen. Disse hypotesene stemmer for eksempel overens med den danske reguleringen av sedelighetsforbrytelser, som undergikk en stor endring i tiden etter reformasjonen.² Sedelighetsforbrytelser var et område som før reformasjonen hørte under kirkens jurisdiksjon. Når kongen etter reformasjonen overtok det meste av kirkens jurisdiksjon, er det da naturlig at vi kan se endringer i reguleringen av disse forbrytelsene.

¹ Hemmingsen (1992) *Om naturens lov 1562*, Del 2, s. 149.

² Kjær (2017) *Guds og øvrigheds straf: Centralmagt og sædelighet i Danmark-Norge*.

Et annet spørsmål er imidlertid om det kan finnes endringer i reguleringen av forbrytelser som også før reformasjonen lå under kongens jurisdiksjon. Da er det særlig interessant å rette søkelyset mot en av de mest omstridte og problematiske forbrytelsene gjennom historien, nemlig drap. Drapsforbrytelsen er i seg selv i strid med Guds ønsker og naturens lov,³ men den har også store verdslige aspekter. Drap truer kongens voldsmonopol og skaper uro og utrygghet i samfunnet. Det truer også det mest grunnleggende aspektet ved det rettslige samfunnet, nemlig at borgerne bytter en del av sin handlefrihet og penger mot kongens eller statens beskyttelse mot vold.⁴ Derfor er drapsforbrytelsen sentral på både det religiøse og det verdslige planet. Denne sammenkoblingen gjør det vanskelig å skille de ulike aspektene ved drapsforbrytelsen når en skal undersøke hvilke aspekter som er religiøst motivert, og hvilke som utelukkende er motivert av verdslige forhold.

Særlig skyldspørsmålet i drapslovgivningen er det interessant å undersøke i et religiøst perspektiv. Med overgangen til protestantismen i Danmark-Norge ble det mer fokus på den enkeltes ansvar til å handle i tråd med den Naturlige lov. Dette skulle ethvert menneske ha kjennskap til gjennom sin iboende fornuft. Tanken var at mennesket hadde evnen til å skille mellom rette og gale handlinger og skulle derfor straffes for å ha handlet galt, eller med andre ord syndet.⁵ Synderen burde ha visst bedre enn å gi etter for legemets lyster og trangen til å utøve vold. Hemmingsen omtaler dette som den viktigste egenskapen som skiller mennesket fra dyrene.⁶ Ifølge Hemmingsen er derfor spørsmålet om straff direkte knyttet opp til gjerningspersonens skyld. I forlengelsen av dette vil den som handlet i tråd med sin iboende fornuft ikke ha utvist skyld, og skal dermed ikke straffes.⁷

I det verdslige perspektivet kan temaet rundt synd knyttes til de subjektive skyldkriteriene, hvor gjerningspersonens vilje og grad av forsett står i fokus. I dagens skyldvurdering er det de subjektive skyldkriteriene som danner grunnlaget for straffbarheten av en handling.⁸ Dette er en komplisert vurdering som i grove trekk innebærer at rettsanvenderen må finne ut av hvordan gjerningspersonen tenkte på gjerningstidspunktet og om han er å bebreide for den

³ Hemmingsen (1992) s. 175.

⁴ Michaelsen (2011) *Rett: En internasjonal historie*, s. 258-262, Gröning, Husabø, Jacobsen (2019) *Frihet, forbrytelse og straff*, s. 77.

⁵ Hemmingsen (1992) s. 15, 17 og 143.

⁶ Hemmingsen (1991) *Om naturens lov 1562*, Del 1, s. 79 og 83.

⁷ Nødvergedrap skal for eksempel ikke straffes i henhold til den Naturlige lov, jf. Hemmingsen (1992) s. 175. Mer om religionens tilknytning til nødvergedrap i oppgavens hoveddel.

⁸ Gröning, Husabø og Jacobsen (2019) s. 48-49.

straffbare handlingen.⁹ Å undersøke disse kriteriene i et historisk og religiøst perspektiv vil ikke bare gi en grundigere forståelse av hvordan skyldvurdering utvikles over en lengere periode. Det vil også kunne bidra til en grundigere forståelse av hvordan større samfunnsmessige hendelser eller strukturelle endringer kan være med på å endre hvordan skyld blir behandlet i lovgivningen.

Når det gjelder oppgavens tema om forholdet mellom rett og religion etter reformasjonen, er det særlig interessant å rette søkelyset mot den danske drapslovgivningen. I Danmark-Norge var det på mange måter Danmark som stod i førersetet under reformasjonen. Danmark stod foran både statlig og politisk gjennom Norges tap av status som eget rike, men også religiøst siden det var den danske Kong Christian III som innførte protestantismen først i Danmark og så i Norge.¹⁰ Hvordan den danske lovgiver forholdt seg til den nye protestantiske tankegangen, er derfor helt sentral for oppgavens tema.¹¹

Skyldvurderingen i den danske drapslovgivningen fra tiden etter reformasjonen har ikke vært undersøkt i dybden tidligere. Et viktig unntak fra dette er Jørgensens bok, *Dansk strafferet: Fra reformationen til Danske lov*, der han blant annet tar for seg utviklingen av drapsforbrytelsen etter reformasjonen.¹² Denne boken bærer imidlertid preg av at Jørgensen aldri ble helt ferdig med prosjektet. Når det gjelder temaet drap, baserer boken seg hovedsakelig på en undersøkelse av dansk drapslovgivning utgitt før og etter reformasjonen, og ikke annen dansk lovgivning som relaterer seg til drap. I tillegg er Jørgensens bok en analyse av hele den danske strafferetten etter reformasjonen, slik at det er viet begrenset plass til analysen av drapsforbrytelsen. Dette resulterer i at Jørgensen ikke får gått skikkelig i dybden i sin analyse av drapsforbrytelsen. På området for den danske drapslovgivnings skyldvurdering etter reformasjonen, er det altså et potensial for nye oppdagelser og avklaringer som masteroppgaven kan fremme.¹³

⁹ I masteroppgaven er pronomen «han» brukt for å beskrive drapsmannen. Det var klart også kvinner som begikk drap under perioden, men drapslovgivningens begrepsbruk er sentrert rundt den mannlige drapsmannen. For enkelhetens skyld, er derfor den mannlige pronomen brukt som standard i masteroppgaven.

¹⁰ I Norge møtte religionsskiftet sterk motstand, særlig siden skiftet ble innført av den danske kongen, en utenforstående makthaver, se Sandnes (1990) *Kniven, ølet og æren*, s. 114-115.

¹¹ I masteroppgaven er det avgrenset mot en behandling av Norsk drapslovgivning, mer om begrunnelsen for denne avgrensingen i kapittel 1.3.1.

¹² Jørgensen (2007) *Dansk strafferet: Fra reformationen til Danske lov*.

¹³ Se for øvrig Bernssens (2017) *Skam, skuld og straff*, som tar for seg barnedrapssakene i Hordaland fra 1642 til 1799.

1.2 Hovedproblemstilling og underproblemstillinger

I oppgaven undersøkes forholdet mellom rett og religion ut fra to dimensjoner: Den rettslige dimensjonen gjennom utviklingen av skyldvurderingen i drapslovgivningen og den religiøse dimensjonen gjennom den synlige og underliggende religiøse påvirkningen på skyldvurderingen i drapslovgivningen. Med dette som bakgrunn er hovedproblemstillingen for oppgaven: **Gav en religiøs oppfatning av synd etter reformasjonen en klarere plass til skyldvurderingens subjektive kriterier i dansk drapslovgivning for perioden 1536 til 1643 slik at skyldvurderingen i større grad etter reformasjonen sentrerte seg rundt drapsmannens vilje til å drepe og alvorlighetsgraden av hans forsett?**

I den rettslige dimensjonen avgrensers hovedproblemstillingen oppgaven til å analysere de subjektive skyldkriteriene i dansk drapslovgivning. I dagens rettskultur innebærer subjektiv skyld at gjerningspersonen forstod eller burde forstått at handlingen kunne føre til et straffbart forhold.¹⁴ I sentrum for denne vurderingen ligger kravet om forsett eller uaktsomhet, som i dag inneholder subjektive skyldkriterier. Når subjektive skyldkriterier skal analyseres i et rettshistorisk perspektiv, må imidlertid denne definisjonen løsnes noe. I oppgaven defineres derfor subjektive skyldkriterier som kriterier som relaterer seg til gjerningspersonens intensjoner med drapet, og som er bestemmende for gjerningspersonens straff. Dette er kriterier som direkte relaterer seg til hvordan drapsmannen har tenkt og handlet forutfor og under drapet.

Det er også viktig å ha et visst fokus på de objektive skyldkriteriene og hva disse kan si om de subjektive skyldkriteriene. Med objektive skyldkriterier menes i denne sammenhengen kriterier som relaterer seg til faktiske handlinger eller omstendigheter der drapsmannens intensjoner med drapshandlingen ikke er en del av vurderingen, og som er bestemmende for gjerningspersonens straff. Dette fokuset vil gi et mer helhetlig rettslig bilde av de subjektive skyldkriteriene, samt danne et grunnleggende bilde av skyldvurderingen som helhet. Om temaet skyldkriterier stilles disse underordnede problemstillingene:

- *Eksisterte det subjektive skyldkriterier i dansk drapslovgivning på tidspunktet før reformasjonen, i så fall hva gikk disse ut på?*

¹⁴ Gröning, Husabø, Jacobsen (2019) s. 48-49.

- *Eksisterte det subjektive skyldkriterier i dansk drapslovgivning i perioden 1536-1643, i så fall hva gikk disse ut på?*
- *Kan det trekkes subjektive skyldkriterier ut fra de objektive skyldkriteriene for drap i dansk lovgivning fra perioden 1536-1643?*

I forlengelsen av temaet om skyldkriterier skal det i oppgavens rettslige dimensjon rettes oppmerksomhet mot skillet mellom drap og mord i lovgivningen etter reformasjonen. Siden begrepet mord historisk har referert til en varierende grad av subjektiv skyld, er dette skillet relevant å analysere i henhold til hovedproblemstillingen. Jørgensen har på dette området konkludert med at skillet hovedsakelig faller ut av dansk lovgivning med recessen av 1537, men at begrepet fremdeles ble anvendt i praksis.¹⁵ Oppgaven skal bidra til å undersøke dette standpunktet ytterligere gjennom en analyse av all dansk lovgivning som relaterer seg til drap, og ikke bare den danske drapslovgivningen som Jørgensen har undersøkt. I den religiøse dimensjonen skal det fokuseres på skillet bakenforliggende motivasjon. Om temaet rundt skillet mellom mord og drap stilles disse underordnede problemstillingene:

- *Skilles det mellom drap og mord i dansk lovgivning i perioden 1536-1643, har skillet i så fall rettslig betydning?*
- *Knyttes det subjektiv skyld til betydningen av mordbegrepet i dansk lovgivning etter 1536 slik at begrepet sentrerer seg rundt drapsmannens vilje til å drepe og alvorlighetsgraden av hans forsett?*

Også prosessreglene kan bidra til å belyse ulike deler av de subjektive skyldkriteriene. Særlig kongens behov for justismonopol i drapsforbrytelsen etter reformasjonen kan ha påvirket de subjektive skyldkriteriene i drapslovgivningen. Siden disse reglene relaterer seg til den praktiske anvendelsen av selve drapslovgivningen, kan de i den rettslige dimensjonen bidra til å utpensle selve innholdet i skyldvurderingen. I oppgavens religiøse dimensjon vil prosessreglene kunne belyse hvilke formål kongen søkte å oppnå igjennom drapslovgivningen og om disse hadde religiøse eller verdslige trekk. Om temaet rundt prosessregler stilles disse underordnede problemstillingene:

¹⁵ Jørgensen (2007) s. 293-294 og 303-304.

- *Påvirket kongens behov for justismonopol i drapsforbrytelsen i perioden 1536-1643 skyldvurderingens subjektive kriterier i drapslovgivningen gjennom dansk prosesslovgivning?*
- *Var kongens behov for justismonopol i drapsforbrytelsen etter reformasjonen utelukkende av verdslig karakter, eller springer det ut fra religiøse tanker om hvordan staten skal styres i Guds bilde?*

Til nå har jeg redegjort for hvilke deler av drapslovgivningen som innholdsmessig kan si noe om de subjektive skyldkriteriene i dansk drapslovgivning etter reformasjonen. Retorikken brukt i denne og annen drapsrelatert lovgivning kan imidlertid også si mye om synet på drap i relasjon til synd. Dermed blir det i oppgavens religiøse dimensjon, også mulig å sette lys på det religiøse aspektet ved de subjektive sidene av skyldvurderingen i den danske drapslovgivningen etter reformasjonen. Om temaet religiøs retorikk stilles disse underordnede problemstillingene:

- *Skjer det endringer etter reformasjonen i den religiøse retorikken lovgiver bruker for å uttrykke graden av skyld og synd i drapslovgivningen i perioden 1536-1643?*
- *Har den religiøse retorikken innholdsmessig påvirkning på de subjektive kriteriene i skyldvurderingen?*
- *Hva kan den religiøse retorikken, sammen med de verdslige behovene for ro og orden i samfunnet, samlet si om skyldvurderingens begrunnelse i drapsforbrytelsen i perioden 1536-1643?*

1.3 Avgrensninger

Lovgivning er ikke en direkte gjenspeiling av hvordan et rettslig samfunn så ut under en viss periode. Dersom målet var å avdekke hvordan lovgivning faktisk ble anvendt, måtte også rettspraksis vært undersøkt. Oppgavens siktemål er imidlertid ikke å avdekke forholdet mellom lovgivningen og hvordan den ble praktisert, men heller hvilke prinsipper som ligger til grunn i selve lovgivningen. Derfor avgrenses oppgaven mot å avdekke hvordan de subjektive skyldkriteriene fra drapslovgivningen ble anvendt i praksis.

Når det gjelder drapslovgivningens materielle sider, avgrenses det mot behandling av regler for medvirkning til, og forsøk på drap. Drapslovgivningen fra undersøkelsesperioden relaterer seg i stor grad til drap som er begått, slik at forsøk på drap ikke er et særlig relevant tema for

perioden. Når det gjelder medvirkning til drap, bygger dette regelverket på andre hensyn enn det den alminnelige drapsreguleringen gjør. De mest sentrale elementene i den alminnelige skyldvurderingen gjør seg derfor gjeldene på en annen måte for medvirkning. En analyse av skyldvurderingen og straffen for de som medvirker til drap krever dermed en selvstendig analyse.

Videre avgrenses det mot drapskategorien barnedrap i dølgsmål. Denne drapskategorien er tidligere undersøkt av Bernssen i hennes stormasterprosjekt.¹⁶ Reglene rundt barnedrap i dølgsmål skulle også komme til å utvikle seg annerledes enn det alminnelige drapet, med fokus på en objektiv skyldvurdering. Derfor faller reguleringen av denne drapstypen utenfor rammene rundt subjektiv skyld som hovedproblemstillingen oppstiller.

På samme måte som barnedrap, var også selvmord regnet som en egen drapskategori under undersøkelsesperioden. Denne kategorien er spesiell sammenlignet med det alminnelige drapet siden gjerningspersonen er død og ikke kan straffes som en alminnelig drapsmann. Det er også andre religiøse og verdslige hensyn som spiller inn for denne drapskategorien som ikke gjør seg gjeldene for andre drap.¹⁷ Derfor avgrenser oppgaven også mot selvmord.

Gjennom undersøkelsesperioden er det deler av den danske drapslovgivningen som relaterer seg direkte til krigføring. Siden denne kategorien av drapslovgivning er gitt under spesielle omstendigheter og derfor ikke behandler drap av fienden som en forbrytelse, avgrenses det også mot denne drapskategorien. Drapsrelaterte regler som gjelder forholdet innad i hæren inngår likevel i analysen av hovedproblemstillingen.

Oppgaven avgrenses ytterligere til å analysere regler som omhandler drap av mennesker på andre mennesker. Det vil si at drap av og på dyr ikke faller inn under oppgavens analyse. Det er andre, noe mer eiendomsrettslige hensyn som spiller inn under reglene om drap på og av dyr sammenlignet med alminnelige drap. En analyse av disse reglene krever derfor en selvstendig analyse.

1.3.1 Norsk lovgivning

¹⁶ Bernssen (2017).

¹⁷ Se for øvrig Husabø (1994) *Rett til sjølvvalt livsavslutning?* s. 23-91. Denne tar for seg det historiske perspektivet på selvvilgt livsavslutning.

Oppgavens hovedproblemstilling legger opp til en analyse av dansk drapsrelatert lovgivning. Det vil si at hovedproblemstillingen avgrenser mot en behandling av norsk lovgivning. Begrunnelsen for denne avgrensningen ligger i den norske lovgivningens karakter og lovgivningsfrekvens etter reformasjonen. Dette skal jeg nå gå nærmere inn på.

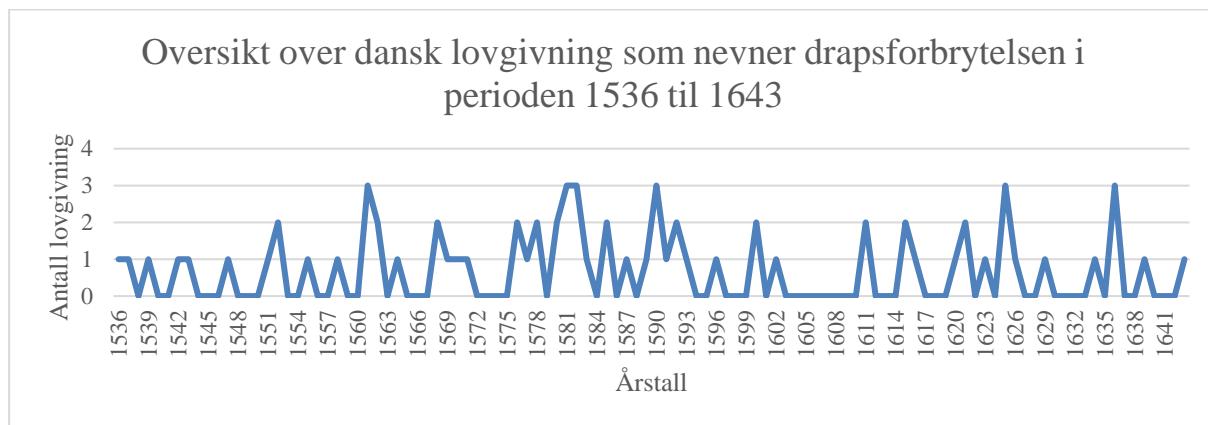
For det første må forskjellene i lovgivningsfrekvensen i den danske og norske drapsrelaterte lovgivningen fremheves. I Danmark er den rettslige situasjonen i tiden etter reformasjonen preget av en høy lovgivningsfrekvens på området for drapsforbrytelsen. Samlet for perioden mellom 1536 og 1643 er det totalt 71 tilfeller av ny drapsrelatert lovgivning i Danmark. Dette gjør at det er mye materiale å undersøke og analysere. Det blir dermed mulig å trekke de store linjene i religiøs påvirkning gjennom en analyse på rettens dypeste prinsipielle nivåer. I Norge er imidlertid situasjonen motsatt. Lovgivningsfrekvensen for perioden er vesentlig lavere enn i Danmark, med bare 24 tilfeller av ny drapsrelatert lovgivning for perioden mellom 1536 og 1643.¹⁸ Dette utgjør omtrent $\frac{1}{3}$ av den danske lovgivningen fra samme periode. Den lave lovgivningsfrekvensen i norsk drapsrelatert lovgivning gjør at det blir vanskelig å konkludere på de prinsipielle sidene ved norsk drapslovgivning fra undersøkelsesperioden.

I forlengelsen av problemet den samlede lovgivningsfrekvensen for perioden utgjør, ligger problemet rundt hvordan den norske drapsrelaterte lovgivningen fordeler seg ut over undersøkelsesperioden. Som vi kan se av graf nr. 1 nedenfor, er lovgivningsfrekvensen i Danmark for perioden mellom 1536 og 1643 relativt jevn. Det er perioder hvor det blir utgitt mindre drapsrelatert lovgivning enn andre, men disse periodene varer ikke mer enn omtrent 6 år. Mest sentralt kan vi se at det blir gitt mye drapsrelatert lovgivning i årene rett etter reformasjonen. Dette kildematerialet gjør det mulig å undersøke hvordan reformasjonen har påvirket drapslovgivningen i Danmark. Det blir også mulig å undersøke hvorvidt det senere i perioden skjer endringer i denne påvirkningen. På den andre siden, kan vi av graf nr. 2 først observere at den norske lovgivningsfrekvensen gjennom perioden ikke er like jevn som den danske. Tvert imot er den norske lovgivningsfrekvensen preget av flere lengre perioder som

¹⁸ Kilden til disse tallene og graf nr.1 nedenfor er de norske riksregistrarer for perioden 1536-1643. De norske riksregistrarer (heretter omtalt som «NR») er en kronologisk samling av brev og forordninger utferdiget av kongen gjennom det Danske kancelli. Samlingen består av til sammen 12 bind som dekker perioden 1523 til 1660 og er utgitt mellom 1861 og 1891 av Chr. A. Lange m.fl etter foranstaltning fra Det norske historiske kildeskrittfond. Hallanger og Brandts utgivelse av *Kong Christian den fjerdes Norske lovbook af 1604* fra 1855 er benyttet som kilde til Christian den fjerdes Norske lov av 1604. Det er den samme digitale metoden brukt for gjennomgangen av den danske lovgivningen som er brukt for å kartlegge den norske lovgivningen, se oppgavens kapittel 2. Det vil si at de samme begrensningene en slik digital undersøkelse setter, også gjelder for tallene fra norsk drapsrelatert lovgivning.

strekker seg over 10 og oppimot 20 år uten noen drapsrelatert lovgivning. Fordi fordelingen av lovgivningsfrekvensen gjennom perioden er så ulik den danske, vanskeliggjør dette en sammenligning med dansk drapslovgivning fra samme perioden.

Graf nr. 1:¹⁹

Graf nr. 2:²⁰

For det andre er det forskjeller i den norske og den danske drapsrelaterte lovgivningens karakter. Den danske drapsrelaterte lovgivningen fra undersøkelsesperioden preges av å være ny regulering på området. Som vi skal se nærmere på i oppgavens hoveddel, skjer det endringer i både skyldvurderingen og i selve straffen for drap etter reformasjonen i Danmark. Selv om den danske drapslovgivningen bygger på middelalderlovgivning på visse områder, er det altså mye lovgivning som er ny og som bygger på nye konsepter og termer fra ellers i Europa.²¹ Slik er det ikke for den norske drapslovgivningen. Selv om det blir gitt noe drapsrelatert lovgivning gjennom undersøkelsesperioden, viser disse i stor grad til

¹⁹ Se vedlegg 1, s. 1, graf 1 for en større versjon av grafen.

²⁰ Se vedlegg 1, s. 2, graf 2 for en større versjon av grafen.

²¹ Se for eksempel drøftelsen om nødvergeregelen i kapittel 5.1.3.

drapsreguleringen i Kong Magnus Lagabøters Landslov av 1274.²² Det vil si at mens dansk drapslovgivning blir innholdsmessig forandret gjennom ny lovgivning, blir eksisterende norsk drapslovgivning stadfestet. Det er altså middelalderlovgivningen som er den mest sentrale kilden til den norske drapslovgivningen under undersøkelsesperioden. For å forstå skyldvurderingen i norsk drapslovgivning etter reformasjonen, må derfor intensjonen bak lovgivningen på slutten av 1200-tallet studeres. Dette gjør en sammenligning med dansk drapslovgivning etter reformasjonen vanskelig.

Siden den norske drapslovgivningen for perioden hovedsakelig er en videreføring av drapsreguleringen i Kong Magnus Lagabøters Landslov av 1274, oppstår den norske drapsreguleringen under andre premisser enn den danske. Det er det norske samfunnet, slik det så ut i 1274, som styrer den norske lovgivers fokus på området for drapsforbrytelsen. Dette gjør at det samfunnsmessige og rettslige landskapet som danner bakgrunnen for den norske drapslovgivningen, skiller seg så kraftig fra den danske at det blir vanskelig å foreta en sammenligning mellom de to. Disse forskjellige utgangspunktene utspiller seg i ganske ulike regler som hensyntar forskjellige verdslige aspekter i samfunnet. Eksempelvis opererer Landsloven med et helt annet nødvergereglement enn den danske.²³ Hensynet rundt å unngå familiefæder er også i større grad styrende for straffen etter dansk lovgivning, noe som strider mot reguleringen i Landsloven av 1274.²⁴

²² Se Fredriksborg 3. mai 1571 (s. 683, NR bind 1), Skanderborg 12. marts 1587 (s. 697, NR bind 2), København 22. juli 1591 (s. 195-196, NR bind 3), København 12. april 1597 (s. 466, NR bind 3) som alle direkte henviser til Landsloven som riktig regulering av drapsforbrytelsen. Se også reglene fra København 22. juli 1591 (s. 195-196, NR bind 3) og Akershuus 3. August 1616 (s. 598, NR bind 4). Disse sistnevnte reglene viser til at lensherren hadde behandlet alle drap i sitt len likt. I stedet for å straffeforfølge fredløse, tok han bøter for drapene. Årsaken til dette problemet ligger trolig i at det både var lettere og billigere for lensherren å ta bøter for drapene, enn det var å forfølge fredløse. Denne praksisen vil lovgiver ha slutt på og viser til at det er Landsloven av 1274 som bestemmer hvilke drap som skal straffes med hvilke straffer, jf. Landsloven av 1274, IV-3 i Taranger (1915) *Magnus Lagabøters Landslov*.

²³ Som vi skal se nærmere på i oppgavens hoveddel, er nødverge et etablert konsept i den danske drapslovgivningen. Den danske nødvergedrapsmannen må imidlertid betale bot for drapet. Slik er det ikke etter Landsloven. I Tarangers oversettelse er begrepet «nødverge» brukt i IV-3. Dette må ha blitt trukket inn under oversettelsesprosessen. I de norrøne manuskriptene forekommer ikke nødvergebegrepet. Vi kan være sikre på dette fordi nødvergebegrepet ble kjent i Danmark-Norge først etter at det ble brukt i tysk lovgivning på starten av 1500-tallet. Mer om nødvergebegrepet senere i oppgavens kapittel 5.1.3 og 5.2.3.

²⁴ I den danske drapslovgivningens retorikk, er hensynet rundt å unngå familiefæder blant annet brukt for å straffe drapsmannens familie med et objektivt straffeansvar, se kapittel 5.2.2 nedenfor. Fordi familiefæde ikke er et sentralt tema i Landsloven av 1274, og fordi slektsansvaret i relasjon til drapsforbrytelsen ikke videreføres, strider den danske regelen mot reguleringen i Landsloven. Se ordlyden «Men alle andre frændebøter og saktal bortfalder saa ubetinget, at ingen frænde paa nogen av sidene tar eller bøter mere end nu er skilt» i Landsloven IV-13, Taranger (1915).

Av denne gjennomgangen kan vi se at forskjellene både i det kvantitative og grunnlaget for det kvalitative i den norske og danske drapslovgivningen som gjaldt under undersøkelsesperioden, vanskeliggjør en sammenligning. I Danmark kan vi se at reformasjonen blir brukt som et slags springbrett for å innføre en reform av drapsreguleringen, dette skal redegjøres for i oppgavens hoveddel. Dermed blir det mulig å undersøke religiøs tilknytning i relasjon til reformasjonen i dansk drapsrelatert lovgivning. Siden det motsatte var tilfellet i Norge, blir det ikke hensiktsmessig å gjennomføre en sammenlignende analyse av norsk drapsrelatert lovgivning. Det er dermed ikke sagt at disse forskjellene ikke er verdt å undersøke nærmere. Det denne gjennomgangen har vist er imidlertid at en slik undersøkelse og analyse bør gjøres under andre rammer enn det oppgavens tema rundt forholdet mellom rett og religion i lovgivning etter reformasjonen tillater.

1.4 Oppbygning og struktur

Ovenfor er innholdet i og avgrensningene av hoved- og underproblemstillingene presentert slik at rammen for drøftelsen i masteroppgaven er klarlagt. I dette delkapittelet vil oppgavens oppbygning og struktur presenteres.

Det første som vil presenteres etter innledningen, er metoden og kildene som er brukt for å analysere hovedproblemstillingen. Etersom kildematerialet består av digitaliserte kilder, vil også metoden som er brukt for å navigere i dette kildematerialet presenteres. Dette vil utgjøre oppgavens kapittel 2. Etersom det er lovgivningen som danner det empiriske grunnlaget for analysen av hovedproblemstillingen, vil det i kapittel 3 bli gitt en presentasjon av de ulike typene dansk lovgivning fra undersøkelsesperioden. I kapittel 3 vil også den danske drapsrelaterte lovgivningsstatistikken bli presentert.

Etter kapittel 3 vil den rettslige situasjonen rundt drapsforbrytelsen i tiden før reformasjonen, presenteres i kapittel 4. Dette utgjør en kort gjennomgang av de elementene i den danske drapslovgivningen fra før reformasjonen som det er nødvendig å ha kjennskap til for å forstå den videre utviklingen av skyldvurderingen etter reformasjonen.

Deretter utgjør oppgavens kapittel 5 hoveddelen av drøftelsen av dansk drapsrelatert lovgivning fra perioden mellom 1536 og 1643. Denne delen starter med en analyse av den danske drapslovgivningen fra reformasjonen i 1536 til og med recess av 1558. Deretter vil

utviklingen av drapslovgivningen etter 1558 og opp mot Store recess av 1643 analyseres. Store recess av 1643 vil analyseres i kapittel 6. Av hensyn til kildematerialet og innholdet i lovgivningen, er det naturlig å dele opp drøftelsen på denne måten. Recessene som blir gitt i perioden mellom 1536 og 1558 henger i stor grad sammen og må derfor ses i sammenheng. Derfor utgjør denne perioden første del av drøftelsen. Deretter kommer det en periode med mye lovgivning, men relativt lite endringer. Til slutt kommer Store recess av 1643 som utgjør et steg mot en større grad av rettsenhet med norsk lovgivning. Dermed har denne en litt annen karakter enn den foregående lovgivningen og behandles derfor i et eget kapittel.

Til slutt vil det i kapittel 7 gjøres en oppsummering av analysen gjennom en gjennomgang av de underordnede problemstillingene og en oppsummerende besvarelse på hovedproblemstillingen. Det vil også bli gjort noen avsluttende refleksjoner rundt analysens relevans for dagens skyldvurdering.

2 Metode og kilder

2.1 Lovgivning som empirisk grunnlag

Som det kommer frem av hovedproblemstillingen, er det lovgivning som danner det empiriske grunnlaget for undersøkelsen. I en historisk kontekst kan lovgivningen si mye om samfunnet den oppstod i. Den forteller oss blant annet om samfunnsmessige utfordringer, hvilke problemer lovgiver hadde fokus på å regulere og lovgivers syn på ulike forbrytelser. Retorikken brukt i lovgivningen kan også si mye om hvilke verdier og idealer lovgiver strebet etter.²⁵ Lovgivning er derfor særlig godt egnet som empirisk grunnlag for en analyse av det større temaet om forholdet mellom rett og religion.

I det følgende vil det gis en oversikt over lovgivningsmaterialet som er tilgjengelig fra undersøkelsesperioden, hvordan det skal navigeres i dette materialet, metoden som vil bli brukt for selve undersøkelsen og hvilke begrensninger lovgivning som empirisk grunnlag og primærkilde setter.

2.1.1 Lovgivningsmaterialet

Lovgivningsmaterialet som er undersøkt er geografisk avgrenset til fastlandet Danmark, slik riket så ut på 1500- og 1600-tallet. Lovgivning som alene gjaldt i Norge, Færøyene, Island, Grønland, Gotland og Holstein faller derfor utenfor oppgavens avgrensning. Utover dette er det ingen ytterligere geografiske begrensninger. Det vil si at også lovgivning som kun gjaldt på lokale områder i Danmark inngår i undersøkelsen. Dette er en stor kategori i den danske drapslovgivningen fra undersøkelsesperioden og det er derfor naturlig å ta den med. I tillegg gir en undersøkelse av den lokale lovgivningen sammen med den nasjonale, et mer helhetlig bilde av hvordan drapslovgivningen i landet så ut. Det bidrar også til å kartlegge den religiøse retorikken i drapslovgivningen som helhet.

Den nedre tidsmessige avgrensningen av lovgivningsmaterialet som er undersøkt er satt til 1536, med Christian III's første københavnske recess. Denne recessen er regnet som startskuddet for reformasjonen i Danmark og er derfor et naturlig startpunkt for analysen.

²⁵ Sandvik (2017) «Trykkefrekkhet etter 1814 i Norge og Danmark: Offentlighet, ytringsfrihet, Ørsted og straffeloven av 1842», s. 30.

Deler av den danske middelalderlovgivningen er likevel også undersøkt. En undersøkelse av disse kildene er nødvendig for å kunne vite hvilke deler av skyldvurderingen som endres med reformasjonen og hvilke deler som henger igjen fra middelalderlovgivningen. Undersøkelsen av de danske middelalderkildene inkluderer de elementene i den danske drapslovgivningen fra før reformasjonen som det er nødvendig å ha kjennskap til for å forstå den videre utviklingen av skyldvurderingen etter reformasjonen. Konkret er det de gamle landskapslovene, primært Jyske lov av 1241, og Christian IIs geistlige og verdslige lov av henholdsvis 1521 og 1522 som inngår i undersøkelsesmaterialet for Danmarks middelalderlovgivning.²⁶

Undersøkelsesperioden stopper i 1643 med utgivelsen av Kong Christian IVs Store recess. Reglene i denne recessen skulle gjelde for både Norge og Danmark, noe som tilsier at de to landene fikk en mye høyere grad av rettsfellesskap sammenlignet med tidligere. Derfor er det også naturlig å sette den øvre tidsmessige avgrensingen for analysen ved dette tidspunktet. Recessen inneholder viktige regler om skyld i drapsforbrytelsen og inngår derfor også i lovgivningsmaterialet som er undersøkt.

Det er den drapsrelaterte lovgivningen som er undersøkt. I denne sammenhengen sikter begrepet drap til en handling eller unnlattelse som fører til at livet til en annen person går tapt. Den mest sentrale lovgivningen for analysen av hovedproblemstillingen er naturligvis selve drapslovgivningen, det vil si den lovgivning som direkte knytter seg til reguleringen av drapsforbrytelsen gjennom fastsettelse av straff, prosessregulering eller selve skyldvurderingen. Annen drapsrelatert lovgivning som ligger i periferien av drapsreguleringen, gir imidlertid også viktige bidrag til analysen av hovedproblemstillingen. Dette er lovgivning som ikke direkte regulerer drapsforbrytelsen, men som nevner drap, mord eller de som har begått slike forbrytelser. Mer spesifikt inkluderer dette blant annet lovgivning som regulerer håndteringen av eller rettigheter til fredløse drapsmenn og mordere, regler som skal forebygge for drap, og regler om jurisdiksjonen i drapssaker. Den perifere drapslovgivningen er særlig viktig når det gjelder analysen av retorikken brukt rundt drapsforbrytelsen. Drap var klart en stor religiøs synd under undersøkelsesperioden, det er

²⁶ Jyske lov gikk etter hvert fra å være en landskapslov til å ha riksdekkende betydning og er derfor sentral i undersøkelsen. Christian IIs geistlige og verdslige lov er sentral når det gjelder utviklingen av skyldlæren i tiden rett oppunder reformasjonen. Det bemerkes imidlertid at Christian IIs geistlige og verdslige lov raskt ble avskaffet av adelen etter deres vedtagelse. Mer om betydningen av denne avskaffelsen i oppgavens kapittel 3.1.1. Skautrup (1941) *Den jyske lov: Text med oversættelse, kommentar og ordbog* og Kolderup-Rosenvinge (1824) *Samling af gamle danske love*, fjerde del er brukt som kilder til Jyske lov og Chr. II geistlige og verdslige lov. I tillegg er også rettshistoriske undersøkelser av denne lovgivningen benyttet for å gi et mer komplett bilde av den danske middelalderlovgivningen som regulerte drap.

likevel ikke selvsagt at denne synden ble vektlagt i retorikken i selve lovgivningen. Hvis synd ikke ble vektlagt i den perifere drapslovgivningen, gir det en indikasjon på at religiøse tanker om synd etter reformasjonen ikke påvirket de subjektive skyldkriteriene. I tillegg vil retorikken brukt i den perifere drapslovgivningen kunne si noe om skillet mellom mord og drap, hvorvidt mord var synonymt med drap, eller om det under perioden eksisterte en kvalifisert form for forbrytelsen som bar med seg en større grad av subjektiv skyld. Det er imidlertid viktig å påpeke at den perifere drapslovgivningen kun har begrenset vekt. Det sentrale for analysen av hovedproblemstillingen er selve drapslovgivningen.

2.1.2 Kilder til lovgivning

Som det ble redegjort for i oppgavens innledning, er det en stor mengde lovgivning som er undersøkt. Dette lovgivningsmaterialet er vanskelig å navigere i uten hjelpemidler fordi det ikke finnes noen samling av lovgivning systematisert etter forbrytelsestype. Uansett om dette var tilfellet, ville det vært vanskelig å finne frem til lovgivningen som nevner drap, men som ikke direkte er en del av drapsreguleringen. I nyere tid har imidlertid mye av lovgivningen fra undersøkelsesperioden blitt digitalisert. Det vil i det følgende bli gitt en presentasjon av de digitaliserte samlingene av lovgivning som er brukt i undersøkelsen av det empiriske grunnlaget. Spesifikke mangler og begrensninger ved disse kildene vil bli kommentert i oppgavens kapittel 2.1.5.

En sentral kilde til dansk lovgivning fra undersøkelsesperioden er V. A. Sechers samling på 6 bind av dansk lovgivning fra 1558 til 1660.²⁷ Denne ble utgitt mellom 1887 og 1918 som et historisk prosjekt der målet var å samle all dansk lovgivning fra 1558 til 1683. Samlingen omfatter lovgivningen fra områder som mellom 1558 og 1660 hørte under den danske krone. Det vil si at lovgivning som kun gjaldt på Halland, Skåne, Bleking, Gulland samt de deler av Sønderjylland som hørte under det Danske kancellis myndighet, også inngår i samlingen.²⁸ Lovgivningen for Færøyene, Norge, Island, Grønland, Gotland og Holstein er imidlertid ikke

²⁷ Secher (1887-1918) *Corpus constitutionum danicæ*, bind 1-6. Samlingen er digitalisert av det kongelige bibliotek i Danmark.

²⁸ Secher (1887-1888) innledning, s. 8.

tatt med. Bakgrunnen for Sechers samling er det Danske kancellis kopibøker over kongelige ekspedisjoner med registrantene og tegningene.²⁹

For å dekke den danske lovgivningen i tidsrommet mellom 1536 og frem til 1558 er Aage Andersens *Den Danske Rigslovgivning 1523-1558* brukt som kilde til lovgivning.³⁰ Dette er det fjerde bindet i en samling som dekker den danske rikslovgivningen inntil 1558, hvoretter Sechers samling overtar. Kilden Andersen har brukt ved utarbeidelsen av samlingen er de trykte lovene som er bevart gjennom sentrale institusjoners arkiver. Som tittelen indikerer, inneholder Andersens samling lovgivning som gjaldt for hele det danske riket. Utover dette er den geografisk avgrenset på samme måte som Sechers samling.

2.1.3 Metoden for den digitale undersøkelsen

Som det kommer frem av det som er skrevet ovenfor, er lovgivningen som er undersøkt tilgjengelig digitalt.³¹ Dette har lettet undersøkelsesprosessen betydelig. Ved hjelp av forskjellige søkefunksjoner, har en kunnet søke på enkelte ord og dermed funnet frem til konkret lovgivning av relevans. En slik digital undersøkelsesprosess er imidlertid ikke uten utfordringer. For det første må en ha nok kjennskap til materialet for å vite hvilke søkeord som skal benyttes. Dette er skaffet gjennom en studie av juridisk litteratur om temaet, primært kapittelet om drap i Jørgensens bok om dansk strafferett som er nevnt ovenfor.³² Av denne studien ble det avdekket at søkeordene «drab», «mord», «ombragt»,³³ «mandslet» og «ihjel» var hensiktsmessige å benytte i undersøkelsen.³⁴ Søkeordet «drab» er relevant både fordi denne termen oftest ble brukt i drapslovgivningen fra undersøkelsesperioden, og fordi den oftest ble brukt når det i annen lovgivning ble henviset til drapsforbrytelsen. Søkeordet «drab» er derfor også egnet til å avdekke lovgivningen som nevner drap, men som faller utenfor selve drapsreguleringen. Søkeordet «mord» er valgt for å avdekke hvorvidt det eksisterte en

²⁹ I registrantene finnes åpne brev som ble sendt ut til rikets innbyggere. I tegningene finnes de lukkede brev eller missiver som ble sendt til enkeltmennesker, jf. Andersen (2015) *Den danske rigslovgivning 1523-1558*, s. 21. Mer om hva et åpent brev og missiv er i oppgavens kapittel 3.

³⁰ Andersen (2015).

³¹ I motsetning til Sechers samling, er i utgangspunktet ikke *Den Danske Rigslovgivning 1523-1558* digitalisert. Dermed blir det vanskelig å finne frem til den relevante lovgivningen uten å lese gjennom hele samlingen. Dette ville vært en lang og tidkrevende prosess som ikke hadde vært mulig å gjennomføre med tiden en stormateroppgave har til gode. Det har imidlertid vært mulig å skanne sidene av den fysiske boken, slik at en digital søkefunksjon også for denne samlingen kunne benyttes.

³² Jørgensen (2007) s. 289-304.

³³ For denne termen er søkeordet «ombr» brukt. Se avsnittene nedenfor for en forklaring av dette valget.

³⁴ Søkeordene er naturligvis danske siden lovgivningen som er undersøkt er dansk.

kvalifisert og en ukvalifisert form av drapsforbrytelsen i lovgivningen etter reformasjonen. Ettersom begrepet «mord» ikke finnes i selve drapslovgivningen etter reformasjonen, er det særlig lovgivningen som faller i periferien av drapsreguleringen dette søkeordet er egnet til å avdekke. Ordene «mandslæt», «ombragt» og «ihjel» ble også brukt i lovgivningen for å beskrive drapsforbrytelsen. Disse er likevel mindre hyppig brukt, sammenlignet med termen «drab».

Når søkeordene er klarlagt, må det også tas høyde for ulike bøyingsvarianter for søkeordene, i tillegg til at det i undersøkelsesperioden ikke eksisterte noen rettskrivningsstandard. Både måten søkeordene ble skrevet på, og hvilke ord som ble brukt for å referere til drapsforbrytelsen kunne derfor variere. Ettersom målet med undersøkelsen er å avdekke all dansk lovgivning fra undersøkelsesperioden som nevner drapsforbrytelsen, er det derfor nødvendig å søke på de ulike bøyingsvariantene og rettskrivningsvariantene for drapsforbrytelsen. Utenom de primære søkeordene er det søkt etter termene «drap», «dreb», «drep», «dræb», «dræp», «mandslæt», «ihiel», «i hiel», «i hjel», «myrd» og «ombr». Ordene er avdekket både gjennom en studie av juridisk litteratur, og underveis i selve undersøkelsen. Ved å benytte søkeordene nevnt ovenfor vil også ord som inneholder søkeordet komme opp i søkeresultatet. Søkeordet «ombr» dekker for eksempel ordene «ombragt», «ombringe», «ombracht» og «ombract».³⁵ I søkeresultatet tas det ikke hensyn til variasjonen mellom små og store bokstaver, slik at det ikke har vært nødvendig å benytte søkeord med slike variasjoner.

Ved bruk av de overnevnte søkeordene, vil søkeresultatet også inkludere lovgivning som ikke er drapsrelatert. Dette inkluderer ord som «drabant» ol. som ikke har noe med drapsforbrytelsen å gjøre. Etter at søkeordene er klarlagt, må derfor hvert enkelt søkeresultat gjennomgås og de bestemmelsene som enten regulerer drapsforbrytelsen eller nevner drap plukkes ut. I denne første fasen av søkeprosessen fjernes ikke bestemmelser om drapsrelatert lovgivning som faller utenfor oppgavens materielle avgrensning.³⁶ Grunnen til dette er at bestemmelsene først må tolkes for å kunne vurdere om de faller utenfor oppgavens materielle område eller ikke. Med dette går jeg videre til metodekapittelets neste delkapittel om metoden for tolkning og tidsmessig komparasjon.

³⁵ Det er derfor heller ikke nødvendig å søke på termen «manndrab», med de rettskrivningsvarianter og bøyninger som tilhører denne termen, siden ordene vil komme opp i resultat til søkeordet «drab».

³⁶ Se ovenfor i kapittel 1.3.

2.1.4 Metoden for tolkning og tidsmessig komparasjon

Ovenfor er det redegjort for det empiriske grunnlaget for analysen og hvordan det er navigert i kildematerialet for å finne frem til den relevante lovgivningen. I det følgende vil metoden for arbeidet med det empiriske grunnlaget presenteres. Dette inkluderer en redegjørelse for metoden brukt for tolkningen av lovgivningen og metoden for den tidsmessige komparasjonen i oppgaven.

Etter å ha klarlagt søkeordene og plukket ut den drapsrelaterte lovgivningen, ble alle bestemmelsene plassert på en tidslinje. Dette var gjort for å få en kronologisk oversikt over lovgivningen, noe som gjør selve tolkningsprosessen og særlig den tidsmessige komparasjonen lettere. Neste steg i prosessen ble deretter å tolke alle bestemmelsene. Siden språket brukt i den utplukkede lovgivningen på flere områder er vanskelig å forstå for den moderne leser, har fokuset i tolkningsprosessen først vært på å få en ren språklig forståelse av de enkelte bestemmelsene. Som hjelpemiddel i denne delen av tolkningsprosessen ble de digitalt tilgjengelige historiske danske ordbøkene fra det danske sprog- og litteraturselskab benyttet.³⁷

Etter at det rent språklige var avklart i tolkningsprosessen første fase, var neste steg av tolkningen å avdekke hva de enkelte reglene opererer med av skyld. Det har da vært relevant å se på selve skyldkriteriene, om disse er objektive eller subjektive og hvorvidt det oppstilles en kvalifisert form for forbrytelsen hvor graden av subjektiv skyld får konsekvenser for straffen som loven pålegger gjerningspersonen. I tillegg stod regelens religiøse eller verdslige retorikk, formål og prinsipper i fokus for tolkningen. Dette er gjort gjennom å se etter religiøse prinsipper og henvisninger som kommer frem i lovgivningen, for eksempel uttrykk for talionsprinsippet eller henvisninger til Gud. Talionsprinsippet er et gjengjeldelsesprinsipp som går ut på at det skal straffes med et tilsvarende onde som gjerningspersonen påførte offeret. Når det gjelder drapsforbrytelsen vil dette tilsi at drap skal straffes med døden.³⁸ Det er også undersøkt om regelen gir uttrykk for de verdslige eller religiøse aspektene som danner regelens bakgrunn. Under denne delen av tolkningsprosessen har de bestemmelsene som faller utenfor oppgavens materielle avgrensning blitt luket ut.

³⁷ Dette inkluderer *Holbergs ordbog* (<https://holbergordbog.dk/>), *Moths ordbog* (<https://mothsordbog.dk/>), *Kalkars ordbog* (<https://kalkarsordbog.dk/>) og *Meyers fremmedordbog* (<https://meyersfremmedordbog.dk/>).

³⁸ Mer om talionsprinsippet i oppgavens kapittel 5.

Når alle bestemmelsene var tolket og den lovgivningen som faller utenfor oppgavens materielle avgrensning var luket ut, ble det utarbeidet grafiske oversikter over den drapsrelaterte lovgivningen fra perioden, presentert både helhetlig og ut fra type lovgivning.³⁹ Disse oversiktene inkluderer ikke den drapsrelaterte lovgivningen som det i oppgavens innledning er avgrenset mot. Antall lovgivning i de grafiske oversiktene refererer til antall lovgivning som nevner drap for hvert enkelt årstall. Det vil si at det grafiske tallet representerer antall enkelt lovgivning som nevner drap, og ikke enkelte bestemmelser. Selv om recess av 1558 nevner drapsforbrytelsen i flere bestemmelser, ble recessen derfor notert med tallet 1. Det er utarbeidet slike grafiske oversikter for å tydeliggjøre lovgivningsfrekvensen for den drapsrelaterte lovgivningen under perioden, både helhetlig og knyttet opp mot hver enkelt type lovgivning. Disse grafene vil presenteres i oppgavens kapittel 3.

Det neste steget i tolkningsprosessen var å plassere reglene i egne kategorier etter deres innhold for å gjøre det enklere å studere utviklingen innad i de ulike kategoriene. Den første og viktigste kategorien er skyldvurdering og straff. Her plasseres regler som direkte gjelder vurderingen av gjerningspersonens skyld, enten det gjelder objektiv eller subjektiv skyld. Dette inkluderer regler om skyld ved nødvergedrap, vådedrap, drap begått med forsett samt regler om kvalifisert skyld. Under dette faller også regler som regulerer hevndrap. Hevndrapet kjennetegnes ved at det blir fremprovosert av en annen alvorlig straffbar handling, enten et foregående drap på et familiemedlem, eller seksuell omgang med hevnerens kone eller andre kvinner han har omsorg for. Hevndrapet fokuserer altså på gjerningspersonens motiv og står derfor sentralt når de subjektive sidene av skyldvurderingen skal analyseres. Kategorien omfatter også regler som sier noe om straffen for drap. Disse bidrar til å belyse alvorligheten av de ulike skyldgradene og er derfor tett knyttet opp mot de subjektive skyldkriteriene.

Den andre store kategorien av lovgivning er prosesslovgivningen for drapssaker. Dette omfatter lovgivning som tar for seg de prosessuelle sidene ved en drapssak, inkludert regler om bevis, forfølgelse av forbrytelsen og håndhevelse av straffen. Disse reglene kan ha påvirket skyldvurderingen, enten gjennom å gjøre den mer subjektiv eller mer objektiv for å tilpasse lovgivningen etter kongens behov for justismonopol etter reformasjonen. Derfor er denne kategorien også viktig under analysen av hovedproblemstillingen.

³⁹ Se kapittel 3.

De siste og mindre kategoriene av lovgivning er regler om forebygging av drap, regler som bruker drap i retorikken og annen lovgivning som nevner drapsmenn og drapsforbrytelsen. Disse reglene er mindre sentrale for analysen av hovedproblemstillingen og ble derfor viet mindre plass. De er likevel viktige å ha med fordi de gir et bilde av om retorikken rundt drapsforbrytelsen er religiøs eller verdslig preget. Dermed kan de si noe om den religiøse påvirkningen på skyldvurderingen i drapslovgivningen.⁴⁰

Etter kategoriseringen av lovgivningen, er det foretatt en mer inngående analyse og tidsmessig komparasjon av reglens innhold innenfor og på tvers av de ulike kategoriene. Her er det trukket linjer i de subjektive skyldkriterienes utvikling, samt den religiøse eller verdslige påvirkningen på de subjektive skyldkriteriene gjennom undersøkelsesperioden. I denne analysen er funnene fra undersøkelsen av lovgivningen også holdt opp mot de religiøse oppfatningene rundt forholdet mellom synd og straff som Hemmingsen og Luther gir uttrykk for i sine verk.⁴¹ Siden det primært var Hemmingsen som var bærer av det protestantiske synspunktet i tilknytning til dansk rett, er det lagt hovedfokus på synspunktet som kommer frem i hans ovenfor siterte naturrettslige verk.

2.1.5 Lovgivningens begrensninger som empirisk grunnlag

Som forklart i begynnelsen av metodekapittelet, er lovgivning godt egnet som empirisk grunnlag for analysen av hovedproblemstillingen i masteroppgaven. For å nyansere kvaliteten av funnene etter undersøkelsen og analysen som skal gjøres i oppgavens hoveddel, er det imidlertid også nødvendig å trekke frem de metodiske begrensningene lovgivning som empirisk grunnlag setter. Dette vil bli redegjort for i dette delkapittelet.

Kvantitative begrensninger

Som ved annen historisk forskning, er det alltid en risiko for at det har eksistert kilder til lovgivning som nå er gått tapt. Når det gjelder kildematerialet som er brukt for å undersøke den danske drapsrelaterte lovgivningen, gjør både Secher og Andersen leseren oppmerksom på denne problemstillingen. De kvantitative begrensningene til disse to samlingene og

⁴⁰ Se det som er skrevet ovenfor om disse reglene under kapittel 2.1.1.

⁴¹ Mer om hvordan disse kildene skal brukes under delkapittel 2.2.1.

betydningen disse begrensningene har for analysen av hovedproblemstillingen, vil derfor nå presenteres.

Unnlatt fra Sechers samling er kongens stadfestede laugsskårer. Dette er regelverk som kun gjaldt for laugene, det vil si sammenslutninger av håndverkere og handelsmenn som går tilbake til middelalderen. Likevel er de bestemmelsene som er av allmenn karakter tatt med i samlingen. Drapsreguleringen var klart av allmenn karakter og viktighet. Derfor vil disse reglene uansett være fanget opp i Sechers samling, og det kan med relativt stor sikkerhet hevdes at unntaket om kongens stadfestede laugsskårer ikke vil påvirke analysen i særlig grad. Secher påpeker også at registrantene han har brukt som grunnlag for samlingen, på visse områder har vist seg å være noe mangelfulle.⁴² Dermed er det mulig det har eksistert noe lovgivning som nevner drap, men som ikke er plukket opp i samlingen. Etersom det avdekkede drapsrelevante lovgivningsmaterialet er så stort, er det likevel tale om en så liten del at det trolig ikke ville hatt betydning for analysene i denne oppgaven.⁴³

Secher sine kontrollstrategier for å unngå så mange lovgivningshull som mulig, har vært å kontrollere den lovgivningen som eksisterer i kopibøkene fra det Danske kancelli opp mot andre kilder hvor dansk lovgivning fra perioden finnes. Dette gjelder hovedsakelig konseptsamlingen som Secher selv bidro med å restaurere til en helhetlig samling.⁴⁴ Han peker likevel på at det er mulig han kan ha oversett noe lovgivning gjennom prosessen, men hevder at det som senere åpenbarer seg, vil bli lagt til i senere utgitte bind, noe han også følger opp.⁴⁵

For Andersens samling påpeker han at det for første del av kong Christian III's regjeringstid er et noe mangelfullt kildemateriale, men at den virker mer fullstendig mot siste halvdel av hans regjeringstid.⁴⁶ På samme måte som for Sechers samling, er det likevel tale om en så liten del av mulig relevant drapslovgivning at det trolig ikke vil ha påvirkning på analysen, særlig sett i sammenheng med det store kildematerialet som er avdekket.

⁴² Secher (1887-1888) innledning, s. 12. Se også Andersen (2015) s. 17.

⁴³ Lovgivningsmaterialet som er undersøkt er dessuten så stort at det utgjør et tilstrekkelig godt grunnlag for å konkludere på tendensene i drapslovgivningen etter reformasjonen, selv om det skulle være noe utelatt lovgivning fra perioden.

⁴⁴ Secher (1887-1888) innledning s. 12 og 13.

⁴⁵ I forordet til bind 5 nevner Secher dette igjen og skriver at den lovgivningen han har oversett er lagt til i dette bindet. Uttalelsen gjelder ikke drapslovgivning.

⁴⁶ Andersen (2015) s. 21.

Foruten selve kildematerialet som er tilgjengelig, er det også en risiko for at noen bestemmelser har blitt oversett under den digitale undersøkelsesprosessen. Dette kan være tilfellet dersom det finnes flere rettskrivningsvarianter eller synonymer for søkeordene som ikke har blitt avdekket gjennom undersøkelsen. For å minimere risikoen for at enkelte sentrale bestemmelser er oversett, er derfor registrene over lovgivningstemaer i Sechers samling brukt som en sikkerhetsmekanisme for å sørge for at all relevant lovgiving er avdekket. Dette har imidlertid ikke vært mulig å gjøre for Andersens samling siden denne samlingen ikke inneholder et slikt register.

Til tross for at det er flere kvantitative begrensninger ved det empiriske grunnlaget, har dette begrenset betydning for selve analysen. Hovedproblemstillingen inviterer til en analyse av større prinsipielle spørsmål rundt skyld. Konklusjonen som trekkes på bakgrunn av det store kildemateriale, vil ikke i særlig grad kunne påvirkes av enkelte mindre bestemmelser som er gått tapt i det historiske hav eller oversett under den digitale undersøkelsen. Det er likevel viktig å huske på disse kvantitative begrensningene når grafene fra den kvantitative undersøkelsen blir presentert i oppgavens kapittel 3.

Kvalitative begrensninger

Foruten lovgivningens kvantitative begrensninger, er også kildematerialet brukt for å undersøke lovgivningen begrenset til det kvalitative som kan trekkes ut av det empiriske grunnlaget. Når analysen sentrerer seg rundt et rettshistorisk kildemateriale, stiller forskjellen i språk og kultur spesielle utfordringer når lovgivningen skal tolkes og konklusjoner trekkes med dagens øyne. Denne generelle utfordringen, sammenholdt med at den undersøkte lovgivningen til tider rent språklig er krevende å forstå, gjør at enkelte prinsipper eller aspekter ved lovgivningen kan ha gått tapt gjennom tolkningsprosessen.

Jo lenger tilbake i tid den rettshistoriske forskningen retter seg, desto større risiko er det for kulturelle og språklige misforståelser eller feil fra tolkerens side.⁴⁷ Siden undersøkelsesperioden for masteroppgaven er omtrent 400 år tilbake i tid, er det derfor viktig at det gjennom tolknings- og slutningsprosessen tas hensyn til den historiske konteksten. For masteroppgaven står dette helt sentralt, siden analysen fokuserer på de verdslige og religiøse aspektene ved drapsforbrytelsen. Hovedproblemstillingen sentrerer seg nettopp rundt et

⁴⁷ Hjort (2019) «Rettshistorisk metode og tolkning av rettshistoriske tekster», s. 16.

historisk fenomen, nemlig reformasjonen, og hvordan denne kan ha påvirket jussen. Derfor er det helt essensielt å se lovgivningen i den samfunnsmessige konteksten den oppstod i. I analysen tas det hensyn til denne konteksten ved å sette lys på spesifikke samfunnsmessige eller religiøse problemer som var aktuelle under undersøkelsesperioden. Disse brukes deretter som grunnlag for å vurdere regelens bakgrunn og som forklaring til hvorfor lovgiver kan ha valgt å endre eller latt være å endre regelen.

2.2 Andre primærkilder

Masteroppgaven er som vist ovenfor, hovedsakelig en analyse av drapslovgivningen i Danmark etter reformasjonen og frem til vedtakelsen av Christian IVs Store recess i 1643. For å sette det empiriske grunnlaget i en større historisk kontekst, skal også andre primære kilder benyttes i analysen. Disse kildene, hvorfor de er valgt og hvordan de skal brukes i analysen vil nå presenteres.

2.2.1 Religionshistorisk litteratur

Sentralt i hovedproblemstillingen står den religiøse påvirkning på de subjektive skyldkriteriene i drapslovgivningen. For at det skal være mulig å analysere denne påvirkningen er det nødvendig å ha kjennskap til hvordan religiøse formidlere etter reformasjonen forholdt seg til temaet straff og synd. Ettersom reformasjonen innebar religionsskiftet til protestantismen for Danmark, er det læresetningene og holdningene fra denne retningen av kristendom som det har vært relevant å undersøke.

Luthers lille og store katekisme er klart sentrale verk når det protestantiske synet på synd og straff skal ses i sammenheng med drapslovgivningen. Begge ble utgitt i 1529, den lille med fokus på undervisning i kirken og den store som en håndbok for prester og lærere. I undersøkelsen er norske oversettelser av verkene fra henholdsvis 1976 og 1996 benyttet.⁴⁸

Det nevnte verket til Niels Hemmingsen, *Om naturens lov* fra 1562, står også sentralt i denne delen av analysen.⁴⁹ Hemmingsen var en anerkjent teologisk professor ved Universitetet i

⁴⁸ Luther (1976) *Dr. Martin Luthers Lille Katekisme*, oversatt av Dr. A. Chr. Bang og Luther (1996) *Martin Luthers store katekisme*, oversatt av F. Wilh. Bugge i 1829. Det ble senere utgitt en ny utgave av store katekisme med noen språkendringer i 1952, og på nytt i 1977 og i 1996. Innholdet og ordlyden skal være lik i alle oversettelsene.

⁴⁹ Hemmingsen (1991-1993) *Om naturens lov 1562*, del 1-3.

København, som hadde sitt virke rundt siste halvdel av det 16. århundre. Før dette var han elev hos Philipp Melanchthon, en nær venn og medarbeider av Martin Luther. Hemmingsen fokuserer i stor grad på forholdet mellom rett og religion og var på mange måter den som førte det protestantiske synet inn i Danmarks juridiske verden. Verket *Om naturens lov* var en viktig bidragsyter i dette henseende. Det er derfor naturlig å bruke *Om naturens lov* for å studere det protestantiske synet på synd og straff etter reformasjonen i Danmark.

Hemmingsens verk er opprinnelig skrevet på latin og gresk, men Richard Mott utarbeidet i 1991 til 1993 en dansk oversettelse av verket hvor Hemmingsens originaltekst og Motts oversettelse er fremstilt side om side. Oversettelsen er skrevet med fotnoter hvor enkelte henvisninger og greske eller latinske ord er gitt forklaringer. På den måten kan dagens leser enkelt henge med i verket. Det er denne oversettelsen som har vært brukt i arbeidet med oppgaven.

Disse verkene er brukt som en religiøs kontekst for analysen. De synspunktene og holdningene som kommer frem av verkene er mer konkret holdt opp mot lovgivningen, slik at det har vært mulig å undersøke om drapslovgivningen er gitt i tråd med de danske protestantiske synspunktene og holdningene, eller om de strider mot disse. På denne måten har det vært mulig å trekke slutninger rundt om selve innholdet i en regel samsvarer med religiøse tanker om synd slik de ble formidlet inn i det dansk-norske riket gjennom Luthers katekismer og Hemmingsens naturretsverk. Det har også vært mulig å trekke slike slutninger der hvor lovteksten ikke uttrykkelig bruker religiøs retorikk. Der hvor lovtekst og religionen samsvarer, og dette ikke kommer uttrykkelig frem i retorikken, må det imidlertid vises varsomhet ettersom samsvaret kan komme av andre faktorer. Motsatt kan det trekkes relativt klare slutninger om religiøs påvirkning dersom religion og lovtekst ikke samsvarer med hverandre.

2.3 Sekundære kilder

For å sette den danske drapslovgivningen i en større rettsvitenskapelig kontekst, er juridisk litteratur og historisk rettsvitenskap brukt som sekundære kilder i analysen av hovedproblemstillingen. Disse kildene skal nå presenteres sammen med hvordan kildene er brukt i analysen.

2.3.1 Historisk rettsvitenskap

Ettersom den danske rettsvitenskapen ikke fikk sin fremvekst før ut mot slutten av 1700-tallet, er det minimalt med dansk historisk rettsvitenskap fra undersøkelsesperioden. Det er likevel et historisk verk som har vært viktig for den historiske analysen i oppgaven, nemlig Weylles glossarium, *Glossarium juridicum Danico-Norvegicum*.⁵⁰ Dette er et oppslagsverk av gamle danske og norske lovuttrykk og er en viktig kilde til å forstå gammel dansk og norsk lovgivning.⁵¹ For oppgavens vedkommende, er glossariet brukt for å sette den danske drapsrelaterte lovgivningen inn i en bredere rettshistorisk kontekst. Særlig har glossariet vært relevant når det gjelder forståelsen av mordbegrepet, som ikke er tydelig definert i selve lovgivningen.

2.3.2 Rettshistorisk litteratur

Som nevnt ovenfor i innledningen, er det gjort generelt få inngående studier av drapslovgivningen i Danmark fra perioden mellom 1536 og 1643. Det er imidlertid gjort en rekke rettshistoriske studier av den danske strafferetten som helhet fra undersøkelsesperioden.

Den ovenfor nevnte rettshistorikeren Paul Johannes Jørgensen har blant annet skrevet to bøker av relevans for analysen.⁵² En om dansk rettshistorie og en annen om dansk strafferett etter reformasjonen. Det er naturligvis den andre av disse to som er av størst relevans for analysen av hovedproblemstillingen, men boken *Dansk retshistorie* kan likevel bidra til å sette drapslovgivningen inn i et større rettskulturelt bilde. I tillegg til disse bøkene, kommer Fengers avhandling, *Fejde og mandebod: Studier over slægtsansvaret i germansk og gammeldansk ret*,⁵³ Iuuls artikkel *Den gamle danske strafferet og dens utvikling indtil slutningen af det 18. århundrede*,⁵⁴ samt Kjær og Vogts artikkel *Straf og forvisning i det efter-reformatoriske Danmark-Norge*.⁵⁵ Alle disse verkene inneholder sentrale analyser rundt drapslovgivningen fra undersøkelsesperioden av ulik dybde. Derfor vil disse verkene også bli brukt for å sette analysen av det empiriske grunnlaget i en større rettsvitenskapelig kontekst gjennom oppgaven.

⁵⁰ Weylle (1652) *Glossarium juridicum Danico-Norvegicum*.

⁵¹ Bodil Chr. Erichsen (1993) *Kriminalitet og rettsvesen i Kristiania på slutten av 1600-tallet*, s. 18.

⁵² Jørgensen (2007) og Jørgensen (1947) *Dansk retshistorie*.

⁵³ Fenger (1971) *Fejde og mandebod*.

⁵⁴ Iuul (1951) «Den gamle danske strafferet og dens utvikling indtil slutningen af det 18. århundrede».

⁵⁵ Kjær og Vogt (2017) «Straf og forvisning i det efter-reformatoriske Danmark-Norge».

3 Om lovgivningen fra 1536 til 1643

Dansk drapslovgivning fra 1537 til 1643 består av flere ulike typer lovgivning. Det skilles hovedsakelig mellom lover, recesser, forordninger, åpne brev, missiver, instruksjer, håndfestninger og annen spesiallovgivning med begrenset anvendelsesområde. I det følgende kapittelet skal denne klassifiseringen kort forklares. Det vil også bli gitt en statistisk oversikt over lovgivningsfrekvensen knyttet til de ulike kategoriene.

3.1 Klassifisering av lovgivning

3.1.1 Lover og forordninger

Både før og under undersøkelsesperioden var lovbegrepet relativt udefinert og begrepsfleksibelt.⁵⁶ Dette gjør blant annet at vi ikke med sikkerhet kan skildre lovgivningsprosessen. Sentralt for oppgavens fokus på religion, er likevel at lovene ofte ble utgitt i kongens navn. Dette gjaldt også forordningene. Fokuset på kongen står derfor sentralt i denne typen lovgivning, selv om vi ikke vet i hvor stor grad han var med å utforme selve loven.

For Danmark er det lite riksdekkende enkeltlover av stor relevans fra undersøkelsesperioden. Som nevnt ovenfor, var det Jyske lov fra 1241 som i hovedsak fungerte som en riksdekkende lov i Danmark før reformasjonen. Jyske lov viste seg imidlertid å være mangelfull på flere områder. Det var gjort flere forsøk på å få i stand en ny riksdekkende lov, uten at dette lyktes før i 1683 med Christian Vs Danske lov.⁵⁷ Christian IIs landslov (formelt kalt Geistlige lov) fra 1521 var et av disse forsøkene.⁵⁸ Loven ble imidlertid fort forkastet av adelen, trolig fordi den inneholdt en del reformer som ikke var i tråd med håndfestningene.⁵⁹ Derfor ser vi at det blir gitt flere recesser etter reformasjonen for å regulere de problemstillingene som ikke var godt nok regulert i Jyske lov.⁶⁰ Når det gjelder drapsreguleringen, erstatter recess av 1537 reguleringen i Jyske lov. Hovedsakelig gjelder derfor ikke Jyske lov på området for

⁵⁶ Se kapittel 3.3 nedenfor.

⁵⁷ Senere gjorde Christian III og Erik Krabbe begge sine forsøk på å lage en felles lovbok for hele riket som skulle avløse landskapslovene, men ingen av dem lyktes med dette.

⁵⁸ Chr. II utferdiget også en lov som kun gjaldt i byene i 1522. Denne blir blant rettshistorikere kalt byloven, men har formelt navnet Verdslige lov.

⁵⁹ Fenger (1971) s. 479 og Jørgensen (1947) s. 79-81. Mer om håndfestningene nedenfor.

⁶⁰ Recessene blir omtalt nedenfor.

drapsregulering under undersøkelsesperioden. Den er likevel viktig for å forstå utviklingen av skyldvurderingen i drapslovgivningen forut for reformasjonen.

Når det gjelder den rettshistoriske relevansen av Christian IIs lands- og bylov, er disse fremdeles innholdsmessig og rettshistorisk viktige fordi de illustrerer et skifte i rettshistorien. Av rettshistorikere er disse lovene ofte omtalt som lovgivning som markerer overgangen fra middelalderen til nyere tid.⁶¹ Selv om disse ble utgitt før reformasjonen i henholdsvis 1521 og 1522, er særlig loven som omtales som landsloven viktig for å forstå utviklingen etter reformasjonen.⁶²

Foruten de riksdekkende lovene, finnes det også en del avgrenset lovgivning fra undersøkelsesperioden i Danmark som relaterer seg til spesielle situasjoner eller områder.⁶³ Selv om disse lovene ikke gjelder for hele landet, er de viktige for å kartlegge drapslovgivningen i Danmark som helhet. Som grafen nedenfor viser, er likevel ikke dette en særlig stor gruppe lovgivning.⁶⁴

Graf 6:⁶⁵

⁶¹ Fenger (1971) s. 479.

⁶² Det kan diskuteres hvorvidt Christian IIs lovgivning er av særlig rettshistorisk relevans siden den straks etter vedtagelse ble avskaffet av adelen, jf. Jørgensen (2007) s. 291. Christian IIs lovgivning truet adelens privilegier fordi den sentrerte makten hos kongen, som dermed ville få et monopol på maktutøvelse i samfunnet, se Fenger (1971) s. 483. I relasjon til utviklingen av skyldvurderingen er den likevel sentral siden den kan gi uttrykk for en begynnende utvikling rundt lovgivers fokus på den subjektive skyldvurderingen, Jørgensen (2007) s. 291. Mer om dette i kapittel 4.

⁶³ Se eksempelvis gårdsretten, sjøretten, krigsretten osv.

⁶⁴ Det er ikke laget en egen graf for de riksdekkende lovene fordi det ikke blir gitt noen riksdekkende lov i perioden mellom 1536 og 1643. Det blir imidlertid gitt noen forordninger, men siden disse i stor grad ligner recessene i både form, innhold og virkeområde, er forordningene tatt med i grafen som presenteres under punkt 3.1.2 om recesser.

⁶⁵ Se vedlegg 1, s. 4, graf 6 for en større versjon av grafen.

3.1.2 Recesser

Gjennom undersøkelsesperioden er det de riksdekkende recessene som utpeker seg som den mest sentrale lovgivningen i Danmark. Disse regulerer både sivilrettslige og strafferettslige forhold.⁶⁶ Tilblivelsen av en recess har sin bakgrunn i forhandlinger mellom riksrådet og kongen eller hans representanter og representanter for stendene. De er ofte omfattende og nøye gjennomarbeidet lovgivning som har samme relevans og vekt som alminnelige lover og forordninger. Det som skiller recessen fra alminnelige lover er altså ikke dets innhold, men måten den kom frem på.⁶⁷

Fra undersøkelsesperioden er det primært to recesser som utpeker seg som særlig sentrale. Dette er den Koldingske recess av 1558 og Kong Christians IVs Store recess av 1643.⁶⁸ Recess av 1558 er en samling på 70 artikler som inneholder Christian IIIs recesser fra 1537, 1551 og 1547.⁶⁹ Det er derfor en viktig sammenheng mellom disse recessene og recess av 1558. Selv om det er visse elementer som blir lagt til underveis, avløser ikke noen av de senere recessene de som er kommet forut. Det vil si at premissene til hovedregelen for drap i art. 7 i recess av 1537, også er relevant for tolkningen av recess av 1558, selv om denne premissen ikke inngår i recess av 1558. Det er også viktig å ha øye for de elementene som blir lagt til i recessene frem til 1558, da disse kan være et uttrykk for en viss utvikling.

I likhet med recess av 1558, er også Store recess av 1643 en samling av tidligere lovgivning. Det gjør at en del av lovgivningen som kommer ut mellom 1590 og 1643, blir gjentatt i recess av 1643. Dette poenget kan vi også observere av graf 4 nedenfor, som synliggjør at det ble utgitt noe riksdekkende forordninger og recesser rett oppunder tidspunktet for Store recess i 1643. Store recess søker også å skape en større grad av rettsenhet mellom dansk og norsk lovgivning. Vi kan derfor se innslag av regler i Store recess som delvis har sin inspirasjonskilde fra den norske landsloven av 1274.⁷⁰

Omfanget av riksdekkende recesser og forordninger er størst i de første 10-årene etter reformasjonen.⁷¹ Deretter er lovgivningsfrekvensen for denne lovgivningskategorien relativt

⁶⁶ Jørgensen (2007) ordliste og Fridericia (1887) «Frederik II og enevældens indførelse», s. 771 note 2.

⁶⁷ Fridericia (1887) s. 771 note 2. Secher støtter denne forståelsen av begrepet, jf. Secher (1887-1888) s. 9.

⁶⁸ Der hvor det er henvist til «recessen» i annen senere lovgivning eller i rettspraksis, er det recess av 1558 det henvises til, jf. Secher (1887-1888) innledning s. 7.

⁶⁹ Se Fenger (1971) s. 513 og Jørgensen (1947) s. 82-83.

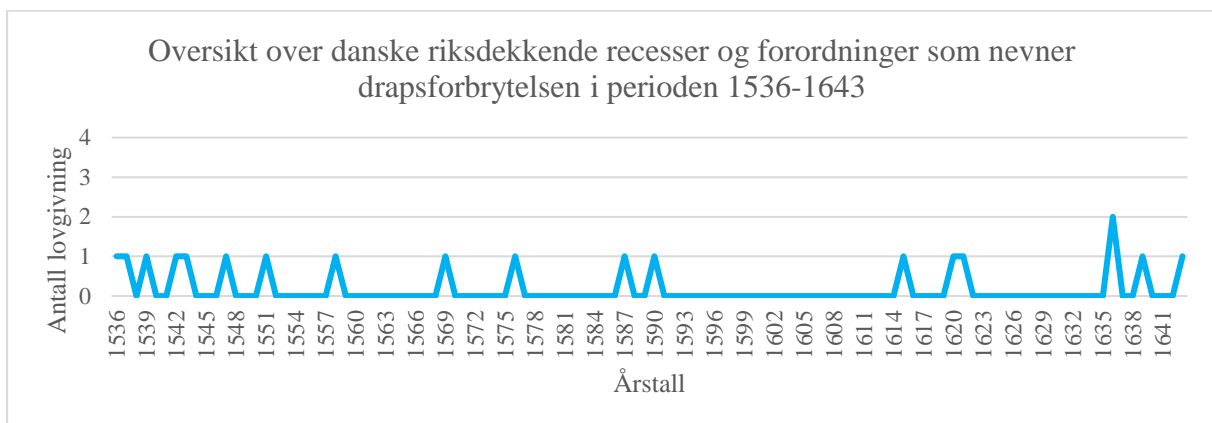
⁷⁰ Mer om dette i oppgavens kapittel 6.

⁷¹ Se graf 4 nedenfor.

liten, før den rett før recess av 1643 øker noe igjen. Årsaken til økningen den første tiden etter reformasjonen kan ligge i et større behov for ny riksdekkende lovgivning i tiden rett etter religionsskiftet. Som vi skal komme tilbake til senere i oppgaven, skjer det etter reformasjonen en viktig prinsipiell endring når det gjelder reguleringen av dødsstraffen i drapsforbrytelsen. Denne endringen satte på mange måter startskuddet for flere endringer på området, noe som kan forklare omfanget av riksdekkende recesser og forordninger i den første tiden etter reformasjonen.

Trolig har også fokuset på behovet for mer riksdekkende drapslovgivning økt i tiden opp mot Store recess av 1643. Kong Christian IV hadde et større fokus på norsk lovgivning og politikk enn sine forgjengere. Han var derfor opptatt av å skape en større grad av rettsenhet mellom dansk og norsk lovgivning, noe Store recess av 1643 delvis er et resultat av. Siden recessen er en samling av tidligere riksdekkende lovgivning, er det derfor naturlig at vi ser en liten økning i tiden rett opp mot denne recessen.

Graf 4:⁷²

3.1.3 Håndfestninger

Før eneveldet i 1660, var Danmark et valgkongedømme. Som grunnlag for å bli valgt, måtte kongen inngå en avtale med riksrådet. Håndfestningen var det dokument som stadfestet kongens forpliktelser som måtte følges for å bli valgt. Den mest sentrale funksjonen til en

⁷² Se vedlegg 1, s. 3, graf 4 for en større versjon av grafen.

håndfestning var altså å være en avtale mellom kongen og riksrådet.⁷³ Den kodifiserer også riksrådets rettigheter, samt en del av adelens privilegier.⁷⁴

Når det gjelder drapsreguleringen, er ikke håndfestningene like sentrale som recessene. Dette gjenspeiles i at det ikke er håndfestninger fra undersøkelsesperioden som nevner drapsforbrytelsen.⁷⁵ De er likevel viktige for å forstå de ulike faktorene som kan ha bundet kongen i lovgivningsprosessen, og er derfor tatt med i redegjørelsen av de ulike lovgivningstypene. Et godt eksempel her er nettopp den ovenfor omtalte Christian IIs verdslige og geistlige lov. Disse ble avskaffet fordi de gikk utenfor håndfestningene. Lovgivers hensyn til adelen og overklassen går derfor dypere enn et simpelt klasseskille. Adelen hadde nemlig gjennom håndfestningene og valgkongedømmet som helhet, direkte påvirkning på kongens beslutninger som lovgiver. Kongen som lovgiver kunne derfor ikke legge seg for mye ut med adelen i lovgivningen.

3.1.4 Åpne brev, missiver og instruksjer

Selv om det er recessene som utgjør den viktigste kilden til drapsreguleringen under undersøkelsesperioden i Danmark, utgjør klart de åpne brevene den største mengden av drapsrelatert lovgivning.⁷⁶ Dette var lovgivning, ofte i form av enkelte noenlunde korte bestemmelser, som henvendte seg til borgere. Som navnet tilsier, var brevene åpne for alle. De henvendte seg likevel ofte til bestemte landområder eller markeder, men dette varierer for mye til at det kan settes som en definitiv karakteristik. De åpne brevene som relaterer seg til drap bærer klart karakteristik av å finne en rask løsning på et oppstått problem i et område.⁷⁷ De er med andre ord klart pragmatiske. Dette gjør også at lovgivningsfrekvensen til de åpne brevene er høy sammenlignet med annen type lovgivning fra perioden som relaterer seg til drap.⁷⁸ Derfor er de åpne brevene en god kilde for å sette drapslovgivningen inn i en samfunnsmessig kontekst.

⁷³ Fridericia (1887) s. 761.

⁷⁴ Fridericia (1887) s. 761.

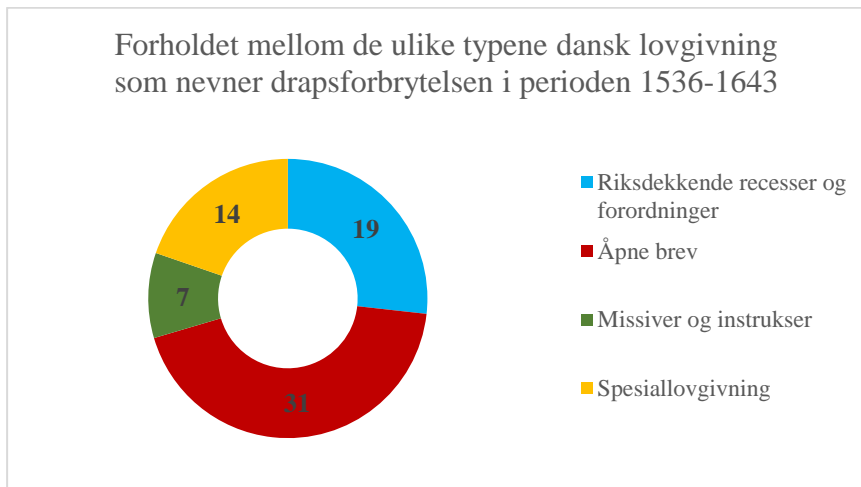
⁷⁵ Derfor er det heller ikke laget en graf for denne kategorien.

⁷⁶ Se diagram 2 nedenfor.

⁷⁷ Se åb. brev av 7. septbr. 1561 (art. 86), åb. brev av 2. oktbr. 1568 (art. 432), åb. brev av 21. novbr. 1576 (art. 42), åb. brev av 21. juni 1582 (art. 298), åb. brev av 14. apr. 1585 (art. 394), åb. brev av 30. juni 1593 (art. 621) og åb. brev av 12. maj. 1602 (art. 170) som alle inneholder forbud eller restriksjoner for bestemte markeder og kroer begrunnet i at drap er en hyppig forekomst på disse stedene.

⁷⁸ Se graf 3 nedenfor.

Diagram 2:⁷⁹

Graf 3:⁸⁰

Det motsatte av åpne brev, er missiv. På det grunnleggende nivå kan missivene minne om åpne brev, men de bærer en vesensforskjell i hvem de henvender seg til. På samme måte som åpne brev, ble missivene utsendt i kongens navn. Missivene var likevel lukkede brev til øvrigheten, enten til en enkelt person eller en gruppe personer. De var i stor grad kongelige anordninger eller ministerielle bekjentgjørelser.⁸¹ Dette gjør også at karakteristikken av missivene bærer mer likhetstrekk med håndfestningene enn de åpne brevene. De må imidlertid ikke forveksles med håndfestningene, siden missivene henvender seg til øvrigheten og håndfestningene regulerer kongens forpliktelser overfor riksrådet. Dette gjør også at missivene ikke er like relevante for reguleringen av drapsforbrytelsen, som de åpne brevene. På samme måte som håndfestningene, er missivene likevel viktige for å forstå forholdet

⁷⁹ Se vedlegg 1, s. 6, diagram 2 for en større versjon av diagrammet.

⁸⁰ Se vedlegg 1, s. 3, graf 3 for en større versjon av grafen.

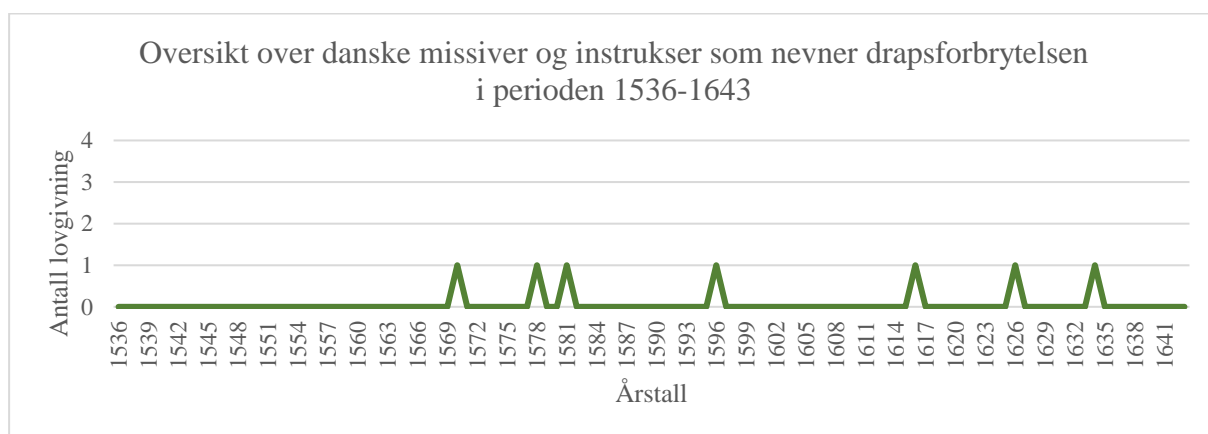
⁸¹ Jf. Secher (1887-1888) innledning s. 8-9.

mellom adelen og drapslovgivningen. De er også viktige for å kartlegge kongens kontroll i forfølgningen av drapsforbrytelser.

Den siste kategorien av lovgivning, er instruksene. Disse minner veldig om missivene i den forstand at de ofte henvender seg til enkelte personer fra øvrigheten. Eksempelvis henvender en instruks seg til hvordan prins Kristian V skal føre regjeringen i kongens fravær, og en annen direkte til byfogden i Kristianshavn.⁸² Dermed får denne typen lovgivning noe av den samme relevansen som missivene.

Som vi kan se av graf 5 nedenfor og diagram 2 ovenfor, har gruppen for missiver og instruks den laveste lovgivningsfrekvensen av alle de undersøkte lovgivningskategoriene. Grunnen til dette kommer trolig av det som er forklart ovenfor, nemlig at missivene og instruksene ikke er særlig relevante for drapsreguleringen. Ikke bare er innholdet i denne lovgivningen ofte av en annen karakter enn de åpne brevene og den riksdekkende lovgivningen, de henvender seg også ofte til en gruppe i samfunnet som ikke de alminnelige drapsreglene gjelder for, nemlig adelen.⁸³ Som forklart under punkt 3.1.3, står adelen i en annen regulativ posisjon sammenlignet med alminnelige borgere. Det er dermed ikke overaskende at den drapsrelaterte lovgivningsfrekvensen for lovgivningstypen som henvender seg til disse menneskene er lav.

Graf 5:⁸⁴

⁸² Se Instruks av 20. oktbr. 1626 (art. 199) og Instruks av 4. juli 1634 (art. 491).

⁸³ Mer om adelens straffeansvar for drap senere i oppgavens hoveddel.

⁸⁴ Se vedlegg 1, s. 4, graf 5 for en større versjon av grafen.

3.2 Merknader til den samlede drapsrelaterte lovgivningsstatistikken

Selv om den samlede lovgivningsfrekvensen for drapsrelatert lovgivning gjennom perioden er høy, er det altså store variasjoner i lovgivningsfrekvensen for de ulike lovgivningskategoriene. Dette kan vi tydeligere observere ved å holde graf 1, som presenterer den samlede lovgivningsfrekvensen, opp mot diagram 1, som presenterer de ulike typene lovgivning. Vi kan også tydeligere se at det er perioder hvor lovgiver i større grad er opptatt av den riksdekkende lovgivningen, og andre perioder hvor fokuset står på pragmatisk regulering gjennom åpne brev.

Graf 1:

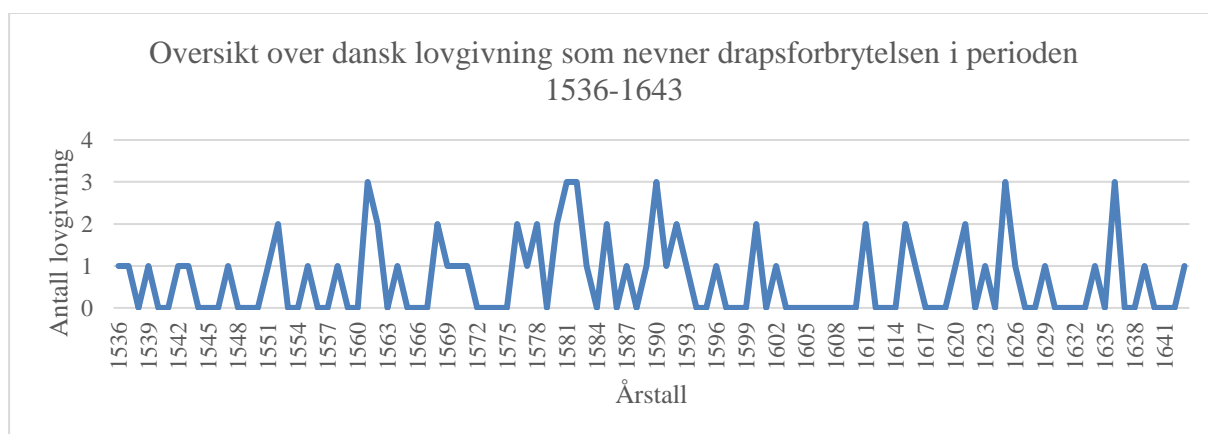
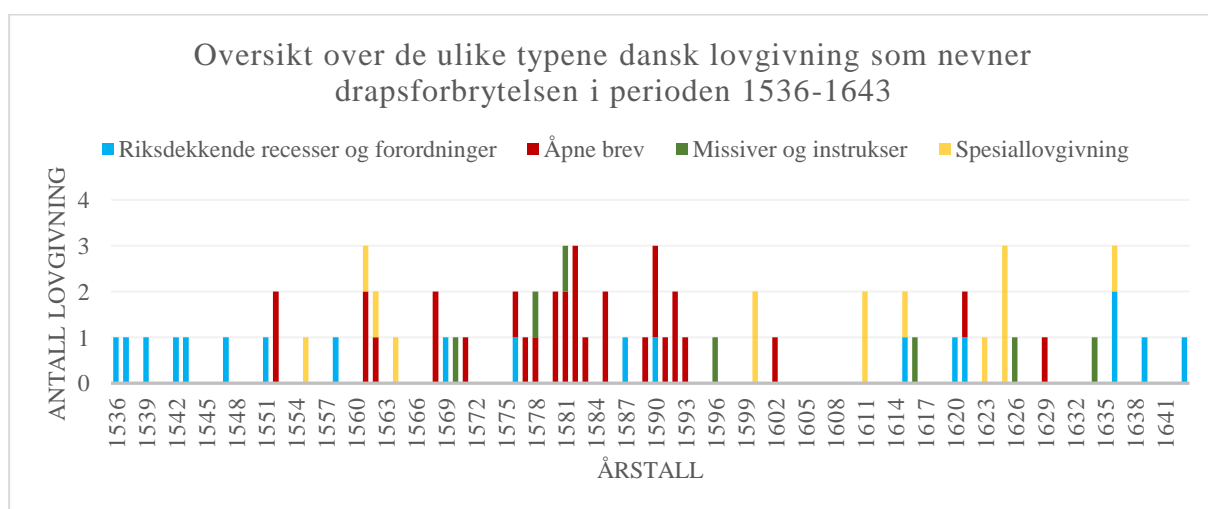

Diagram 1:⁸⁵

⁸⁵ Se vedlegg 1, s. 5, diagram 1 for en større versjon av diagrammet.

Noe som er særlig interessant, er at det nesten virker som at de dominerende lovgivningskategoriene er delt inn etter periodene for de tre respektive danske kongenes regjeringsperioder mellom 1536 og 1643.⁸⁶ Vi kan for eksempel se at det er den riksdekkende lovgivningen som dominerer under Christian III's regjeringstid mellom 1536 og 1559. For Fredrik II's regjeringstid mellom 1559 og 1588 ser vi at det er åpne brev som dominerer, noe som klart avtar etter at Christian IV blir kronet i 1596.⁸⁷ Christian IV ser ut til å fokusere på spesiallover og riksdekkende lovgivning. Dette kan altså illustrere de ulike kongenes og deres riksråds lovgivningsstil, samt hva de hadde fokus på når det gjaldt området for drapsregulering.⁸⁸

Går vi tilbake til den samlede lovgivningsfrekvensen i graf 1 ovenfor, ser vi at frekvensen er relativt jevn over hele perioden. Det er likevel en periode som utpeker seg med en særlig høy lovgivningsfrekvens, nemlig perioden mellom 1576 og 1593. Siden det er recess av 1576 som starter denne perioden, er det naturlig å tenke at de lovendringene som kommer med denne recessen er en av årsakene til den forhøyede lovgivningsfrekvensen for perioden.⁸⁹ Slik er det likevel ikke. Ikke et eneste tilfelle av drapsrelatert lovgivning som blir utgitt mellom 1576 og 1593, omtaler den aktuelle endringen. Det blir heller vist tilbake til reglene i recess av 1558 som regulerer hovedregelen for drap gjennom hele undersøkelsesperioden. Lovgivningen som kommer ut mellom 1576 og 1593 er preget av et ønske fra lovgivers side om å sette inn praktiske forbud for å hindre drap, eller minne befolkningen og øvrigheten på at reglene i recess av 1558 skal etterleves.⁹⁰ Denne tendensen kan illustrere at det fremdeles var problemer rundt folkets etterlevelse av drapslovgivningen gjennom perioden.⁹¹ Likevel var ikke dette problemet nok til å motivere lovgiver til å komme med nye regler på området. Selv om lovgivers fokus gjennom perioden lå på drapslovgivningen som en kontrollmekanisme i samfunnet, var det i lovgivningen ikke fokus på at det kunne ha vært innholdet i reglene som påvirket folkets manglende etterlevelse.

⁸⁶ Se diagram 1 ovenfor.

⁸⁷ Christian IV ble formelt valgt til konge i 1588, men siden han da bare var 11 år, styrte en formynderregjering på hans vegne frem til han ble kronet i 1596 etter å ha blitt myndig.

⁸⁸ Av hensyn til de kvantitative begrensningene for den digitale undersøkelsen omtalt under punkt 2.1.5, kan det imidlertid ikke trekkes en fullstendig konklusjon rundt denne sammenhengen.

⁸⁹ Den viktigste lovendringen i dette henseende er det utvidede straffeansvaret for adelen. Mer om dette i kapittel 5.5.

⁹⁰ Mer om innholdet i denne lovgivningen nedenfor i kapittel 5.5.

⁹¹ Vi kan for eksempel se at problemet med den avtalte boten forblir et problem gjennom denne perioden, se for eksempel åb. brev av 22. juli 1582 (art. 304), åb. brev av 21. septbr. 1585 (art. 415) og åb. brev av 30. juni 1589 (art. 510). Mer om dette senere i oppgavens kapittel 4 og 5.

3.3 Merknader til klassifiseringens rettskildemessige betydning

Det er begrepene slik de ble forstått på utgivelsestidspunktet som er av relevans. I denne forbindelse uthever Secher at han ikke har skilt mellom det som i samlingen er karakterisert som et missiv og det som ved utgivelsen av samlingen ville vært kaldt en kongelig anordning eller en ministeriel bekjentgjørelse.⁹² Likevel kan ikke denne inndelingen og klassifiseringen av lovgivning vies for stor oppmerksomhet og tyngde ettersom den kun baserer seg på de uttrykkelige navnene gitt til de ulike bestemmelsene. Om dette peker Secher på at inndelingen ikke er konstant gjennom hele lovgivningen. Det er flere steder hvor et brev er klassifisert som missiv og senere er referert til som en forordning, eller at håndfestningene kalles recesser og begrepet forordning og recess brukes om hverandre.⁹³

Den rettskildemessige betydningen av klassifiseringen er altså liten. Gjennomgangen i kapittel 3 har likevel vist at innholdet i de ulike klassene av lovgivning kan belyse forskjellige sider av drapslovgivningen. Det er eksempelvis viktig å undersøke hvem regelen henvender seg til før den tolkes fordi de åpne brevene søker å regulere andre situasjoner og problem, enn missivene gjør. Vi har imidlertid også sett at denne undersøkelsen ikke kan basere seg utelukkende på bestemmelsens overskrift. Regelen må tolkes som helhet og settes inn i en historisk kontekst. Dette kan gjøres ved å lese recess av 1558 i kontekst av de recessene som kom før den eller ved å undersøke hvilket spesifikt område eller personer et brev henvender seg til.

Vi har også sett at reglene kan settes i en historisk kontekst gjennom en statistisk analyse av lovgivningskategoriene. Før de enkelte lovene tolkes og analyseres, er det viktig å kjenne til det drapsrelaterte lovgivningslandskapet som helhet. Særlig sentralt er det at det kan virke som om den dominerende lovgivningskategorien for en periode ser ut til å henge sammen med de tre danske kongenes regjeringstid. Dette må det tas hensyn til når drapslovgivningens utvikling gjennom perioden skal analyseres, ettersom det da er sannsynlig at lovgivningen kan ha blitt påvirket av den enkelte kongens fokus like mye som av samfunnsmessige og religiøse aspekter.

⁹² Secher (1887-1888) innledning s. 9.

⁹³ Secher (1887-1888) innledning s. 9.

Utenfor de konkrete reglene, har også gjennomgangen i kapittel 3 belyst en viktig strukturell og samfunnsmessig faktor som påvirker lovgiver i lovgivningsprosessen. Det at kongen er bundet til håndfestningene, skal vi senere i oppgaven se at trolig kan ha påvirket den adelige drapsmannens posisjon i drapslovgivning.

4 Den rettslige situasjonen før reformasjonen

For å forstå hvordan skyldvurderingen i den danske drapslovgivningen utvikler seg etter reformasjonen, er det nødvendig å rette blikket bakover til den rettslige situasjonen før reformasjonen i 1536. I dette kapittelet vil det derfor bli gitt en kort presentasjon av elementene i den danske drapslovgivningen fra før reformasjonen som det er nødvendig å ha kjennskap til for å forstå den videre utviklingen av skyldvurderingen etter reformasjonen.

4.1 Skyld og uskyld i landskapslovene

På det overordnede planet differensierte landskapslovene enkelt mellom skyld og uskyld. Enten hadde gjerningspersonen begått et drap som han skulle straffes for, eller så hadde han ikke begått et drap.⁹⁴ Det vil si at nødverge- og vådedrapet i utgangspunktet var straffbart.⁹⁵ Det var likevel en viss differensiering i hvilke straffer som hørte til under de ulike drapskategoriene. I Jyske lov av 1241 var for eksempel nødvergedrapet ansett som mindre alvorlig og medførte derfor kun en erstatning i form av bot og ikke fredløshet slik det alminnelige drapet gjorde.⁹⁶

Utover denne enkle differensieringen setter landskapslovene opp et skille mellom det erkjente og det uerkjente drapet. Dersom drapsmannen skjuler drapet, står han ovenfor fredløsstraffen.⁹⁷ Erkjenner han drapet ovenfor de første personene han møter etter drapshandlingen, blir han kun pålagt bøter.⁹⁸ Skillet baserer seg på en objektiv vurdering av gjerningspersonens handlinger i etterkant av drapet. Det er likevel mulig det har vært et innslag av subjektiv skyld bakt inn i differensieringen. En gjerningsperson som skjuler et drap, har ofte begått et mer alvorlig drap enn drapsmannen som tilstår. Tanken kan derfor ha

⁹⁴ Jørgensen (2007) s. 289.

⁹⁵ Det varierte ut ifra de ulike landskapslovene hvorvidt nødverge var vektlagt. I Valdemars sjællandske Lov er ikke nødverge et tema, og det samme gjelder i realiteten Skånske lov, jf. Jørgensen (2007) s. 187. Jyske lov og Eriks sjællandske lov nevner imidlertid nødvergedrap og forutsetter at det for disse drapene gjelder andre regler enn det alminnelige drapet, jf. Jørgensen (2007) s. 187.

⁹⁶ Selve termen «nødverge» blir ikke brukt i Jyske lovs originalspråk. Det er altså det praktiske fenomenet om å verne seg selv eller sitt gods som blir brukt i loven, se Jyske lov II-12, «war nød tyl ath weri sægh oc sith goths», jf. Skautrup (1941). Når det gjelder boten, er det noe uavklart når denne gikk fra å være en erstatning til å bli en bøtestraff. Dette temaet vil bli tatt opp senere i kapittel 5.

⁹⁷ I landskapslovene blir begrepet «morder» brukt om de som skjuler et drap og nekter for å ha begått det i etterkant, Jf. Jørgensen (2007) s. 289.

⁹⁸ Jørgensen (2007) s. 289. Se note 95 ovenfor om botens karakter av erstatning eller strafferettslig bot.

vært at den som skjuler et drap, har noe alvorlig å skjule. Dermed vil han også bære en større grad av subjektiv skyld. Til dette mener Jørgensen at den objektive vurderingen i realiteten innebar en vurdering av om gjerningspersonen hadde opptrådt på en måte som lot seg forsvare. Skånske lov bruker for eksempel mordbegrepet om den som begår drap i vinnings hensikt.⁹⁹

Selv om det er mulig subjektiv skyld kan ha spilt en rolle i differensieringen mellom det erkjente og uerkjente drapet, er det ikke noe særlig empiri som kan bygge under dette standpunktet. Tvert imot er det mer sannsynlig at det var de problematiske sidene ved rettshåndhevelsen som dannet bakgrunnen for den avgjørende vektleggingen av gjerningspersonens opptreden i etterkant av drapet. Til dette poenget er det to argumenter. For det første var drap ofte vanskelig å bevise uten en tilståelse. Spørsmålet om straff baserte seg ofte på edsverging og tilståelser, det fantes ikke noe indisiebevis.¹⁰⁰ Der hvor gjerningspersonen ikke tilstod drapet, ble det altså vanskelig å bevise at han hadde begått drapet. Dette problemet var i tillegg størst der hvor gjerningspersonen hadde sneket seg inn hos offeret og drept han uten at andre personer var i nærheten å kunne vitne om hendelsen. Selv om denne situasjonen innebærer overlegg, og dermed en høyere grad av subjektiv skyld, er det altså de bevismessige problemene et slik drap stilte som er det sentrale for argumentet.

Det andre argumentet går ut på selve forfølgningen av drapsmenn under landskapslovenes tid. Som jeg skal komme nærmere inn på senere i dette kapitlet, er drapets privatrettslige karakter et klart trekk ved drapsforbrytelsen fra tiden før reformasjonen. Dette skaper et konkret problem for rettshåndheveren. Det ville nemlig kun vært de sakene hvor drapsmannen ble tatt til tinget av private personer, hvor den lovfestede straffen ble irttesatt. Det var ingen plikt til eller ordning om etterforskning og aktiv straffeforfølgelse fra øvrighetens side. Dermed var det i realiteten opp til private personer å straffeforfølge et drap. Der hvor drapsmannen ikke erkjente drapet, kunne det imidlertid være vanskelig for familien til offeret å vite hvem de skulle anklage. De ville kanskje heller ikke hatt ressurser til å finne ut av det selv. For drapsmannen ble da situasjonen slik at det lønte seg å skjule drapet, siden han da lettere ville kunne slippe unna straff. Dermed ville flere drapsmenn skjult drapet og gått ustraffet mens straffen mistet sin preventive effekt. Et forbud og en straff er bare tomme ord

⁹⁹ Dette innebærer straff i form av radbrekning, en form for henrettelse hvor gjerningspersonen blir torturert og henrettet med steile og hjul, jf. Jørgensen (2007) s. 289-290.

¹⁰⁰ Mer om dette problemet senere i kapittel 5.

på et papir hvis den ikke realiseres og etterfølges. Dette problemet ble forsøkt løst ved å pålegge drapsmannen å erkjenne drapet for de første personene han møtte etter drapet. Gjorde han det ble det lettere for offerets familie å vite hvem de skulle anklage og drapsmannen fikk til gjengjeld en mildere straff. Det lønte seg dermed for drapsmannen å erkjenne drapet. Selv om det å skjule et drap bærer med seg subjektive elementer, var det altså verdslige behov som differensieringen mellom det erkjente og uerkjente drapet skulle dekke.

Ut ifra disse to argumentene, blir det tydelig at den objektive differensieringen knyttet seg til de pragmatiske sidene ved drapsforbrytelsen. Til tross for at det skjulte eller uerkjente drapet ofte kunne bringe med seg en større grad av subjektiv skyld, var det trolig ikke dette som begrunnet differensieringen det her er tale om. Mer sannsynlig er det at begrunnelsen lå i de faktiske problemene som stod i veien for en straffeforfølgelse. Den var altså trolig begrunnet i pragmatisme.

I tillegg til differensieringene som alt er omtalt, setter lovgivningen fra landskapslovenes tid opp noen drap begått på spesielle områder som særlig alvorlige. Dette omfatter drap begått på fredede steder og situasjoner, som i offerets hus, gård eller i og på vei til kirken. Disse reglene er et resultat av fredsprosjektet i kirken i middelalderen og danner derfor en egen drapskategori. Ettersom reglene ikke endres med reformasjonen, vil de bli omtalt mer i dybden i kapittelet om lovgivningen etter reformasjonen.

4.2 Det ærlige og uærlige drapet

I opptakten til reformasjonen, særlig med kong Christian IIs lovgivning, skjer det en utvikling i drapslovgivningens skyldvurdering. Det blir satt opp et skille mellom det ærlige og det uærlige drapet.¹⁰¹ Dette skillet baserer seg på differensieringen mellom det skjulte og tilståtte drapet fra landskapslovenes tid, men strekker de subjektive elementene i skyldvurderingen til å inkludere et krav om overlegg for det uærlige drapet.¹⁰² Det uærlige drapet setter altså opp et subjektivt skyldkrav som sentrerer seg rundt gjerningspersonens vilje til å drepe og alvorlighetsgraden av hans forsett. Der hvor vurderingen etter landskapslovene trolig baserte seg nesten utelukkende på objektive skyldkrav, får altså subjektiv skyld en større plass i

¹⁰¹ Dette skillet blir hovedsakelig uttrykt gjennom Christian IIs Verdslige og Geistlige lov fra 1521 og 1522, jf. Jørgensen (2007) s. 290-291. Selv om Christian IIs lovgivning blir avskaffet rett etter vedtagelse, er skillet mellom ærlige og uærlige drap delvis videreført i annen lovgivning før reformasjonen, Jørgensen (2007) s. 291.

¹⁰² Jørgensen (2007) s. 290-291.

drapslovgivningen med differensieringen mellom ærlige og uærlige drap. Siden differensieringen bygger på skillet etter landskapslovene, er det likevel i grunnen en objektiv vurdering som strekker seg til å inkludere subjektive elementer eller skyldkrav.

Straffen for det uærlige drapet var livsstraff, mens det ærlige drapet kunne sones med bøter.¹⁰³ Dermed setter denne lovgivningen opp et skille mellom *botemål*, drap som kan sones med bøter, og *ubotemål*, drap som ikke kan sones med bøter.¹⁰⁴ Dette skillet skal vi senere i oppgaven se at lovgiver til en viss grad bygger videre på med utvidelsen av dødsstraffens anvendelsesområde.

Til tross for at differensieringen mellom det ærlige og uærlige drapet ser ut til å legge opp til utviklingen av subjektive skyldkrav, var nok likevel vurderingen av de subjektive elementene basert på den allmenne oppfatningen av situasjonen rundt drapet, fremfor en vurdering av gjerningspersonens intensjoner bak drapshandlingen.¹⁰⁵ Selv om lovgiver valgte å legge fokuset på den subjektive skylden, gjør ikke dette opp for de bevismessige utfordringene som eksisterte i perioden. Det fantes ikke noe indisiebevis eller metode for å bevis subjektiv skyld. Dermed er det mulig vurderingen kan ha vært mer teoretisk enn praktisk anvendbar. Som bakgrunn for dette argumentet, kan det trekkes inn at formuleringen av de subjektive skyldkravene denne differensieringen oppstiller, er den samme som den brukt i den kanoniske reglen om hus- og gårdsfredskrenkelsen.¹⁰⁶ Det er derfor sannsynlig at de subjektive skyldkravene kan ha vært inspirert av eller trukket ut fra kanonisk rett. Den kanoniske regelen baserte seg nemlig også på en subjektiv skyldvurdering som trolig var mer teoretisk enn den var anvendt i praksis.¹⁰⁷ Selv om utviklingen opp mot reformasjonen ser ut til å gå i retningen av å legge avgjørende vekt på subjektiv skyld, er det dermed begrenset hvor anvendbar denne

¹⁰³ Straffen for det ærlige drapet varierer noe i den ulike lovgivningen fra før reformasjonen, jf. Jørgensen (2007) s. 291. Etter Christian IIs Geistlige lov kap. 64 var straffen for det ærlige drapet forvisning til øyen Gulland i tre år. Deretter kunne gjerningspersonen få sin fred etter at han hadde gjort opp med den døde slekt og kongens embetsmenn. Reglene i Christian IIs Verdslige lov kap. 57 er noe uklar, da den ser ut til å legge opp til en overveieelse av om dødsstraff likevel burde idømmes for den ærlige drapsmannen. Likevel legger loven opp til en sonndring mellom mord og drap i kap. 57 som knytter dødsstraffen opp mot det overlagte drapet og kap. 33 hvor det forutsettes at det skilles mellom mord og drap. Se for øvrig Jørgensen (2007) s. 291-292 for mer om dette skillet.

¹⁰⁴ Se Fenger (1971) s. 474 f. Noen drap var også rettmessige og skulle ikke bøtes for, jf. Fenger (1971) s. 474 f. Boten skulle utbetales til kongen, jf. Jørgensen (2007) 194-195. Skillet i landskapslovene med bruk av fredløsstraffen og bøtestraff, setter også opp en slags differensiering mellom botemål og ubotemål. Dette skillet blir likevel tydeligere med innføringen av en mer anvendelig dødsstraff etter reformasjonen.

¹⁰⁵ Denne problemstillingen vil og bli tatt opp senere i oppgaven.

¹⁰⁶ Se ordlyden «raadit Raadh» i Chr. IIs geistlige lov kap. 57 og ordlyden «raaden raad» i recess av 1558 art. 22. Selv om det her henvises til recess av 1558, var altså denne en videreføring av de kanoniske reglene om hus- og gårdsfredskrenkelser. Mer om dette senere i oppgavens kapittel 5.1.2.

¹⁰⁷ Dette vil bli omtalt mer i dybden under kapittel 5.1.2.

regelen faktisk var. Som vi skal se senere i oppgaven blir nemlig utviklingen av en subjektiv skyldlære avskåret etter reformasjonen når behovet for å straffe drapsmenn hardt trumfer den subjektive utviklingen opp mot reformasjonen.

4.3 Problemet med festet bot for drap

Det som karakteriserer hovedproblemet rundt drapsforbrytelsen i tiden rett opp mot reformasjonen, er forbrytelsens private karakter. Drap var en forbrytelse som i stor grad ble gjort opp privat mellom partene i form av bøter, i stedet for at drapsmannen ble tatt til domstolen og dømt for drapet.¹⁰⁸ Drapsmannen kunne altså slippe strengere straff gjennom å betale den avtalte boten selv, eller rømme og la hans familie og slekt betale boten. Denne praksisen resulterte i at drapsmannen i mange tilfeller slapp unna straff. Det er dette som er utpekt som årsak til den hyppige forekomsten av ubegrunnede drap i tiden før reformasjonen.¹⁰⁹

I det store bildet truet den private ordningen om festet bot kongens justismonopol i drapssaker. Når drapssaker blir gjort opp privat, har ikke lovgiver kontroll på at den lovfestede straffen for drap blir anvendt i praksis. Sett fra et religiøst perspektiv er dette problematisk fordi ustraffet drap direkte vil påvirke resten av befolkningen gjennom Guds fortørnelse.¹¹⁰ Opp mot reformasjonen følger også et økende religiøst fokus på øvrighetens ansvar for å straffe syndere.¹¹¹ Dette ansvaret går ikke bare ut på å gi forbud mot synder, like viktig er det at kongen og øvrigheten sørger for at forbudene blir fulgt i praksis og at de som bryter med forbudene faktisk straffefølges.¹¹²

I det verdslige perspektiv er den private ordningen om festet bot også problematisk fordi det utfordrer kongens voldsmonopol. Dette voldsmonopolet er essensielt i den overordnende

¹⁰⁸ Dette kommer frem av premiss til recess av 1537 art. 7. Ordningen omtales der og i senere lovgivning som festet bot. Dette har også røtter tilbake til hvordan drapsforbrytelsen ble håndtert i samfunnet tilbake i det 13. århundrene. I befolkningen ble drapssaker da ansett som noe som ikke angikk samfunnet, men kun drapsmannen og den dreptes slekt. Dansk lovgivning har en lang tradisjon om å utrydde dette privatrettslige tankesettet rundt drapsforbrytelsen i befolkningen gjennom flere århundrer, jf. Iuul (1951) s. 243.

¹⁰⁹ I premissene til recess av 1537 art. 7 står det at ordningen med festet bot er årsaken til den store plagen om at mange begår drap av ringe årsak.

¹¹⁰ Jf. recess av 1537 art. 5. Se også Åpne brev av 22. juli 1552 hvor guds fortørnelse er direkte knyttet opp mot drap. Å hindre guds fortørnelse er imidlertid noe som ikke kommer inn som et straffeformål før etter reformasjonen. Guds fortørnelse som religiøst konsept var likevel høyst sannsynlig godt kjent i den alminnelige befolkningen gjennom dens presentasjon i bibelen og Guds mange fortørnelser i det gamle testamentet. Selv om det ikke ble brukt til å begrunne strafferetten, var det altså også før reformasjonen et kjent religiøst fenomen.

¹¹¹ Hemmingsen (1992) s. 136 og Luther (1996) s. 66.

¹¹² Hemmingsen (1992) s. 136.

avtalen mellom kongen og hans undersåtter. Denne overordnede avtalen går ut på at kongens undersåtter godtar innskrenkninger i handlingsfriheten og betaler kongen skatter mot at de beskyttes mot voldsutøvelse.¹¹³ For at kongen skal kunne oppfylle sin del av denne samfunnskontrakten, må han ha et voldsmonopol i samfunnet. Uten dette vil ikke borgerne være sikret mot voldsutøvelse. Fordi den private ordningen om festet bot for drap ofte resulterte i at drapsmannen ikke ble straffet for drapet han hadde begått, var det i realiteten ikke strenge nok sanksjoner i samfunnet til å hindre at folket begikk drap.¹¹⁴ Når drap er en hyppig forekomst i samfunnet, har ikke lenger kongen et voldsmonopol. Derfor truet den private ordningen om festet bot den grunnleggende funksjonen til kongen og øvrigheten i samfunnet.

4.4 Oppsummering

Av det som er redegjort for og analysert i dette kapittelet, kommer det frem at det danske samfunnet på mange måter var modent for en reform av drapsreguleringen etter reformasjonen. Siden kongen overtar mye av kirkens jurisdiksjon etter reformasjonen, er det naturlig at lovgiver også har større fokus på kongens justismonopol i de verdslige forbrytelsene. Derfor er det naturlig å forvente at lovgiver vil fortsette å forsøke å få bukt med den private praksisen om festet bot for drap. Dette er essensielt for at kongens fastsatte straff for drap skal bli realisert.

Når det gjelder de subjektive sidene av skyldvurderingen, har vi sett at utviklingen opp mot reformasjonen strekker seg nærmere mot subjektive skyldkrav med differensieringen mellom ærlige og uærlig drap. Vi har imidlertid også sett at denne differensieringen trolig ikke kan ha fungert særlig effektivt i praksis og at den sannsynligvis bygget på kanoniske skyldvurderinger som mulig var mer teoretiske enn praktisk anvendbare. Selve tanken og prinsippet om subjektive skyldkrav er likevel til stede før reformasjonen. Dermed vil det ikke være unaturlig å forvente at dette fokuset vil fortsette også etter reformasjonen når det religiøse perspektivet rettes mot den enkelte forbryters synd og forhold til Gud. Som vi skal se nærmere på når vi nå i kapittel 5 går inn i analysen av drapslovgivningen etter reformasjonen,

¹¹³ Michaelsen (2011) s. 258-262 og Gröning, Husabø, Jacobsen (2019) s. 77.

¹¹⁴ Se premiss til art. 7 i recess av 1537 og Jørgensen (2007) s. 292-293.

skal imidlertid skyldvurderingen komme til å utvikle seg i en noe annen retning enn det utviklingen opp mot 1536 skulle tilsi.

5 Dansk drapslovgivning fra reformasjonen til Store recess

Som det fremgår av kapittel 4, var det på tidspunktet for reformasjonen nødvendig for lovgiver å innføre endringer i drapsreguleringen slik at drapsmannen fikk den straffen han etter loven skulle ha. I tillegg skaper et økende fokus på religiøs synd et behov for straffeskjerpelse av drapsforbrytelsen. Med gjennomgangen av middelalderlovgivningen i kapittel 4 som bakteppe, skal nå den danske drapslovgivningen for perioden 1536 til 1643 analyseres.¹¹⁵ Analysen vil begynne med lovgivningen fra reformasjonen i 1536 til og med recess av 1558.

I den danske drapslovgivningen er det primært to straffer for drap, dødsstraffen og bøtestrafen.¹¹⁶ Disse straffene krever ulike grader av skyld og er derfor helt sentrale når de subjektive sidene ved skyldvurderingen skal analyseres. De er også utrykk for to forskjellige sider av drapsforbrytelsen. Dødsstraffen fungerer som en ideologisk straff for drap, mens bøtestrafen bærer preg av å være mer pragmatisk rettet. Hva som menes med disse begrepene vil forklares i den følgende analysen.

5.1 Dødsstraffen

Den største endringen i dansk drapslovgivning etter reformasjonen kommer med innføringen av hovedregelen om dødsstraff for alle drap med unntak av de begått i nødverge og våde.¹¹⁷ Denne hovedregelen står som kontrast til den eldre rett hvor kun de uærlige drapene ble straffet med døden.¹¹⁸ Det er altså ikke tale om innføringen av en ny type straff, men en straffeskjerpelse i form av utvidet anvendelse av den kvalifiserte straffen som ble brukt før reformasjonen. På grunn av denne utvidelsen ble det ikke lenger nødvendig for lovgiver å

¹¹⁵ Store recess av 1643 inngår ikke som en del av dette kapittelet. Se kapittel 6 for analysen av denne recessen.

¹¹⁶ Som jeg skal komme tilbake til, finnes det unntak utover disse straffekategoriene. Dette vil bli tatt opp senere i drøftelsen.

¹¹⁷ Jf. art. 7 i recess av 1537. Nødverge- og vådedrapet vil behandles nedenfor i kapittel 5.1.3 og 5.2.3.

¹¹⁸ Skillet mellom det ærlige og uærlige drapet er forklart ovenfor i kapittel 4. Selve anvendelsen av dødsstraffen på andre drap enn de uærlige drapene er likevel ikke noe nytt som kom med reformasjonen. I en rekke byer og i gårdsretten, var hovedregelen at dødsstraff skulle brukes som straff for drap. Det som er nytt etter reformasjonen er altså at dødsstraffen som hovedregel skulle gjelde for hele riket, og ikke bare på disse bestemte stedene, jf. Kjær og Vogt (2017) s. 399.

skille mellom det ærlige og uærlige drapet. Disse begrepene falt derfor ut av drapslovgivningen etter reformasjonen.

Dødsstraffen er uttrykt gjennom formuleringen «bøde lif for lif».¹¹⁹ Denne formuleringen er et uttrykk for talionsprinsippet, også kaldt *lex talionis*, som stammer fra mosaisk rett.¹²⁰ Denne tilknytningen gjør at dødsstraffen får et særlig religiøst og nesten ideologisk preg over seg. Som formuleringen «lif for lif» gir uttrykk for, er talionsprinsippet et gjengjeldelsprinsipp. Det vil si at straffen skal gjengjelde det onde som gjerningspersonen har påført offeret. På denne måten blir prinsippet brukt som en religiøs legitimering av dødsstraffen. Bruken av talionsprinsippet i denne sammenhengen er imidlertid ikke noe nytt etter reformasjonen.¹²¹

Mer generelt gir formuleringen «lif for lif» uttrykk for et balansehensyn. Når en person dreper en annen, skaper drapet en ubalanse mellom offeret og drapsmannen. For å gjenopprette denne balansen, må det bøtes liv for liv. Gjennom denne forståelsen av talionsprinsippet og formuleringen av dødsstraffen, kommer hovedelementet i skyldvurderingen frem. For at det skal kunne bøtes «lif for lif», må differensieringen ligge mellom skyld og uskyld.¹²² Enten har gjerningspersonen gjort seg skyldig i drap, og skal derfor straffes på livet, eller så er han uskyldig og skal ikke straffes på livet. Dette er en ganske enkel måte å differensiere i skyld på siden det ikke tas høyde for nyansene i menneskelige handlinger utover skyld og uskyld.

I mosaisk rett blir ofte talionsprinsippet oppfattet som absolutt. Det vil si at det alltid må bøtes et liv for å rette opp i balansen som liv for liv viser til. Det tas da ikke hensyn til subjektiv skyld, noe som vil si at nødvergedrapet i utgangspunktet skal omfattes av dødsstraffen. I den

¹¹⁹ Jf. recess av 1558 art. 21.

¹²⁰ Se 2. mosebok kap. 21 vers 23-25. Det er likevel noen retthistorikere som mener at den mosaiske retts betydning når det gjelder dødsstraffen ikke er betydelig på dette punkt siden dødsstraffen ikke gjaldt for andre enn borgere og bønder. Altså var adelen fri for dette ansvaret. Se for eksempel Iuul (1951) s. 263-264. Unntaket for adelen strider imot talionsprinsippet's absolutte karakter. Etter prinsippet skal liv bøtes med liv uavhengig av hvem som har begått drapet. Det er imidlertid ikke å komme unna at formuleringen «lif for lif» direkte relaterer seg til religion generelt og at dødsstraffen derfor får et religiøst preg over seg, uavhengig av om den mosaiske retten får en direkte innflytelse på straffen eller ikke.

¹²¹ Formuleringen «bøde lif for lif» ble brukt som forankring av dødsstraffen for drap i flere regler før reformasjonen, se blant annet cap. 57 i Christian IIs Geistlige lov. Iuul mener imidlertid at talionsprinsippet gjennom denne formuleringen var ukjent i den danske middelalderen, se Iuul (1951) s. 260. Selv om det er en mulighet for at prinsippet ikke var kjent med navnet talionsprinsippet, er det likevel høyst sannsynlig at det generelle gjengjeldelsesprinsippet formuleringen «lif for lif» gir uttrykk for, var kjent før reformasjonen. Dette kan vi se ut fra formuleringens plass i mosebøkene og formuleringen i Christian IIs Geistlige lov.

¹²² Dette støttes av ordlyden «giør nogen mandrab» i art. 21 i recess av 1558. Denne formuleringen av gjerningsbeskrivelsen forutsetter at gjerningspersonen har gjort seg skyldig i en handling som har forårsaket en annens død. Den inneholder altså et skyldmoment utover et rent årsaks-virknings-forhold. Ordlyden setter ikke begrensninger for hvilken skyld gjerningspersonen må ha utvist, utover at den krever en aktiv handling. Dermed skiller den mellom skyld og uskyld. At nødverge- og vådedrap eksplisitt må unntas fra hovedregelen støtter denne tolkningen av gjerningsbeskrivelsen.

danske protestantismen etter reformasjonen, øker imidlertid fokuset på den enkeltes forhold til Gud og menneskets evne til å skille mellom rette og gale handlinger. Det er Niels Hemmingsen som er den viktigste kilden til hvordan Luthers protestantisme ble oppfattet av danske jurister og lovgivere.¹²³ Hemmingsen kobler Luthers lære opp mot den danske retten og setter protestantiske synspunkt inn i en dansk rettslig kontekst. Sentralt for Hemmingsens synspunkt er menneskets rasjonalitet som Guds skapninger.¹²⁴ Han setter denne rasjonaliteten inn i en samfunnsmessig kontekst og bruker religiøs legitimering for å forklare hvordan mennesket har evnen til å stå imot handlinger som skader samfunnet. Hemmingsen bruker altså rasjonalistisk argumentasjonen forkledd under religiøs legitimering for å begrunne den subjektive skyldvurderingen. Dette er på mange måter noe som karakteriserer den naturrettslige argumentasjonen. Gjennom denne rasjonalistiske og naturrettslige argumentasjonen kan vi utvide forståelsen av det mosaiske talionsprinsippet.¹²⁵ Den protestantiske læren slik Hemmingsen formidler den i Danmark, sier altså at talionsprinsippet må forstås i lys av den subjektive skylden. Etter dette synspunktet skal det kun bøtes liv for liv når et menneske har tatt livet av en annen til tross for at han viste at drapet ville skadet samfunnet i Guds bilde.¹²⁶

Det er det nyanserte talionsprinsippet som blir brukt i den danske drapslovgivningen etter reformasjonen. Dette kan vi se av at nødverge- og vådedrapet er unntatt dødsstraffen.¹²⁷ Siden begrepet våde sikter til de drapene hvor gjerningspersonen ikke har tiltenkt drapshandlingen,¹²⁸ og nødverge omfatter de tilfellene hvor gjerningspersonen var nødt til å begå drap for å redde seg selv,¹²⁹ vil det kun være drapsmannen som handler med forsett som er skyldig i drap og som faller inn under dødsstraffen. Så langt henger drapslovgivningens skyldvurdering sammen med Hemmingsens argumentasjon. Denne sammenhengen er imidlertid basert på en antitetisk tolkning av lovteksten i recess av 1558 art. 21. For de alminnelige forsettlige drapene, er det ikke gitt noen uttrykkelige subjektive skyldkrav i lovteksten. Det kreves kun at gjerningspersonen har «[gjort] nogen mandrab» og at det «icke skier af vaade eller nødverge».¹³⁰ Det vil si at det ikke er gjerningspersonens subjektive skyld

¹²³ Se oppgavens kapittel 2.2.1.

¹²⁴ Dette synspunktet gjennomsyrrer hele Hemmingsen naturrettsverk, Hemmingsen (1991-1993).

¹²⁵ Se også VanDrunen (2008) «Natural Law, the Lex Talionis, and the Power of the Sword», s. 950.

¹²⁶ Se også VanDrunen (2008) s. 955.

¹²⁷ Jf. ordlyden «giør nogen mandrab, och det icke skier af vaade eller nødverge, [...] bøde lif for lif» i art. 21 i recess av 1558.

¹²⁸ Jørgensen (2007) s. 136.

¹²⁹ Jørgensen (2007) s. 192-194.

¹³⁰ Jf. recess av 1558 art. 21.

som står i fokus hos lovgiver, men selve drapshandlingen og at denne ikke er begått i nødverge eller våde. Med andre ord skal i utgangspunktet alle drap straffes med døden. På dette nivået gjelder det absolutte talionsprinsippet. Straffen må likevel nyanseres sammen med talionsprinsippet gjennom unntaket for de situasjonene hvor gjerningspersonen kan unnskyldte drapshandlingen på grunn av en nødvergesituasjon, eller en vådehandling. Dermed er det ikke et krav om forsett, men et krav om at drapshandlingen ikke omfattes av nødverge eller våde. På denne måten kan vi også se at det ikke er subjektiv skyld som står i fokus når lovgiver differensierer mellom skyld og uskyld, og at skyldvurderingen dermed blir objektiv selv om det gjøres unntak for nødverge- og vådedrap.

Fordi skyldvurderingen etter reformasjonen er objektiv, er differensieringen mellom skyld og uskyld i recessene utgitt mellom 1536 og 1558 noe enklere enn differensieringen i skyld fra senmiddelalderen. Som det er redegjort for i kapittel 4 var det hovedsakelig skillet mellom det ærlige og uærlige drapet som bestemte om drapsmannen skulle henrettes eller bøtelegges i tiden før reformasjonen. Denne differensieringen har et klart subjektivt preg over seg ved at den legger vekt på gjerningspersonens vilje til å drepe og alvorlighetsgraden av hans forsett.¹³¹ Når skillet mellom det ærlige og uærlige drapet faller ut av lovgivningen etter reformasjonen, faller altså også de subjektive skyldkriteriene knyttet til det uærlige drapet ut.

Den objektive differensieringen som blir tatt i bruk etter reformasjonen minner mer om den differensieringen som ble brukt i landskapslovene.¹³² Som det kommer frem av drøftelsen i kapittel 4, baserte differensieringen i landskapslovene seg i grunnen på et objektivt skille mellom skyld og uskyld. Ut over dette var det avgjørende for straffen om gjerningspersonen hadde erkjent drapet eller ikke. På dette siste punktet skiller lovgivningen etter reformasjonen seg fra reguleringen i landskapslovene. Å ta i bruk skillet mellom det erkjente og det uerkjente drapet etter reformasjonen hadde ikke noe for seg når alle drap i utgangspunktet skulle straffes med døden. Det som står igjen, er da den objektive differensieringen mellom skyld og uskyld. På denne måten virker det som om utviklingen av skyldvurderingen tar et skritt tilbake etter reformasjonen. Den ignorerer fremveksten av de subjektive skyldkriteriene som preger skyldvurderingen i tiden opp mot reformasjonen, og går tilbake til hvordan landskapslovene differensierte objektivt mellom skyld og uskyld.

¹³¹ Se ovenfor i kapittel 4.2.

¹³² Se ovenfor i kapittel 4.1.

Hvorfor velger så lovgiver å gå tilbake til en mer objektiv skyldvurdering etter reformasjonen? Som vi har sett av drøftelsen ovenfor, innebærer religionsskiftet slik Hemmingsen formidler det, et større fokus på det enkelte menneskets evne til å forstå hvilke handlinger som er riktige og gale. Den subjektive skyld og synd blir altså satt i fokus i den protestantiske siden av det danske samfunnet. Da skulle en tenke seg at den danske lovgiver også ville satt fokus på den subjektive skylden i drapslovgivningen, men det er altså det motsatte som gjøres. Grunnene til dette kan være mange, og det er ingen sikker måte å vite akkurat hvorfor denne utviklingen skjer. Ved å sette lovgivningen i en større historisk kontekst, er det likevel mulig å tenke seg noen sannsynlige grunner bak problemstillingen.

For det første er det viktig å huske på at indisiebeviset ikke kommer inn i det rettslige bildet før godt etter undersøkelsesperioden. Fordi subjektiv skyld ikke kan bevises uten å sammenholde de objektive fakta, som fysiske bevis eller vitneforklaringer, er indisiebeviset helt essensielt når rettsanvender skal bevise at gjerningspersonen har handlet med subjektiv skyld. Der hvor gjerningspersonen ikke direkte tilstår å ha handlet med forsett, ville det før indisiebevisets inntog nærmest være umulig for rettsanvender å håndheve subjektive skyldkriterier. Dermed er det også naturlig at mange av de som hadde begått drap som i utgangspunktet kvalifiserte til dødsstraffen før reformasjonen, trolig ikke ble dømt til døden fordi subjektiv skyld ikke kunne bevises.¹³³

For det andre, må mangelen på en metode for å bevise subjektiv skyld sammenholdes med øvrighetens viktige verdslige og religiøse oppgave om å straffe for drap og andre forbrytelser. Som forklart ovenfor i kapittel 4, er det å straffe drap hardt viktig for øvrighetens opprettholdelse av samfunnskontrakten. Straffen må fungere allmennpreventivt slik at kongen kan holde på sitt voldsmonopol. I det religiøse perspektivet er det viktig at drap blir straffet slik at ikke befolkningen blir usatt for Guds fortørnelse.¹³⁴ Når det gjennom talionsprinsippet i tillegg er tydelig hvilken straff Gud ønsker at drap skal straffes med, er det naturlig at lovgiver anser det som essensielt at drap blir straffet med døden.¹³⁵ Fordi det før

¹³³ Som det fremgår av premissene til art. 7 i recess av 1537, er drap et stort samfunnsproblem som ofte går ustraffet. Selv om det her trekkes linjer til at det manglende indisiebeviset sammenholdt med subjektive skyldkriterier kan ha påvirket dette problemet i negativ retning, må det nærmere undersøkelser av rettspraksis til før det kan konkluderes endelig på dette punktet. Siden en undersøkelse av rettspraksis faller utenfor det oppgaven skal dekke, vil denne tråden legges ned her.

¹³⁴ Guds fortørnelse som begrunnelse for straffen kommer inn i lovgivningen etter reformasjonen, selve konseptet er likevel ikke nytt i 1536, se note 110.

¹³⁵ Spørsmålet om hva som begrunnet straffeskjerpelsen er noe omstridt. Kjær, Vogt og Jørgensen mener det var de preventive hensyn, nevnt i premissene til art. 7 i recess av 1537 som begrunnet straffeskjerpelsen, jf. Kjær og Vogt (2017) s. 399 og Jørgensen (2007) s. 293. Kjær og Vogt begrunner dette med en henvisning til at den

reformasjonen trolig hadde vist seg umulig å anvende dødsstraffen effektivt når den var avhengig av subjektive skyldkriterier, fjernes de subjektive kriteriene til fordel for å kunne anvende dødsstraffen i flere tilfeller etter reformasjonen.

Samlet sett kan det altså virke som om lovgiver vurderte regelens praktiske anvendbarhet som viktigere enn straffens fokus på subjektiv skyld. Muligens var det derfor de subjektive skyldkriteriene ble fjernet til fordel for en objektiv differensiering mellom skyld og uskyld som var lettere å anvende i praksis. Dette åpnet for at dødsstraffen kunne bli anvendt på flere tilfeller, enn det de subjektive skyldkriteriene før reformasjonen tilsa. Det var ikke lenger et krav til gjerningspersonens subjektive skyld, kun at han hadde begått et drap og at det ikke var begått i våde eller nødverge.¹³⁶

5.1.1 Mord og manndrab

En viktig konsekvens av innføringen av hovedregelen om dødsstraff etter reformasjonen, er altså at skyldvurderingen blir mer objektiv, og at de subjektive skyldkriteriene i hovedsak faller ut av drapsreguleringen.¹³⁷ Som vi skal se nærmere på i de følgende avsnittene, blir likevel mord- og manndrab-begrepene brukt om hverandre flere steder i den danske lovgivningen etter reformasjonen. Som vi så i kapittel 4, er mordbegrepet spesielt sammenlignet med de andre termene brukt for å beskrive drapsforbrytelsen, fordi mord var assosiert med en høyere grad av subjektiv skyld før reformasjonen.¹³⁸ Bruken av mordbegrepet i lovgivningen kan derfor indikere at lovgiver trekker inn subjektive skyldelementer i drapslovgivningen til tross for at hovedregelen i recess av 1558 ikke åpner for en slik vurdering. Det drøftelsen nå skal ta stilling til, er dermed hvorvidt bruken av mordbegrepet i lovgivningen etter reformasjonen tilsier at det eksisterte element av subjektive skyldkriterier som ikke hovedregelen i recess av 1558 ga uttrykk for.¹³⁹

mosaiske retten var absolutt og uten unntak, men at det ved straffeskjerpelsen etter reformasjonen gjøres unntak fra dødsstraff for adelen. Derfor mener de at bakgrunnen for straffeskjerpelsen ikke kan ha vært religiøst forankret. Dette temaet er behandlet i note 120 i masteroppgaven. Når det gjelder straffeskjerpelsens verdslige og religiøse begrunnelse, vil dette bli tatt opp i dybden under oppgavens punkt 5.3.

¹³⁶ Jf. recess av 1558 art. 21.

¹³⁷ Som vi skal se i kapittel 5.1.2, gjelder denne påstanden generelt, det var fremdeles visse deler av drapslovgivningen som inneholdt subjektive skyldkriterier.

¹³⁸ Se særlig note 103 ovenfor.

¹³⁹ Denne delen av drøftelsen vil trekke inn regler som ble gitt etter recess av 1558 hvor mordbegrepet forekommer. Fokuset er likevel ikke på utviklingen etter recessen, men på hvordan den rettslige situasjonen var ved recessens utgivelse. For å kartlegge dette må det rettes et blikk til hvordan begrepet blir brukt etter recessen. Fordi drøftelsen i realiteten tar for seg den rettslige situasjonen på tidspunktet for recessen, har denne delen av drøftelsen fått plass under den delen av oppgaven som analyserer recessene mellom 1536 og 1558.

Sentralt for det ovenfor stilte spørsmålet, er først om mordbegrepets innhold har samme fokus på subjektiv skyld etter reformasjonen som det hadde før reformasjonen. Ut fra det empiriske grunnlaget alene er det imidlertid uklart hvorvidt mordbegrepet brukt i lovgivning etter reformasjonen bærer med seg et subjektivt element. I flere bestemmelser fremstår det tilfeldig at mordbegrepet er brukt i stedet for begrepet «mandrab».¹⁴⁰ Ordlyden i disse bestemmelsene gir ingen anvisning til at «mord» skal ha et annet innhold enn det alminnelige drapet. Bruken av mordbegrepet fremstår heller som et tilfeldig ordvalg, som for eksempel bruken av ordet «mandslet» eller «ombragt». Andre steder blir imidlertid «mord» og «mandrab» brukt i samme bestemmelse.¹⁴¹ Siden synonymmer sjeldent blir brukt i samme setning, kan dette tyde på at begrepene har forskjellige innhold. Altså trekker lovgivningen etter 1558 i begge retninger når det gjelder mordbegrepets innhold med fokus på subjektiv skyld.

Sett fra et større rettshistorisk perspektiv, gir det lite mening at mordbegrepet skal ha endret innhold etter reformasjonen kun fordi dødsstraffens anvendelsesområde utvides. Jørgensen har i henhold til dette tatt til orde for at skillet mellom det uærlige og ærlige drapet til en viss grad blir opprettholdt i rettspraksis etter reformasjonen gjennom bruken av begrepet «mord».¹⁴² Han er likevel tydelig på at skillet faller ut av selve drapslovgivningen.¹⁴³ Som nevnt i oppgavens innledning, er det i masteroppgaven avgrenset mot en undersøkelse av rettspraksis. Den utviklingen Jørgensen viser til, er likevel med på å forsterke hypotesen om at mordbegrepet som er brukt i lovgivningen etter reformasjonen, refererer til det overlagte drapet.

Det at bruken av mordbegrepet i drapsforbrytelsen er inkonsekvent, kan heller forklares med at datidens lovgiver ikke hadde en forståelse av begrepsmessig avgrensning. Så selv om ordet «mord» i lovgivningen etter reformasjonen brukes noen steder alene og andre steder sammen med mandrabsbegrepet, har ikke dette noen påvirkning på selve skyldvurderingen. Rettslig sett fra lovgivningens side, er det altså bare en måte å beskrive en drapsmann eller drapsforbrytelsen på, selv om begrepet har andre assosiasjoner ellers i det rettslige og språklige landskapet. Begrepet ble derfor trolig også etter reformasjonen assosiert med det

¹⁴⁰ Se for eksempel regelen i krigsordning av 1564 (art. 44) og Krigsartikler av 10 mai 1625 (VI. Art. 42), Dette er to av flere bestemmelser hvor mordbegrepet blir brukt i en opprømsing av flere forbrytelser som tyveri og andre skjendige gjerninger.

¹⁴¹ Se for eksempel Sørensen av 9. maj 1561 (cap. 71), åb. brev av 19. oktbr. 1571 (art. 591) og instruks av 20. oktbr. 1626 (art 199). Dette er tre av flere bestemmelser som nevner mord og drap i samme opprømsing.

¹⁴² Jørgensen (2007) s. 303-304.

¹⁴³ Jørgensen (2007) s. 293. Han mener likevel at mord-begrepet dukker opp noen steder i lovgivningen, men peker ikke på årsaken til hvorfor, se Jørgensen (2007) s. 294.

overlagte drapet, selv om dette sannsynlig ikke hadde noen faktisk påvirkning på skyldvurderingen i drapslovgivningen.

5.1.2 Hus- og gårdsfredkrenkelse

Til utgangspunktet om den objektive skyldvurderingen etter recess av 1558 art. 21, er det et viktig unntak, nemlig fredløsstraffen for drap som krenker husfreden og gårdsfreden.¹⁴⁴

Fredløsstraffen det her er tale om innebærer at gjerningspersonen blir automatisk fredløs uten dom.¹⁴⁵ Siden fredløse kan drepes av alle, betyr dette at de som oppholder seg på åstedet, typisk den dreptes familie, lovlig kan hevne drapet ved å drepe gjerningspersonen.¹⁴⁶ Denne fredløsstraffen kan derfor minne om en slags kvalifisert dødsstraff, sammenlignet med alminnelig henrettelse etter dom.

For å anvende den kvalifiserte straffen, er det oppsatt et subjektivt skyldkrav som kan minne om skyldkravet for det uærlige drapet før reformasjonen, nemlig overlegg. Kravet innebærer at gjerningspersonen må ha reist til offerets hus eller gård med den hensikt å utøve vold eller begå drap.¹⁴⁷ For de vernede situasjonene og områdene, legger altså lovgivningen opp til en differensiering mellom drap som skjer spontant og det overlagte drapet. Fordi skyldkravet handler om gjerningspersonens intensjoner forut for drapet, er dette en drapskategori som tilsynelatende ikke passer inn i bildet om den objektive skylden som er presentert ovenfor i oppgaven. For å forstå hvorfor lovgiver beholdt de subjektive kriteriene knyttet til disse drapene, mens de ble fjernet for det alminnelige drapet, må regelen ses i sammenheng med dens religiøse opprinnelse.

¹⁴⁴ Jf. recess av 1558 art. 22. Fredløsstraffen går inn under dødsstraffen fordi den innebærer at gjerningspersonen blir fratatt alle sine rettigheter i samfunnet, og kan drepes av alle, jf. Sunde (2005) *Speculum legale*, s. 67.

¹⁴⁵ Ordlyden i recess av 1558 art. 22, «daa er hand fredløs», gir uttrykk for at drapsmannens stilling som fredløs er noe som skjer automatisk uten dom.

¹⁴⁶ Det er altså ikke tale om en legalisering av hevne forkledd som straff, men en fredløsstraff som åpner for at familien kan hevne. De etterlatte har også muligheten til å ta drapsmannen til tinget å få bøter for drapet etter de alminnelige drapsreglene, jf. recess av 1558 art. 21 og art. 22. Dette har sannsynligvis vært en viktig adgang for alminnelige borgere og fattige familier med et stort behov for å få erstattet den arbeidskraften og inntekten som falt bort ved drapet. Mer om bøtestrafen i kapittel 5.2 nedenfor.

¹⁴⁷ Jf. ordlyden i recess av 1558 art 22, «farer met raaden raad». Dette gir uttrykk for at gjerningspersonen har handlet med overlegg i den forstand at han har planlagt å begå et lovbrudd før han ankom åstedet. Det kan imidlertid ikke legges mer i skyldkravet enn dette, jf. Jørgensen (2007) s. 124-125. Kravet om «raaden raad» er ikke noe nytt som kom med reformasjonen, men var grunnlaget for differensieringen mellom ærlige og uærlige drap i dansk middelalderrett, jf. note 106 ovenfor. Hva angår drap som krenker husfreden spesielt, har kravet om «raaden raad» i forbindelse med kvalifiserte straffer eksistert siden Jyske lov, jf. Jørgensen (2007) s. 124-125. Fordi det her er et krav om overlegg, er straffefritak på grunn av nødverge og våde ikke relevant for disse drapene.

Det generelle styrkede vernet mot drap og vold i spesielle settinger, oppstod lenge før reformasjonen. Etter kanonisk rett var husfreden og gårdsfreden noe som skulle nytes uten frykt for å bli utsatt for vold. Derfor var drap begått på slike steder, ekstra alvorlige og medførte strengere straffer. Regler som den i recess av 1558 art. 22 vokste frem i sør-Frankrike på 900-tallet, spredte seg nordover til Norge og Danmark på midten av 1100-tallet og preget Magnus Erlinssons fredslovgivning fra 1160-tallet.¹⁴⁸ Når det gjelder selve straffen, det å bli automatisk fredløs, er dette et gammelt kanonisk prinsipp, *poena latae sententiae*.¹⁴⁹

Etter de kanoniske reglene som reguleringen av hus- og gårdsfredskrenkelse i recess av 1558 bygger på, er det mulig den subjektive skyldvurderingen var mer teoretisk, enn praktisk anvendbar. Når offeret var slått i hjel, var det uten indisiebeviset, vanskelig å bevise om gjerningspersonen virkelig hadde kommet for å drepe eller om det hadde oppstått en krangel som resulterte i drap. I stedet er det mer naturlig at dette var en regel som opererte med et skyldprinsipp som et verktøy for å prøve om kriteriene for et drap var til stede. Denne prøvingen tar ikke utgangspunkt i de faktiske omstendighetene siden den som kjente disse omstendighetene best, offeret selv, var drept. Den tar heller utgangspunkt i den allmenne oppfatning av situasjonen. Til dette trenges ikke finmasket bevis, dermed er den subjektive vurderingen ikke et problem. Det som vurderes er altså ikke om gjerningspersonen har handlet med subjektiv skyld, men om de objektive kravene for hus- og gårdsfredskrenkelse var til stede etter vitnenes allmenne oppfatning av drapet. Dermed var det trolig tale om objektive kriterier med subjektive elementer. Siden den tilsvarende regelen etter reformasjonen var en videreføring av det kanoniske hus- og gårdsfredsvernet, er det trolig at dette gjelder for de samme reglene etter reformasjonen.

Forklaringen bak hvordan den kanoniske regelen tilnærmet seg skyldspørsmålet for disse spesielle drapene, samsvarer godt med hvordan regelen ble håndtert i Jyske lov. Her finner vi igjen det samme kravet om overlegg som det i recess av 1558 art. 22.¹⁵⁰ I Jyske lov var formålet med dette kravet å utelukke den som fredelig ankom gården og senere havnet i klammeri med offeret.¹⁵¹ Drapene som skjedde på grunn av slikt klammeri var ansett som mindre alvorlige og skulle derfor ikke straffes som husfredskrenkelse. Det vil si at det ikke var gjerningspersonens forsett som avgjorde straffen, men en objektiv vurdering av

¹⁴⁸ Sunde (2005) s. 64-67.

¹⁴⁹ Prinsippet stammer fra det andre laterankonsilet i 1139, og var gjentatt i *Decretum Gratiani*. Derfor kan vi se at prinsippet også var kjent i Norden.

¹⁵⁰ Jørgensen (2007) s. 125.

¹⁵¹ Jørgensen (2007) s. 125.

omstendighetene forut for drapet. Dette formålet er ikke nevnt i recessene etter reformasjonen, men ble igjen presisert i Danske lov av 1683.¹⁵² Det er derfor nærliggende å anta at det samme formålet også gjaldt gjennom undersøkelsesperioden. Selve skyldvurderingen kan derfor trolig ha vært mer objektiv enn bestemmelsens ordlyd tilsynelatende legger opp til.

Selv om lovgivningen etter reformasjonen tilsynelatende inneholder et subjektivt skyldkrav, har altså dette kravet trolig ikke blitt behandlet som et krav til gjerningspersonens intensjoner ved handlingen. Det har sannsynligvis dreid seg om objektive krav til situasjonen rundt drapet, slik regelen var for den kanoniske reguleringen det spesielle skyldkravet stammer fra. Dette gjør at det subjektive elementet i skyldvurderingen får liten betydning når det gjelder straffens begrunnelse. Sett opp mot Hemmingsens formidling av forholdet mellom straff og synd beskrevet tidligere i oppgaven, er det altså svært lite som taler for at religionsskiftet har hatt noen særlig betydning på de subjektive elementene i denne skyldvurderingen. Det virker heller som en tradisjonell videreføring av den samme ordningen fra middelalderen.

Når det gjelder vern av andre områder enn husfreden og gårdsfreden, er det gitt noen prosessuelle regler i recessene etter reformasjonen for hvordan drap begått på tinget skal behandles når gjerningspersonen er tatt på fersk gjerning.¹⁵³ Disse reglene bærer mer preg av å skulle forenkle saksgangen, siden tinget allerede er samlet og kan dømme gjerningspersonen på stedet. Foruten disse prosessuelle reglene, reguleres ikke drap som krenker tingfred generelt slik som i recess av 1558 art. 22 som verner husfreden og gårdsfreden.¹⁵⁴ For vern av kirkefreden, er ikke drap nevnt i opplistingen av forbrytelsene som krenker denne vernede freden. Det kan derfor virke som om drap som krenker kirkefreden skal straffes etter den alminnelige drapsregelen i art. 21. For disse drapskategoriene er det heller ingen subjektive kriterier, slik det er for husfreden og gårdsfreden.

Siden vern av tingfreden og kirkefreden bygger på de samme gamle kanoniske reglene som regelen om vern av gårdsfreden og husfreden gjør, skulle en tro at disse situasjonene skulle vernes på samme måte. Likevel ser det ut til at lovgivningen ikke gir tingfreden og kirkefreden et like stort vern. Det kan altså virke som om drap som forstyrrer kirkefreden og

¹⁵² Jf. Danske lov av 1683 6-9-3, <http://bjoerna.dk/DL-1683-internet.pdf> (lest 30.05.2022)

¹⁵³ Jf. ordlyden i recess av 1558 art. 23 «Skier draf paa tinge och vorder draberen greben ved ferske gierninger, daa miste hand halsen». På samme måte som i art. 21 er nødverge- og vådedrap unntatt hovedregelen om dødsstraff.

¹⁵⁴ Det er ingen regel om at straffen blir strengere for drap begått på tinget.

tingfreden ikke blir ansett som mer alvorlig enn alminnelig drap etter hovedregelen om dødsstraff.¹⁵⁵

5.1.3 Unntakene fra dødsstraffen: våde og nødverge

Som jeg har vært inne på i drøftelsen ovenfor, gjaldt det trolig ikke et krav om forsett for anvendelse av dødsstraffen selv om nødverge- og vådedrapene var unntatt denne straffen. Likevel får dødsstraffen et visst subjektivt preg over seg ved at disse drapstypene er unntatt. Det sentrale for analysen av hovedproblemstillingen når det gjelder disse unntakene, er hvorvidt lovgiver har stilt krav til gjerningspersonens subjektive skyld for bruk av våde og nødverge som unntak til dødsstraffen. Når det gjelder vådedrapet, er svaret på dette spørsmålet trolig ja. Våde var i grunnen negativt avgrenset fra forsettet.¹⁵⁶ Det vil si at våde omfattet den handlingen som ikke var en viljesgjerning. Dermed kan en med sikkerhet hevde at lovgiver har vektlagt subjektiv skyld i relasjon til forsettet når våde fritas fra dødsstraffen.

Situasjonen er mer kompleks når det gjelder nødvergedrapene. Nødverge innebærer nemlig i utgangspunktet en handling som gjerningspersonen har gjort med viten og vilje, men som blir unnskyldt fordi gjerningspersonen befinner seg i en nødsituasjon.¹⁵⁷ Det er altså tale om en unnskyldningsgrunn. Som jeg har vært inne på tidligere i oppgaven, var nødverge et kjent fenomen for den danske middelalderlovgiveren.¹⁵⁸ Selve bruken av nødvergetermen i drapslovgivningen er likevel relativt nytt etter reformasjonen.¹⁵⁹ Med innføringen av den alminnelige regelen om dødsstraff, får også nødverge en noe annen posisjon i lovgivningen. Det blir nemlig i større grad tale om en unnskyldningsgrunn fra dødsstraffen, noe som endrer

¹⁵⁵ Etter Jyske lov, bok 3 kap. 22, samhandles alle disse vernede fredene i samme bestemmelse og med samme straff, nemlig bøter. For å kunne svare sikkert på spørsmålet om hvorfor kirkefreden og tingfreden ser ut til å ha et svakere vern sammenlignet med husfreden og gårdsfreden, kreves derfor en nøyere undersøkelse av lovgivningen fra før reformasjonen. I tillegg må den kanoniske retten som danner bakgrunnen for regelen undersøkes nærmere. Siden oppgaven i det vesentlige er avgrenset til å undersøke perioden mellom 1536 og 1643, er det ikke foretatt en slik grundig undersøkelse utover det som er presentert ovenfor. Siden reglene bygger på gamle kanoniske regler hvor skyldvurderingen i stor grad virker teoretisk, faller den uansett på kanten av det materialet som er egnet til å besvare hovedproblemstillingen. Derfor vil denne tråden legges ned her.

¹⁵⁶ Vådebegrepet er ikke definert i lovgivningen etter reformasjonen. Det er derfor vådebegrepet i Jyske lov det må tas utgangspunkt i, se Jyske lov bok 3, Kap. 36. Utover den negative avgrensingen mot viljesgjerninger, er vådedrapet i Jyske lov positivt avgrenset gjennom delvis objektive, delvis subjektive kriterier, jf. Jørgensen (2007) s. 136-137. Fordi vådebegrepet som er brukt etter reformasjonen må bygge på begrepet brukt i Jyske lov, faller imidlertid dette unntaket noe på siden av hva som er relevant for analysen av hovedproblemstillingen. Derfor er det lagt et større fokus på nødverge i denne delen av oppgaven.

¹⁵⁷ Skillet mellom nødverge og nødrett skal jeg komme tilbake til nedenfor.

¹⁵⁸ Se ovenfor i note 95 og 96.

¹⁵⁹ Det er ikke undersøkt nøyaktig når termen dukker opp i lovgivningen, men det er sannsynlig at Christian IIs lovgivning var blant de første lovgivningene om trakk begrepet inn i dansk rett, se Christian IIs Geistlige lov cap. 29.

nødvergens funksjon i drapslovgivningen. Sett i lys av dødsstraffens religiøse bakgrunn beskrevet ovenfor, blir det derfor desto viktigere for lovgiver å sørge for at ikke nødvergeunntaket favner for vidt.

I recessene utgitt etter reformasjonen, gis det lite veiledning rundt hva den generelle nødvergevurderingen innebærer.¹⁶⁰ Det må derfor ses hen til den eldre lovgivningen på området. I den danske middelalderlovgivningen som nødvergeregelen stammer fra, kan nødvergedrapsmannen verne både seg selv og sitt gods. Det ble altså ikke gjort et skille mellom nødverge og nødrett. Det sentrale var om nødvergedrapsmannen stod i en nødsituasjon.¹⁶¹ Ut fra et religiøst perspektiv, kan dette anses problematisk fordi det indikerer at et menneskeliv er like mye verdt som fysiske eiendeler. Selv om Hemmingsens retorikk og vektlegging av subjektiv skyld tilsier at nødverge bør være tillatt etter den naturlige lov, vil det å verge eget gods fremfor å spare livet til angriperen altså stride mot det femte budet om å ikke slå i hjel.¹⁶²

Forståelsen av nødverge for middelalderen var trolig ikke ansett som gjeldene på tidspunktet for reformasjonen. Hovedsakelig kan dette hevdes med relativt stor sikkerhet ut fra nødvergebegrepets tilknytning til tysk rett. Nødvergetermen som dukket opp i dansk lovgivning rett før reformasjonen, var nemlig trolig hentet fra tysk rett.¹⁶³ Dette kan indikere at den tyske nødvergevurderingen har hatt en påvirkning på den danske nødvergevurderingen. Det tyske nødvergebegrepet er nøyere definert i den tyske straffe- og straffeprosesslovboken fra 1532, *Constitutio Criminalis Carolina*. Den sier blant annet at et truende angrep berettiger nødverge, at bevisspørsmålet skal bero på flere foranliggende omstendigheter ved drapet og avskaffer presumsjonen om skyld som eksisterte i tysk middelalderrett.¹⁶⁴ Det var altså fraværet av subjektiv skyld knyttet til et truende angrep som var det sentrale for nødvergevurderingen i Tyskland. Dermed ville det ikke vært selve nødsituasjonen som stod i

¹⁶⁰ Det er en gruppe nødvergedrap som er definert i lovgivning, men denne gjelder i relasjon til fritagelse fra bøtestraffen og vil derfor behandles i kapittel 5.2. Når det gjelder den generelle nødvergetermen, definerer ikke lovgivningen dette uttrykket.

¹⁶¹ Jørgensen (2007) s. 192-193.

¹⁶² Luther var trolig tilhenger av et strengere straffansvar enn Hemmingsen. I hans store katekisme gir han uttrykk for at alminnelige handlinger som senere kan føre til at noen mister livet, også dømmes som drap ovenfor Gud. Luther mente derfor trolig også at et nødrettsdrap som skal verne eiendeler, ikke ville være i tråd med Guds vilje, Luther (1996) s. 66-71.

¹⁶³ Mia Korpiola, «Vim vi repellere – On Legitimate Self-Defence in Medieval Scandinavian and Learned Law», Matthias Calonius-seura, 26.02.2022, https://oikeushistoria.wordpress.com/2022/02/26/vim-vi-repellere-on-legitimate-self-defence-in-medieval-scandinavian-and-learned-law/#_ftn6, (lest 11.05.2022).

¹⁶⁴ Jørgensen (2007) s. 195.

fokus for vurderingen, men hvor farlig angrepet var for nødvergedrapsmannens liv. I resten av Europa, hadde det lenge før reformasjonen vært fokus på nødvergehandlingens proporsjonalitet til angrepet. Konseptet ble omtalt som «*moderamen inculpatæ tutelæ*», og kom inn i den kanoniske retten allerede på 1100-tallet.¹⁶⁵ Også i den tyske *Carolina* er det satt fokus på nødverge i eksess, og at det for disse nødvergedrapene følger en straffenedsettelse.¹⁶⁶ Dersom angriperen søkte å ta eller ødelegge nødvergedrapsmannens eiendeler, men samtidig satte nødvergedrapsmannen i en personlig fare, ville dette ha resultert i et lovlig nødvergedrap. Denne forståelsen av begrepet, henger også sammen med hvordan Jørgensen beskriver at nødverge ble håndtert i praksis i Danmark.¹⁶⁷

Så langt er det altså klarlagt at nødvergevurderingen trolig gikk ut på en vurdering av om det hadde skjedd et angrep som satte nødvergedrapsmannen i fare og hvorvidt selve nødvergedrapshandlingen var proporsjonal i forhold til faren som oppstod. I dette ligger det en presumsjon om at nødvergedrapsmannens intensjoner må ha vært å berge sitt eget liv. Som forklart ovenfor, er dette klart i tråd med Hemmingsens formidling av det protestantiske synet. I praksis må imidlertid denne intensjonen ha vært vanskelig å bevise. På samme måte som for forsettskravet ved hus- og gårdsfredskrenkelser, er den personen som kjente situasjonen best, offeret selv, allerede drept. Uten indisiebeviset vil det dermed være nesten umulig å si noe konkret om hvordan gjerningspersonen oppfattet nødsituasjonen. Det som står igjen, er da en objektiv vurdering av hvordan nødsituasjonen ble alminnelig oppfattet. Fordi det som ligger i grunnen for denne vurderingen er nødvergedrapsmannens vilje til å drepe for å verge sitt eget liv, har vurderingen klart subjektive elementer ved seg. Likevel var det altså i realiteten en vurdering av visse objektive kriterier som må være til stede for at handlingen skulle vært proporsjonal i forhold til angrepet, og ikke en vurdering av nødvergedrapsmannens intensjoner ved drapet. Trolig var det dette som dannet bakgrunnen for nødvergevurderingen etter reformasjonen.¹⁶⁸

5.1.4 Oppsummerende om dødsstraffen

¹⁶⁵ Pennington (2013) «*Moderamen Inculpatæ Tutelæ: The Jurisprudence of a Justifiable Defense*», s. 40-41.

¹⁶⁶ Jørgensen (2007) s. 195.

¹⁶⁷ Jørgensen (2007) s. 193.

¹⁶⁸ Dette kan likevel ikke med sikkerhet hevdes uten å ha foretatt en analyse av hvordan begrepet ble brukt i rettspraksis. Dette er oppgaven avgrenset mot.

Oppsummerende kan vi se at dødsstraffen på den ene siden bærer preg av den religiøse forankringen gjennom talionsprinsippet. Dødsstraffen er den ideologiske straffen som både skal skremme borgere vekk fra å begå flere drap og sørge for at drap blir straffet hardt slik at Guds fortørnelse unngås. På den andre siden går lovgivers ønske om å straffe så mange drap som mulig med døden ut over den subjektive siden av skyldvurderingen. Skyldvurderingen forenkles vekk fra det subjektive for at flere bevismessig skal kunne straffes. Den skyldvurderingen som gjenstår, bygger nesten utelukkende på objektive skyldkrav. Dette er noe som strider imot det økende religiøse fokuset på enkeltmenneskets evne til å forstå forskjellen mellom rette og gale handlinger som Hemmingsen formidler etter reformasjonen. Selv om dødsstraffen er den ideologiske straffen, går den altså mye lenger i ønsket om å straffe, enn det Hemmingsens formidling av den protestantiske lære legger til grunn.

5.2 Bøtestraffen

Til nå har fokuset for analysen vært på dødsstraffen og hvilke skyldkriterier som knytter seg til denne. Nå skal fokuset rettes mot bøtestraffen, som på mange måter kan karakteriseres som den pragmatiske straffen. Denne straffekategorien er like sentral som dødsstraffen når det gjelder spørsmålet om skyld. Den bygger imidlertid på andre hensyn og prinsipper, noe som gjør at den blir ganske forskjellig fra reguleringen av dødsstraffen. Som hovedregel går bøtestraffen ut på at drapsmannens formue skal fordeles til offerets arvinger og øvrigheten med halvparten til hver.¹⁶⁹ Dette er en straff som i utgangspunktet kommer i tillegg til dødsstraffen.¹⁷⁰ Den retter seg derfor mer mot offerets og drapsmannens familie, enn den gjør mot selve drapsmannen. Som en konsekvens, bærer bøtestraffen mindre preg av religiøse tanker om synd, og legger større vekt på å hindre de verdslige problemene som kan oppstå rundt et drap. Dette skal vi nå se nærmere på i følgende delkapittel.

5.2.1 Bøtestraffens mest sentrale formål

De to mest sentrale formålene bak bøtestraffen i dansk drapslovgivning etter reformasjonen er forebygging av familiefæider og sikring av kongens faktiske justismonopol gjennom føring av

¹⁶⁹ Dette følger av ordlyden «hans hofvitlod vere forbrot, half til den dødis neste arfvinge och half til hans herskaf» i art. 21 i recess av 1558. I realiteten vil dette også gå ut over drapsmannens arvinger fordi de mister arven etter drapsmannen. Mer om familiens straffeansvar nedenfor.

¹⁷⁰ Jeg har tidligere vært inne på om boten har mest karakter av å være en straff eller en erstatning. Denne problemstillingen vil bli tatt opp i delkapittelets oppsummering, 5.2.5, fordi det forutsetter en kjennskap til bøtestraffens innhold.

drapssaker for tinget. Siden formålet om å unngå familiefæider er avhengig av at drapssakene blir fremmet for tinget, vil det sistnevnte formålet analyseres først.

Den viktigste materielle endringen i bøtestraffen etter reformasjonen, ligger i hvordan drapsmannens eiendeler skulle fordeles. Som nevnt i oppgavens kapittel 4, skulle boten i sin helhet tilfalle øvrigheten før reformasjonen. Med recess av 1537, endres dette slik at offerets arvinger får halvparten av denne boten.¹⁷¹ For å forstå viktigheten av endringen og dens betydning for bøtestraffens pragmatiske karakter, må blikket først rettes tilbake til hvordan den økonomiske situasjonen for offerets arvinger var før reformasjonen.

Som det fremgår av kapittel 4 ovenfor, var ordningen om festet bot et stort problem i Danmark før reformasjonen. En av hovedårsakene til ordningens utbredelse i samfunnet ligger trolig i de pårørendes manglende insentiver til å ta saken inn for tinget. For alminnelige borgere medførte ofte drap på et familiemedlem en stor økonomisk belastning i form av tapt arbeidskraft eller inntektskilde. Siden boten for drapet i sin helhet tilfalt kongen før reformasjonen, ville det å fremme drapsmannen for tinget, føre til at de etterlatte ikke fikk kompensasjon for tapet.¹⁷² Dersom de etterlatte heller valgte å gjøre opp med drapsmannen privat gjennom ordningen om festet bot, kunne de imidlertid få dekket en del av tapet drapet hadde resultert i. Selv om familien kanskje ønsket å ta drapsmannen inn for domstolen slik at han kunne bli dømt med rette, var det altså mer økonomisk hensiktsmessig for dem å gjøre opp privat. Dette endrer seg altså med reformasjonen, hvoretter halve boten blir tilskrevet avdødes arvinger. Ved å innføre denne endringen, skaper lovgiver et høyere insentiv for disse arvingene til å bringe gjerningspersonen inn for domstolen og under kongens faktiske jurisdiksjon.¹⁷³

Den samfunnsmessige og økonomiske bakgrunnen til endringen av hvordan boten skal fordeles gir et begynnende uttrykk for bøtestraffens pragmatiske karakter. Ved å gi offerets arvinger halvparten av boten, virker bøtestraffen som et middel lovgiver bruker for å få et faktisk justismonopol i drapssakene. Dette middelet baserer seg på de samfunnsmessige

¹⁷¹ Se ordlyden «mandraberens hoffuetlodt were forbrott, halfft tiill oss [kongen] oc halff tiill thenn dødes neste arffuinge» i art. 7 recess av 1537. Se også Jørgensen (2007) s. 294-295.

¹⁷² Se note 104 ovenfor.

¹⁷³ Med recess av 1551 blir det innført et forbud mot å feste bot for drapet, jf. ordlyden «ey boed förre therfor at festes» i art. 6. Dersom det likevel festes bot for drapet, skal boten tilfalle øvrigheten, som skal være forpliktet til å forfølge drapet, jf. ordlyden «end festes bod för loughlig sorit bliffuer, tha scal samme bod were forbrott til then dödis herskab, oc hand scal were plictig thet att forfølge» i art. 6. Siden dette er noe som ble innført med recess av 1551, virker det som om ordningen om festet bot forble et problem selv etter endringen om fordelingen av boten i recess av 1537. Se forøvrig Jørgensen (2007) s. 294 hvor han omtaler temaet.

problemene som trolig førte til at offerets arvinger valgte å benytte seg av ordningen om festet bot fremfor å ta drapsmannen til tinget. Selv om dette middelet skal hjelpe på problemstillinger av både verdslig og religiøs karakter, får derfor bøtestraffen et utpreget pragmatisk utgangspunkt etter reformasjonen.¹⁷⁴

I tillegg til å få offerets arvinger til å fremme drapsmannen for tinget, hadde bøtestraffen som formål å sørge for at drapsmannens familie ikke ble utsatt for familiefæide.¹⁷⁵ Dette formålet knytter igjen bøtestraffen opp mot det pragmatiske. Det er altså beskyttelsen mot familiefæide som står i fokus, ikke gjerningspersonens skyld eller synd. I hovedregelen fra recess av 1558 art. 21, fremstår dette formålet som svært sentralt.¹⁷⁶ Det er likevel viktig å ikke forveksle dette med formålet bak selve drapsreguleringen, inkludert dødsstraffen. Formålet om å unngå familiefæider er kun nevnt som en begrunnelse for hvorfor drapsmannen eller hans familie skal betale boten.¹⁷⁷ Det blir på en måte en oppfordring av verdslig karakter, som minner drapsmannen eller hans familie på hvilke faktiske konsekvenser som kan komme dersom de bryter med recessen og ikke betaler boten. Denne forståelsen av formålet sammenfaller med det faktum at straffen for å fæide kun er å betale en bot, og ikke dødsstraff som for det alminnelige drapet.¹⁷⁸ Dersom formålet om å unngå familiefæider skulle være sentralt utenfor bøtestraffen, burde straffen for slike drap vært minst like høy som straffen for det alminnelige drapet. Siden dette ikke er tilfellet, kan ikke formålet om å unngå familiefæider trekkes lenger enn det som allerede er skrevet om bøtestraffen.

Samlet gir disse to formålene uttrykk for bøtestraffens utpregede pragmatiske karakter. Det er altså de verdslige problemene som kan oppstå rundt et drap som står i fokus i lovgivningsretorikken. Som vi nå skal se nærmere på, går disse verdslige behovene på noen områder foran Hemmingsens formidling av forholdet mellom synd og straff.

5.2.2 Familiens ansvar

Selv om hovedregelen for bøtestraffen sier at det er drapsmannens formue som skal fordeles til avdødes arvinger og øvrigheten, er familien fremdeles ansvarlig for å betale en selvstendig

¹⁷⁴ Se kapittel 4 om problemene ordningen om festet bot medfører før reformasjonen.

¹⁷⁵ Jf. ordlyd «och manddraberens slegt der met vere kvit for ald ydermere feigde» i art. 21 i recess av 1558. Å fæide innebærer at offerets familie dreper drapsmannen eller hans familie som hevner for det opprinnelige drapet.

¹⁷⁶ Formålet om å unngå familiefæider er nevnt hele 5 steder i art. 21 i recess av 1558. Se også bestemmelsen forgjengere i recess av 1551 art. 6, 1547 art. 16 og 1537 art. 7 som alle tar opp dette formålet.

¹⁷⁷ Se art. 21 i recess av 1558.

¹⁷⁸ Jf. recess av 1558 art. 21. Mer om straffen for familiefæide nedenfor under kapittel 5.2.4.

bot dersom drapsmannen rømmer.¹⁷⁹ På denne måten blir drapsmannens familie objektivt ansvarlig for å betale boten for et drap de ikke selv har gjort seg skyldige i. Med det økende religiøse fokuset på det enkelte menneskets subjektive synd og forhold til Gud, er dette noe som ikke sammenfaller med det religiøse perspektivet på straff som Hemmingsen formidler etter reformasjonen.¹⁸⁰

For å forstå hvorfor lovgiver valgte å gå vekk fra religiøse tanker som synd når det gjelder bøtestraffen, er det viktig å holde den konkrete regelen opp mot bøtestraffens formål om å unngå familiefæider.¹⁸¹ Dette formålet er uttrykkelig brukt som begrunnelse for hvorfor drapsmannens familie skulle ha insentiv til å betale boten.¹⁸² Av denne begrunnelsen kan en utlede at lovgiver anså det som viktigere for drapsmannens familie å sikre seg mot familiefæide, enn det var å ikke straffe uskyldige. De faktiske og verdslige problemene rundt drapsforbrytelsen får altså forrang foran religiøse tanker om synd og hvem som skal straffes.

Dette objektive straffeansvaret kan virke noe påfallende dersom den ses i sammenheng med det som kommer frem av premissene til art. 7 i recess av 1537. I disse premissene setter lovgiver stort fokus på problemet med ordningen om festet bot.¹⁸³ Tas premissene på ordet, har ordningen ført til at drapsmannen ofte rømte og lot sin uskyldige familie og slekt, selv barnet i krybben, sitte igjen med boten å betale.¹⁸⁴ Rent retorisk symboliserer barnet i krybben den uskyldige. Et barn i en krybbe er så ungt og hjelpeløst at det ikke kan gjøre seg skyldig i noen straffbare handlinger eller religiøse synder. Fremhevelsen av barnet i krybben, gir derfor en sterk indikasjon for at lovgivningen som følger vil strebe etter å kun straffe den skyldige, og ikke la drapsmannens uskyldige familie og slekt lide for drapshandlingen. Som vi alt har sett, er det likevel et objektivt straffeansvar for drapsmannens familie som i realiteten følger premissene til art. 7. Særlig påfallende er det at dette ansvaret er knyttet opp til en faktisk situasjon som er ekstremt lik den lovgiver fremhever som problematisk i premissene, nemlig

¹⁷⁹ Jf. ordlyden «end rømer manddraberen och flyer, saa hand ei kand upspørgis eller betredis, och svergis fredlös, daa bøde hans slegtinge til den dødis frender ret landebod epter lougen» i recess av 1558 art. 21.

¹⁸⁰ I Hemmingsens naturrettsverk retter han hovedsakelig fokus mot menneskets evne til å handle fornuftig og rettferdig, Hemmingsen (1991-1993). Det er de som vet at de burde handlet annerledes, men som velger å synde, som skal straffes. I utstrekning av dette kan det trekkes slutninger om at han også mener at uskyldige mennesker ikke skal straffes for en synd en annen har begått.

¹⁸¹ Se ovenfor i kapittel 5.2.1.

¹⁸² Jf. ordlyd «och der met vere angerlös for feigde» i recess av 1558 art. 21. For mer om hevn og familiefæider, se nedenfor under kapittel 5.2.4.

¹⁸³ Se ovenfor i kapittel 4.

¹⁸⁴ Jf. premissen til art. 7 i recess av 1537.

der drapsmannen rømmer. Forskjellen ligger kun i at botens størrelse er fastsatt til landebot og at det som gjenstår av drapsmannens eiendeler skal gå til øvrigheten og ikke til avdødes arvinger.¹⁸⁵

Det er uklart hva som er årsaken til at lovgiver valgte å fremheve problemet med slektsansvaret når han samtidig lovfester ansvaret. En mulig årsak kan være at han fra et religiøst perspektiv ikke ønsker at slekten skal straffes fordi det strider mot tanker om synd og straff, men at de verdslige forholdene ikke var modne for en slik endring. Lovgiver anså det trolig da som viktigere å sørge for at drapsmannens familie ble sikret mot familiefæide gjennom å betale boten. I realiteten hadde nok lovfestingen av dette ansvaret lite å si i praksis siden det var i familiens egne interesse å betale boten.¹⁸⁶ Å lovfeste dette ansvaret gjennom en landebot gjør at summen er fastsatt og at drapsmannens familie får muligheten til å betale boten under forhold kontrollert av øvrigheten.

Det er også mulig kongens plikt ovenfor Gud til å straffe lovbrytere spilte inn på lovgivers beslutning om å straffe drapsmannens uskyldige familie med bøter. Ved å pålegge familien å betale en bot, ble det ilagt en straff selv om drapsmannen kom seg unna og derfor ikke kunne straffes med annet en fredløshet. Dette resonnementet slår imidlertid fort sprekker dersom en ser hen til sitatet som er fremhevet helt innledningsvis i oppgaven. Øvrighetens oppgave er ikke bare å straffe, men å straffe rett. Kongens lover er ikke i seg selv Guds ord og vilje, lovgiver må i like stor grad som den alminnelige borger, bruke sin fornuft når han lager lovgivning som skal fremme Guds vilje. Den substituttstraffen det her er tale om, er en pragmatisk ordning som ikke straffer den som har syndet, men de personene som står synderen nærmest. Derfor stemmer ikke denne straffen med de religiøse kravene til lovgiver som straffer på Guds vegne.

Alle de forhold og betraktninger som her er nevnt, styrker standpunktet om bøtestraffens pragmatiske karakter. Selv om det å straffe drapsmannens uskyldige familie strider mot religiøse tanker om synd, trumfer det verdslige behovet familien har om å sikre seg mot

¹⁸⁵ Jf. ordlyden «daa bøde hans slegtinge til den dødis frender ret landebod epter lougen och der met vere angerløs for feigde, och hans hofvitlod vere forbrot til hans herskaf» i art. 21 i recess av 1558.

¹⁸⁶ At det som gjenstår av drapsmannens formue skal overgis til øvrigheten, må kunne regnes som en straff for selve drapsmannen og ikke hans familie. Hans arvinger vil trolig kjenne en effekt av denne boten også, men det sentrale for drøftelsen av det objektive straffeansvaret, er landeboten familien blir pålagt å betale til offerets familie.

familiefeider. Det er altså familiens faktiske situasjon som er det sentrale for dette ansvaret, og ikke spørsmålet om subjektiv skyld.

5.2.3 Nødverge- og vådedrapet

Ovenfor i kapittel 5.1 har jeg vært inne på hvordan nødverge og våde fritar drapsmannen fra dødsstraffen. Disse drapstypene er likevel ikke helt straffefrie, det følger nemlig en bøtestraff selv om gjerningspersonen fritas fra henrettelse.¹⁸⁷ Det er denne bøtestraffen som står i fokus for den kommende drøftelsen. Hva nødverge og våde spesifikt innebærer, er drøftet i kapittel 5.1.3.

På det overordnede nivået kan vi se at bøtestraffen for nødverge- og vådedrapet bærer klare karakteristikk fra den danske middelalderlovgivningen. Hovedargumentet bak dette standpunktet ligger i regelens begrunnelse. I realiteten innebærer nemlig denne bøtestraffen en straff for noen som ikke har gjort seg skyld i drap, verken i henhold til lovgivningen eller til Hemmingsens formidling av forholdet mellom synd og straff.¹⁸⁸ Begrunnelsen for denne boten er derfor ikke subjektiv skyld, men det faktiske behovet gjerningspersonen og hans familie har for å verge seg mot familiefeider.¹⁸⁹ Igjen får altså de verdslige problemene som kan oppstå rundt et drap, forrang foran vektlegging av subjektiv skyld. Som beskrevet ovenfor i kapittel 4, var et slikt verdslig fokus en sentral karakteristikk av dansk middelalderlovgivning.

Siden bøtestraffen pålegges gjerningspersoner som ikke har utvist skyld, går denne straffen direkte ut over differensieringen mellom skyld og uskyld som brukes i relasjon til dødsstraffen. For bøtestraffen kan vi altså ikke oppstille en slik differensiering. Den baserer seg heller på spesifikke verdslige behov drapsmannen og hans familie måtte ha etter at et drap er begått. I betraktning av det som allerede er beskrevet ovenfor om bøtestraffens pragmatiske

¹⁸⁷ Denne boten er på 13 mark penninger, jf. recess av 1558 art. 21. For denne boten gjelder det trolig også et slektsansvar, se Fenger (1971) s. 512.

¹⁸⁸ At nødverge- og vådedrapsmannen ikke har gjort seg skyldig i drap kommer frem av ordlyden i recess av 1558 art. 21 hvor drap begått i nødverge og våde eksplisitt er unntatt dødsstraffen. Unntaket er knyttet opp til differensieringen mellom skyld og uskyld, hvor de som er uskyldige ikke skal straffes med døden, se det som er skrevet ovenfor under kapittel 5.1. I tillegg har lensmannen en prosessuell plikt til å lyse fred over gjerningspersonen ovenfor tinget dersom de finner at han har drept i nødverge eller våde, jf. art. 21 i recess av 1558. Hva gjelder Hemmingsens syn, gir han gjennom sitt naturretsverk klart uttrykk for at det er menneskets evne til å skille mellom rette og gale handlinger som danner bakgrunnen for øvrighetens religiøse rett til å straffe, Hemmingsen (1991-1993). De som har handlet i nødverge og våde, har ikke handlet med viten om at handlingen var gal. De har enten handlet med nødvendighet i en nødsituasjon, eller uten vilje og viten om at handlingen var gal.

¹⁸⁹ Jf. ordlyden «och mandraberer och hans slegt vere der met uden feigde» i recess av 1558 art. 21.

karakter, er det ikke overaskende at verdslige behov går foran Hemmingsens syn på straff, også i relasjon til nødverge- og vådedrapet. Dermed kan en være ganske sikker på at religionsskiftet ikke har hatt noen særlig påvirkning på bøtestraffen for nødverge- og vådedrapet.

Mange av de samme betraktningene drøftet under kapittel 5.2.2 om straff for drapsmannens uskyldige familie, gjør seg også gjeldene her. Det er imidlertid en viktig forskjell. Der det ovenfor var tale om å straffe noen som ikke har noen faktisk tilknytning til drapet, er det her tale om straff for selve drapshandlingen. Både vådedrapsmannen og nødvergedrapsmannen står nærmere selve drapet, enn det drapsmannens familie gjør. Dermed er det ikke tale om et objektivt straffeansvar på samme måte som for drapsmannens familie. Her kan også kongens plikt til å straffe lovbrutere trekkes inn. Dette argumentet blir sterkere når det brukes på bøtestraffen for nødverge og våde, sammenlignet med straffen for drapsmannens familie. Det er nemlig ikke her tale om en substituttstraff, men straff av selve drapsmannen. Dermed ligger straffen nærmere synden som Gud ønsker straffet. Likevel er det et grunnleggende problem med dette resonnetet at nødverge- og vådedrapsmannen ikke er skyldige i relasjon til Hemmingsens formidling av det protestantiske synet på synd og straff. Når det gjelder kongens plikt til å straffe lovbrutere, hjelper det ikke at det er nødverge- eller vådedrapsmannen som har utført drapshandlingen, så lenge de ikke har syndet. Dermed straffer ikke lovgiver rett i henhold til Guds ønsker når han pålegger nødverge- og vådedrapsmannen bøter. Som vi nå skal se nærmere på, legger imidlertid lovgiver inn en åpning for at nødvergedrapsmannen under visse omstendigheter kan bli straffefri.

Offerets provokasjon av drapet

Det er et unntak til den generelle bøteregelen for nødverge- og vådedrap i dansk lovgivning etter reformasjonen. Dette unntaket går ut på at nødvergedrapsmannen blir straffefri dersom offeret selv har provosert frem drapet ved å forsøke å drepe nødvergedrapsmannen eller andre.¹⁹⁰ I disse situasjonene sier regelen at offeret hadde det for «hiemegield» og derfor selv

¹⁹⁰ Se ordlyden i recess av 1558 art. 24: «End vorder nogen mand draben, der saadan gierning vil gjøre, och det nøgagtig och skellig bevisis kand, daa hafve hand hiemegield och ligge paa sinne egne verke, och bøde der for hverken til koningesagen eller til noger andre». Å ha noe for «hiemegield» betyr at man selv må å bære tapet i en erstatningssak. Etter denne retorikken kan derfor bøtestraffen anses som en slags erstatning som utbetales til offerets familie som kompensasjon for tapet de har lidd, det er likevel også tale om en straff som pålegger av øvrigheten. Mer om dette i kapittel 5.2.5.

er ansvarlig for drapet.¹⁹¹ Dette skiller seg fra drap begått i våde hvor offeret ikke har provosert frem drapet. For slike drap er det derfor ikke gjort begrensninger.

Bakgrunnen for dette unntaket, kan være rotet i religiøse tanker om hvem som skal straffes for å ha syndet. Som påpekt til det kjedsommelige, har ikke nødvergedrapsmannen utvist skyld eller syndet og skal derfor ikke straffes etter Hemmingsens formidling av det protestantiske synspunktet. Det spesifikke unntaket det her er tale om, fokuserer imidlertid ikke på drapsmannens manglende skyld, men på den dreptes ansvar for egen død.¹⁹² Når dette står så uttrykkelig og klart i bestemmelsen, kan det ikke være gjerningspersonens manglende skyld som begrunner straffefritaket. Dermed kan det heller ikke være det religiøse synet på hvem som ikke skal straffes som begrunner straffefritaket.

Tatt bøtestraffens ellers pragmatiske karakter i betraktning, er det mer sannsynlig at det også her er en pragmatisk begrunnelse for straffefritaket. I bøtestraffens begrunnelse og formål er det et viktig tema som går igjen, nemlig drapsmannens og hans families interesse og behov for å verne seg mot familiefeider.¹⁹³ Familiefeider vil imidlertid ikke være en reell trussel der offeret selv har provosert frem drapet. Siden det er offeret som er ansvarlig for drapet, har ikke offerets familie samme motivasjonen for å hevne drapet. Derfor blir det heller ikke nødvendig for drapsmannen å gi offerets arvinger bot. Dette kan forklare hvorfor gjerningspersonen i den beskrevne situasjonen ikke skal straffes for å ha handlet i nødverge, men skal straffes med bot dersom han handlet i våde. De verdslige behovene som trumfer over det religiøse synet på synd og straff, gjør seg derfor ikke gjeldene ved dette unntaket. Derfor velger lovgiver å frita fra straff, men er tydelig på at det er offerets ansvar som står i sentrum for fritaket og ikke drapsmannens manglende skyld.

Det som er beskrevet i avsnittet ovenfor kan imidlertid ikke hevdes med full sikkerhet ut ifra kildematerialet. Formålet om å unngå familiefeider er ikke uttrykkelig nevnt i relasjon til unntaket. Resonnementet baserer seg derfor på bøtestraffens helhetlige karakter og hvilke tanker lovgiver kan ha hatt om situasjonen ut fra resten av drapslovgivningen. Selv om det kan virke sannsynlig at lovgiver har overveid disse faktorene, må det derfor vises varsomhet med å tillegge slike slutninger for stor betydning. I relasjon til skyldspørsmålet er likevel kildematerialet klart på at det er offerets ansvar som står i fokus for straffefritaket.

¹⁹¹ Dette kan minne om det vi i dagens erstatningsrett forbinder med medvirkning fra skadehavers side.

¹⁹² Jf. ordlyden «hafve hand hiemegjeld och ligge paa sinne egne verke» i recess av 1558 art. 24.

¹⁹³ Se også ovenfor i kapittel 5.2.1 hvor dette formålet er drøftet på generelt grunnlag.

I tillegg kan en hevde at balansehensynet nevnt under drøftelsen av dødsstraffen spiller en rolle i lovgivers beslutning om straffefritak.¹⁹⁴ Når offeret først har forsøkt å drepe nødvergedrapsmannen eller noen andre, vil det å drepe offeret gjenopprette balansen som formuleringen «lif for lif» viser til når det gjelder dødsstraffen. Dette standpunktet vil imidlertid ikke holde dersom en går lenger i resonnementet. Å bruke balansehensynet som begrunnelse for straffefritaket betyr at offeret i realiteten straffes for å ha forsøkt å drepe nødvergedrapsmannen. Dette er problematisk fordi det innebærer at nødvergedrapsmannen har evnen til å ikraftsette dødsstraffen uten øvrighetens kontroll. Hemmingsen er her tydelig på at det kun er kongen og øvrigheten som kan straffe med døden.¹⁹⁵ Dermed henger ikke dette punktet sammen med det religiøse grunnlaget som balansehensynet springer ut av. Dette er i tillegg problematisk fordi hovedregelen om dødsstraff ikke åpner for straff av forsøk på drap.¹⁹⁶ Å trekke inn balansehensynet som begrunnelse for fritaket av bøtestraffen, blir derfor å trekke dødsstraffen lenger enn det som med sikkerhet kan hentes ut fra ordlyden. Det er også problematisk i seg selv å skulle trekke inn et standpunkt basert på hvordan dødsstraffen reguleres, når bøtestraffens karakter er så annerledes. Siden dødsstraffen er av ideologisk karakter, vil resonnementet rundt denne straffen knytte seg til ideologi. Som vi har sett fra flere hold hittil i drøftelsen, ligger imidlertid bøtestraffen ganske langt fra denne ideologiske straffen. Det blir derfor feil å skulle bruke et ideologisk resonnement for å begrunne noe som i lovgivningen har ganske klare pragmatiske holdepunkter.¹⁹⁷ Det er derfor lite trolig at balansehensynet spiller noen særlig rolle i straffefritaket.

Til tross for at det her er tale om et straffefritak for en uskyldig person, virker det altså som om det ikke er religiøse tanker om hvem som bør straffes som danner grunnlaget for fritaket. Det er ikke drapsmannens manglende skyld som er av betydning for straffefritaket, men hvorvidt offeret selv har provosert frem drapet. Ses unntaket i sammenheng med resten av bøtestraffen er det sannsynlig at denne begrunnelsen er rotet i offerets families manglende motiv for å begå familiefælde i slike situasjoner. Dermed styrker retorikken i dette straffefritaket bøtestraffens pragmatiske karakter.

¹⁹⁴ Se ovenfor i kapittel 5.1.

¹⁹⁵ Hemmingsen (1992) s. 136. Luther er også tydelig på dette punktet, se Luther (1996) s. 66.

¹⁹⁶ Ordlyden «gjør nogen mandrab» i recess av 1558 art. 21 sikter til et drap som allerede har skjedd. Siden straff for forsøk på drap innebærer å straffe noens intensjon bak en handling som ikke enda er fullført, og ikke for selve utfallet av handlingen, henger heller ikke dette sammen med resten av den danske drapslovgivningen, som i stor grad baserer seg på objektive skyldkrav.

¹⁹⁷ Det pragmatiske holdepunktet i lovteksten til unntaket er altså fokuset på offerets egne provokasjon av drapet.

For å få det helhetlige bildet av dette straffefritaket, må også regelens plassering i recessen av 1558 tas i betraktning. Unntaket er nemlig ikke plassert i hovedregelen i art. 21, men under art 24 som regulerer krenkelser av husfreden og gårdsfreden. Dette er viktig når det gjelder selve anvendelsesområde for straffefritaket, men gir også et viktig bidrag til analysen av skyldkravet knyttet til hus- og gårdsfredskrenkelser.¹⁹⁸ Regelens plassering tilsier altså at straffefritaket kun kunne anvendes i de situasjonene hvor offeret hadde reist til nødvergedrapsmannens hus eller gård for å drepe, og nødvergedrapsmannen drepte offeret først.¹⁹⁹ Som vi kan se av drøftelsen i kapittel 5.1.2, er straffen offeret ville ha fått dersom han ikke ble drept i denne situasjonen, den automatiske fredløsstraffen. Fordi nødvergedrapsmannen kan drepe offeret i denne situasjonen uten å bli pålagt en bot, virker det altså som om begrunnelsen for regelen er at offeret på et tidligere tidspunkt hadde blitt fredløs.²⁰⁰ Dermed kan det virke som om det avgjørende for fredløsstatusen etter reglene om hus- og gårdsfredskrenkelser var gjerningspersonens intensjon om å begå drapet.²⁰¹ Denne argumentasjonen er imidlertid veldig teoretisk fordi det ville vært nærmest umulig å bevise oppfyllelsen av et slikt skyldkrav i etterkant av drapet.²⁰² De samme betraktningene rundt familiens behov for å verne seg selv og sin familie vil også uansett utspilt seg i praksis. Dette synet på straffefritaket, kan likevel forklare hvorfor vernet mot familiefæder ikke er nevnt i straffefritaket. Lovgiver anså det trolig ikke nødvendig, fordi retorikken tok utgangspunkt i tap av fred som begrunnelse for straffefritaket.

5.2.4 Hevn og familiefæder

Den siste straffekategorien under bøtestraffen, er straffen for å begå familiefæde. Som straff for å begå slike drap, blir de som fæder pålagt å betale en bot til kongen.²⁰³ Fæderen mister også retten til bøkene han skulle fått fra drapsmannen eller hans familie.²⁰⁴ Siden formålet med vern mot familiefæder er nevnt så hyppig i hovedregelen for drap etter reformasjonen, kan det ved første øyekast virke mot sin hensikt å ikke straffe hardere for slike drap. Som vi

¹⁹⁸ Se ovenfor i kapittel 5.1.2.

¹⁹⁹ Se også Jørgensen (2007) s. 190.

²⁰⁰ Fredløse kan drepes av alle, se ovenfor i kapittel 5.1.2.

²⁰¹ Se også Jørgensen (2007) s. 191-192.

²⁰² Det samme hensynet til bevis av subjektiv skyld som er drøftet under punkt 5.1.2 og 5.1.3 gjør det derfor også gjeldene her.

²⁰³ Jf. ordlyden «End fordrister den dødis slegt at feigde eller feigde lade manddraberen eller hans kiøn her ofver, daa skal hver af denom, som saa giøre, bøde 15 mark peninge til koningesagen och hafve forbrot de bøder, de skulle hafve» i art. 21 i recess av 1558. Art. 7 i recess av 1537 er innholdsmessig lik.

²⁰⁴ Jf. art. 21 i recess av 1558.

nå skal se nærmere på, er det imidlertid flere grunner til at lovgiver kan ha valgt å straffe disse drapene mildere, sammenlignet med det alminnelige drapet.

For å forstå hvorfor lovgiver ikke straffer familiefæiden hardere, må vi rette blikket tilbake i historien til tiden før reformasjonen. Hevn og familiefæide som etterfølgende virkning av et drap, har en sentral plass i den danske strafferettshistorien. Hvertfall så langt tilbake som til landskapslovenes tid, anså den danske befolkningen drap som en privat affære som kun angikk drapsmannen og den døde slekt.²⁰⁵ Hevnen og familiefæide var da vanlige måter å ordne opp i drap på. Med fremveksten av en egentlig samfunnsmyndighet i det 13. århundre, begynner lovgiver å sette fokus på denne formen for selvtekt i befolkningen, og innfører bøter som skal fungere som en slags substitutt for hevnen.²⁰⁶ Denne bøtestraffen skal altså ha som formål å sørge for at den dreptes familie får bøter i stedet for å hevne drapet. I relasjon til selve familiefæiden er det viktig å ha dette poenget i bakhodet fordi det viser at lovgivers fokus ikke er på å straffe de som fæider, men å opprette en ordning som gjør at befolkningen ikke ser seg nødt til å fæide. Igjen trekker linjene altså tilbake til bøtestraffens pragmatiske karakter.

Som jeg har vært inne på tidligere, er dette historiske perspektivet noe som i stor grad sammenfaller med retorikken i drapslovgivningen etter reformasjonen. Retorikken rundt familiefæiden som en begrunnelse for hvorfor uskyldige skal være motivert til å betale boten, tyder på at lovgiver fremdeles etter reformasjonen tok hensyn til befolkningens privatrettslige syn på drapsforbrytelsen. Det er imidlertid viktig å ikke glemme at han bruker flere midler for å få bukt med den privatrettslige karakteren av forbrytelsen i befolkningen.²⁰⁷ Det er tydelig at han ikke ønsker at befolkningen skal drive familiefæide. Her kommer derfor igjen forskjellen på de to omtalte straffene inn i bildet. Bøtestraffen skal fungere som en pragmatisk straff, altså et middel lovgiver bruker for å legge til rette for at konflikter som oppstår i etterkant av et drap kan løses fredelig og under hans kontroll. Bøtestraffen er ikke ideologisk i den forstand at den straffer de som ikke fortjener straff fra det gjengjeldelsessynspunktet som begrunner dødsstraffen. Siden familiefæiden i et retorisk og historisk perspektiv blir ansett som en reaksjon på et drap, virker det mer naturlig for lovgiver å straffe dette drapet med den pragmatiske bøtestraffen.

²⁰⁵ Jf. kapittel 4.

²⁰⁶ Juul (1951) s. 243.

²⁰⁷ Se ovenfor i kapittelet om bøtestraffen,

I tillegg til det historiske perspektivet, ligger en tilleggsforklaring til det stilte spørsmålet i hvem som trolig oftest begikk slike feider, nemlig adelen. Adelen hadde ikke det samme økonomiske behovet for å imøtekomme en bot som den alminnelige befolkningen. For disse sto trolig behovet for å beskytte familiens ære mye sterkere. Dermed kan det virke som om familiefeyden var noe som i størst grad tilhørte overklassen og adelen. Siden adelen står nærme lovgiver og derfor straffes generelt midlere, er det ikke unaturlig at dette kan være en av grunnene til at familiefeyden straffes med bøter og ikke dødsstraff.²⁰⁸ Til dette kan det også nevnes at adelen gjennom håndfestningene og valg av konge var en reell maktfaktor i Danmark før eneveldet i 1660.²⁰⁹ Selv om det trolig ikke var et tema i håndfestningene, er det sannsynlig at kongen måtte være forsiktig med ikke å legge seg for mye ut med adelen.

Når det gjelder selve skyldspørsmålet kan en hevde at den som hevner bærer mindre skyld enn den alminnelige drapsmannen. Den som i relasjon til drapsforbrytelsen blir drept i hevn, har først drept noen andre og dermed fremprovosert hevnen. En trenger imidlertid ikke trekke dette resonnementet langt før det slår sprekker. For det første vil dette ikke kunne relatere seg til hevndrap av andre enn den opprinnelige drapsmannen. Dersom andre enn drapsmannen blir drept i feiden, vil drapet etter denne forståelsen av skyld, bære med seg en like stor grad av skyld som et alminnelig drap. Det gir også lite mening at slik skyld skal ha en annen betydning i relasjon til straffen for familiefeyden, når det har liten til ingen betydning ellers i relasjon til bøtestraffen.

Siden familiefeyden svarer på et annet drap, kan en stille spørsmålet om ikke familiefeyden er en måte mennesket kan gjenopprette balansen «lif for lif» sikter til. Dette kan være en årsak til at familiefeyden ikke straffes med døden. Kongen ønsker likevel å ha kontroll i drapssaker og straffer derfor med bøter. Dette resonnementet er imidlertid problematisk fra et religiøst perspektiv ettersom hevn etter mosaisk rett ikke er et middel mennesket kunne ty til, bare Gud kunne utøve hevn.²¹⁰

Det er verdt å merke seg at Fenger mener at adelen har en grunnleggende rett til å feide som en reaksjon på et drap, men at denne retten er begrenset der hvor drapsmannen eller hans

²⁰⁸ I hovedregelen for drap i recess av 1558, er adelen unntatt livsstraffen gjennom å avgrense straffen for borgere og bønder, jf. art. 21 og Fenger (1971) s. 508. Adelen skal imidlertid få et større straffeansvar senere etter reformasjonen, mer om dette i kapittel 5.5.

²⁰⁹ Se også ovenfor om håndfestninger i kapittel 3.1.3.

²¹⁰ Sunde (2005) s. 65. Både Hemmingsen og Luther var trolig av samme oppfatning ettersom de fremhever øvrighetens oppgave om å straffe, Hemmingsen (1992) s. 136 og Luther (1996) s. 66.

familie har betalt den lovpålagte boten.²¹¹ Som fremhevet tidligere under drøftelsen av dødsstraffen, må det anses klart at adelen ikke rammes av hovedregelen om dødsstraff.²¹² Det er likevel ikke sagt at adelen ikke rammes av forbudet mot å begå familiefeide. Dette forbudet er formulert uten begrensninger i personkrets, slik hovedregelen om dødsstraff er. Som dette delkapittelet har belyst, kan det tvert imot være adelens rolle i relasjon til familiefeider som gjør at straffen for å begå familiefeider ikke er strengere enn bøter.

Det er også verdt å merke seg at Fenger hevder at regelen i art. 7 i recess av 1537 ikke er et forbud mot å begå familiefeider, men at det å feide er tillatt der den dreptes familie ikke får bøter for drapet.²¹³ Han mener altså at regelen i art. 7, med gjentakelsene i de følgende recessene opp til 1558, kun relaterer seg til de tilfellene hvor de som feider har fått bot for drapet, men likevel feider. Det er mulig at det som hittil i masteroppgaven har blitt omtalt som en motivasjon for drapsmannen og hans familie, er en indikasjon på at feide er tillatt der boten ikke betales. Ut fra hvordan retorikken rundt familiefeider fremstår i lovgivningen, virker det imidlertid mer sannsynlig at dette er et middel lovgiver bruker for å få drapsmannen og hans familie til å betale boten selv der de ikke er skyldige i drapet. Også det at forbudet mot å begå familiefeider er formulert generelt og uten henvisning til at det å feide er tillatt der boten ikke er betalt, trekker i denne retningen. Det at denne regelen er gjentatt med tilnærmet lik ordlyd i recessene frem til og med recess av 1558, må styrke dette standpunktet.

Til dette kan duellreglene for adelige trekkes inn. Fordi det ville gå den adelige sin ære for nære å avvise en duell, ble det regnet for nødverge dersom en adelig gjorde skade etter å ha blitt utfordret til en duell.²¹⁴ Det er mulig den adelige familiefeiden kan tenkes på samme måte. Altså at feiden kan ha vært regnet som nødverge fordi det ville gå den adeliges ære for nær å ikke feide over drapsmannen og hans familie. Boten adelen som etterlatt får kan da ha fungert som reparasjon for æren selv om adelen ikke feider.²¹⁵ Boten blir da en substitutt for feiden adelen ellers måtte foretatt for å rette opp i æren etter drapet. Dermed blir boten uansett

²¹¹ Se Fenger (1971) s. 509.

²¹² Se også note 208.

²¹³ se Fenger (1971) s. 510 og 516-517.

²¹⁴ I Fredrik IIs gårdsrett av 1562 art. 5 heter det «hvem, som esker nogen anden til at slaas met sig, om det er hofsinder, hofmend eller andit krigsfolk, da bør det at regnis for nødverge, ehvad skade hand der ofver gjør». Dette tilsier at det også for adelige skal regnes som nødverge dersom de påfører skade etter å ha blitt utfordret til duell. Denne forståelsen sammenfaller også med det Brorson skriver om utfordring og duell etter Chr. Vs. Lov, jf. Brorson (1797) *Forsøg til den siette Bogs Fortolkning*, s. 207-208.

²¹⁵ Se Iuul (1951) s. 243 hvor han trekker inn botens funksjon som substitutt for hevnen og selvtekten.

et middel lovgiver bruker for å avskjære feiden. Dette viser igjen botens pragmatiske karakter og at det ikke er nye religiøse tanker om synd som motiverer utformingen av straffen for drap.

Som en oppsummering av drøftelsen rundt straffen for familiefeyden, kan vi se at også denne bidrar til bøtestraffens pragmatiske karakter. Selv om lovgiver lenge før reformasjonen har fokusert på å få bukt med hevn og feider, gjør familiefeydens reaksjon på det opprinnelige drapet til at den blir plassert under den pragmatiske bøtestraffen. Det er drapslovgivningen som middel for å få bukt med feider som står i fokus, og ikke straffens ideologiske karakter og virkning. Dermed blir det også klart at denne straffen ligger ganske langt unna Hemmingsens formidling av synd og straff etter reformasjonen.

5.2.5 Oppsummerende om bøtestraffen

Av det som kommer frem av drøftelsen i delkapitlene ovenfor, er bøtestraffen klart pragmatisk i sin karakter. Den tar ikke hensyn til differensieringen mellom skyld og uskyld, men tar heller utgangspunkt i hvilke faktiske forhold bøtestraffen skal forhindre. I mange tilfeller fører dette til at loven legger opp til bøtestraff for personer som ikke har gjort seg direkte skyldig i drapet, for å kunne hindre familiefeyder. Etter denne tankerekken kan en stille spørsmålet om bøtestraffen i realiteten er en privat sanksjon og ikke en straff. Altså kan boten ha vært tenkt som en slags erstatning til den dreptes familie for tap av et familiemedlem og til kongen for tap av en undersått.²¹⁶ For å kunne svare på denne problemstillingen, må blikket rettes tilbake til tiden før reformasjonen og botens opprinnelige formål.

Som nevnt ovenfor under drøftelsen av hevn, fører fremveksten av en egentlig samfunnsmyndighet til at offerets familie må nøye seg med bøter fremfor å hevne.²¹⁷ Dette kan anses som en slags oppreisning. Utover i Valdemarstiden endres imidlertid formålet med strafferetten. Fokuset blir ikke lenger på å skaffe oppreisning til offerets familie gjennom bøter, men å hindre at forbrytelsen blir begått.²¹⁸ På denne tiden var det bøtestraffen og fredløsstraffen som dominerte.²¹⁹ Boten drapsmannen fikk var derfor viktig for å fremme en av strafferettens nye funksjoner. Fordi kongen var fredens vokter og derfor fortjener å få en

²¹⁶ Her er det verdt å merke seg at drapsmannens familie kun skal bøte til offerets familie og ikke til øvrigheten. Drapsmannens eiendeler skal likevel overgis til øvrigheten som helet i slike tilfeller, jf. recess av 1558 art. 21.

²¹⁷ Iuul (1951) s. 243. Dette er også nevnt ovenfor i relasjon til hevndrapet og familiefeyden.

²¹⁸ Iuul (1951) s. 250.

²¹⁹ Det var ikke før i senmiddelalderen at dødsstraffen begynte å bli tema i dansk lovgivning gjennom Gårdsretten, se Iuul (1951) s. 260.

del av boten, ble bøtene hovedsakelig fordelt til kongen og øvrigheten.²²⁰ Bøtene skulle altså være sanksjoner for å unngå lovovertridelser og ikke sanksjoner i form av oppreisning.

Med dette historiske perspektivet kan vi lese bøteregele i recessene etter reformasjonen. Selv om boten hadde som formål å gjøre drapsmannen og hans familie fri for feider, tilsier den historiske utviklingen at den også skulle fungere som en statlig sanksjon i form av straff. Det er imidlertid ikke sagt at boten ikke også kan ha fungert som en erstatning for offerets familie. En bot kan ha mange formål og funksjoner, den kan fungere både straffende og kompensierende. Til dette kan igjen adelens rolle i drapslovgivningen trekkes inn. Som nevnt i delkapittelet ovenfor, var det ofte adelen som drev med feider og som boten søkte å hindre at begikk slike feider. For adelen ville imidlertid boten ikke ha en økonomisk verdi, noe som gjør at boten rent faktisk ikke tjente som en erstatning, men som et symbol på at de hadde rett i saken. Dermed står vi ovenfor noe som ligger utenfor hvordan straff og erstatning forstås i dag. Det kan heller minne om den typen kompensasjon en får etter å ha vunnet en sak i EMD i dag.

Tatt i betraktning av at bøtestraffen til en viss grad viderefører slektsansvaret fra den danske middelalderrett, har trolig ikke lovgivers intensjon på området for bøtestraffen vært å endre botens karakter.²²¹ I relasjon til oppgavens fokus på skyldvurderingens endringer etter reformasjonen i tilknytning til religiøse tanker om synd, er det uansett av størst viktighet at boten tar utgangspunkt i å hindre en videre eskalering av konflikten mellom familiene som er involverte i drapet, fremfor å legge fokus på skyld. Selv om drøftelsen trekker i retning av at boten var tenkt som en straff og ikke utelukkende som en privat sanksjon i form av oppreisning, vil refleksjonen rundt dette temaet derfor legges ned her.²²² Under enhver omstendighet bærer bøtestraffen et visst preg av å være en straff. I den videre drøftingen vil derfor boten bli omtalt som en straff, selv om den er mer kompleks enn som så.

5.3 Dødsstraffen vs. bøtestraffen

²²⁰ Juul (1951) s. 260.

²²¹ Se også Fenger (1971) s. 505-519

²²² Det å skulle finne et konkret skille i historien hvor boten går over til å være enten en oppreisning eller en strafferettslig bot er vanskelig. Det krever en bredere undersøkelse av de strafferettslige og prosessuelle reglene for bøtestraffen fra tiden før og etter undersøkelsesperioden. Dette er en undersøkelse som faller utenfor oppgavens tidsmessige avgrensning og er derfor ikke foretatt.

Samlet sett bærer altså de to straffene preg av å være et resultat av flere ulike hensyn. Når det gjelder dødsstraffen, bærer denne preg av å være sterkt knyttet opp mot religiøse tanker om hvilke handlinger som bør straffes gjennom talionsprinsippet. I protestantismen generelt er drap en av de mest alvorlige syndene.²²³ Luther går så langt som å si at selv passivitet i situasjoner hvor en kan hindre en annens død i seg selv er å regne som et drap og en stor synd.²²⁴ Hemmingsen legger i sitt verk et sentralt fokus på at øvrigheten bærer et stort ansvar for å sørge for at drap blir straffet og at Gud gjennom de ti bud og talionsprinsippet har bestemt at dette skal straffes med døden.²²⁵ At lovgiver etter reformasjonen skjerper anvendelsesområdet for dødsstraffen slik at den omfatter alle drap utenom de begått i nødverge og våde, er altså mer i tråd med det religiøse synspunktet på hvordan drap skal straffes.

Det kan likevel ikke med sikkerhet konkluderes med at det er det religiøse synet på straffen for drap som motiverer lovgiver til å utvide anvendelsesområde for dødsstraffen i drapslovgivningen. En lovendring kommer ofte som et resultat av flere samfunnsmessige faktorer. Siden talionsprinsippet er den sterkeste linjen til den religiøse retorikken i drapslovgivningen etter reformasjonen, er det i denne relasjon igjen viktig å trekke frem at prinsippet også blir brukt for å utrykke dødsstraffen før reformasjonen. Dette er en sterk indikasjon på at det ikke var det religiøse synet på hvilke drap som burde straffes med døden som var den utløsende årsaken til straffeskjerpelsen. Siden prinsippet ble brukt til å forankre dødsstraffen også før reformasjonen, når det kun var bestemte typer drap som skulle straffes med døden, kan det ikke være anvendelsen av talionsprinsippet som alene begrunnet innføringen av hovedregelen om dødsstraff for drap etter reformasjonen. Til tross for dette, kan det likevel ikke trekkes en strek over at forankringen av dødsstraffen bærer preg av religiøse hensyn. Den er uttrykt gjennom et viktig og sentralt religiøst prinsipp. Uavhengig av om dette prinsippet ble brukt før reformasjonen, gjør bruken av talionsprinsippet at selve dødsstraffen blir sterkt preget av religion.

Midt i denne diskusjonen ligger også frykten for Guds fortørnelse som begrunnelse for straff. Bruken av Guds fortørnelse i denne settingen er relativt ny med reformasjonen.²²⁶ Det har i

²²³ Hemmingsen (1992) s. 155 og Luther (1996) s. 66-71.

²²⁴ Luther (1996) s. 69.

²²⁵ Hemmingsen (1992) s. 136 og Hemmingsen (1993) s. 200.

²²⁶ Se Kjær (2017) s. 95-96 og bruken av begrepet i art. 5 i recess av 1537. Guds fortørnelse som religiøst fenomen var, som nevnt ovenfor, likevel trolig kjent lenge før reformasjonen, men ble altså ikke brukt som et uttrykkelig straffemål.

rettshistorisk forskning særlig blitt knyttet opp mot sedelighetsforbrytelser, men det er også aktuelt for drapsforbrytelsen.²²⁷ Som jeg har vært inne på flere steder i oppgaven, er drap en stor synd som Gud ønsker at skal straffes hardt. Dersom mange av kongens undersåtter begår drap, vil Gud fortørnes og la det gå ut over hele samfunnet. Dette må kongen søke å unngå gjennom den strenge drapslovgivningens preventive effekt, og ved å straffe drap gjennom Guds utpekte straff. Siden drap flere steder i drapslovgivningen er knyttet opp mot Guds fortørnelse, og Guds fortørnelse fremtrer etter reformasjonen sammen med innføringen av en mer anvendelig dødsstraff, gir det mening at fokuset på Guds fortørnelse er en av grunnene til denne straffeskjerpelsen.

Jørgensen har imidlertid tatt til orde for at det trolig var den store uroen i samfunnet som begrunnet straffeskjerpelsen, og ikke religion.²²⁸ Hans standpunkt er likevel kun utformet som en antagelse uten faste holdepunkter. Til en viss utstrekning stemmer nok Jørgensens antagelser. Som forklart tidligere i oppgaven, er en høy drapsfrekvens i samfunnet klart problematisk fra et utelukkende verdslig perspektiv.²²⁹ Det gir da mening at dette er noe lovgiver ønsker å slå hardt ned på for å holde ro og orden i samfunnet. Denne argumentasjonen er likevel ikke til hinder for at Guds fortørnelse også kan ha spilt en avgjørende rolle for straffeskjerpelsen. Det økende fokuset på Guds fortørnelse, sammenholdt med den høye drapsfrekvensen som lovgiver selv påpeker i premissene til recess av 1537 art. 7, gjør det nærmest usannsynlig at ikke religion skal ha spilt noen rolle i fremveksten av den ideologiske straffen. Som adjektivet ideologisk gir anvisning til, er det jo nettopp ideen og holdningene bak straffen som er det sentrale, og ikke kun de verdslige pragmatiske momentene. Dødsstraffen er nettopp ideologisk hovedsakelig fordi den bygger på et grunnleggende balansehensyn. Når dette balansehensynet er begrunnet i religion, gjennom talionsprinsippet, er det lite sannsynlig at ikke den utvidende anvendelsen av dødsstraffen etter reformasjonen skal ha tilknytning til religion. Dette må sammenholdes med at verdensforståelsen på 1500-tallet fremdeles i stor grad sentrerte seg rundt religion som en forklaringsbakgrunn for alle samfunnsfenomen, også kriminalitet. Det går dermed ikke å skille noe fra religion på den måten Jørgensen gjør. Tvert imot virker det mye mer sannsynlig at det som danner bakgrunnen for utvidelsen av dødsstraffens anvendelsesområde er en

²²⁷ Kjær (2017). Guds fortørnelse er knyttet opp til drapsforbrytelsen gjennom henvisninger i den senere lovgivningen. Se for eksempel åb. brev av 19. oktbr 1571 (art. 591), åb. brev av 27. juni 1577 (art. 71), åb. brev av 30. juni 1593 (art. 621) og forordning av 22. mars 1620 (art. 555).

²²⁸ Jørgensen (2007) s. 293.

²²⁹ Se blant annet oppgavens kapittel 4.

sammenblanding av de verdslige problemene en høy drapsfrekvens utgjør og de religiøse problemene som følger.

På den andre siden av dette er bøtestraffen, som i motsetning til dødsstraffen er lite preget av religiøse tanker om synd. Bøtestraffens retorikk er heller overveldende preget av de verdslige behovene som oppstår opp mot reformasjonen. Dette fører blant annet til at personer som etter Hemmingsens formidling av det protestantiske synspunkt ikke skal straffes, likevel får ilagt en bøtestraff. Bøtestraffen ser også ut til å vektlegge verdslige behov fremfor prinsippet om at det bare er de skyldige som skal straffes. Differensieringen mellom skyld og uskyld er derfor mindre tydelig når det gjelder bøtestraffen. Den skal ikke fungere som straff for den som har gjort seg skyldig i drap fordi de fortjener straff fra et gjengjeldelsessynspunkt, men heller som et middel for å få kontroll på drapssakene og for å hindre at hevn anvendes fremfor å ta saken til domstolen.

På denne måten bærer altså dødsstraffen preg av å være en ideologisk straff, mens bøtestraffen er mye mer pragmatisk i sammenligning. Den ideologiske straffen sender signaler til både samfunnsmedlemmer og Gud om alvorligheten av synden som er begått. Den pragmatiske straffen sender bare signaler til samfunnsmedlemmer om de verdslige problemene straffen skal avhjelpe og fikse. Samlet kan det derfor konkluderes med at dødsstraffen i mye større grad enn bøtestraffen fokuserer på differensieringen mellom skyld og uskyld, hvor det bare er de som har gjort seg skyldige i drap som skal straffes med døden. Bøtestraffen har et mer overordnet verdslig preg over seg gjennom at den i liten grad tar hensyn til subjektiv skyld, men heller til hvilke verdslige behov som lovgiver ønsker at straffen skal dekke.

Bøtestraffen bærer preg av at den bygger videre på den lovgivningen som eksisterte før reformasjonen. Den har et klart middeladrende preg gjennom fokuset på familiefæiden og de pragmatiske sidene ved drapsforbrytelsen. Det at bøtestraffen ikke er ideologisk preget, sammenlignet med dødsstraffen, har trolig bakgrunn i at den ideologiske straffen var ny etter reformasjonen. Den var trolig et forsøk på å innføre en ny funksjon bak straffen, nemlig å unngå den ovenfor omtalte Guds fortørnelse. For den delen av drapsreguleringen som bygger videre på middelalderlovgivningen, er det da å forvente at denne ikke er særlig ideologisk preget. Denne forskjellen kan også si oss noe overordnet om hvordan store prinsipielle endringer skjer gjennom rettshistorien. Når en skal endre straffens begrunnelse for en sentral forbrytelseskategori med en lang lovgivningstradisjon, holder det ikke å kun innføre de

prinsipielle endringene gjennom en overordnet ideologisk straff. For å endre drapslovgivningens begrunnelse som helhet til en mer ideologisk art, må også de små detaljerte reglene endres på det dypeste nivå. Dette er krevende for en lovgiver fordi det ofte er eksisterende begrunnelser som kanskje krasjer med den nye ideologiske begrunnelsen han ønsker å innføre.²³⁰ Dette ser vi gjennom bøtestraffens krasj med dødsstraffens differensiering og ideologiske karakter. Den ideologiske argumentasjonen som er begrunnet i Guds fortørnelse passer ikke inn under bøtestraffen som retter seg mot spesifikke pragmatiske problemstillinger. Vi kan altså her trolig være vitne til et forsøk på en større prinsipiell endring av straffens begrunnelse, men likevel se at den eldre rettskulturen skimter gjennom linjene på det detaljerte plan.

5.3.1 Fredløsstraffen

Selv om hovedfokuset i oppgaven hittil har vært på bøtestraffen og dødsstraffen, er det viktig å ikke glemme at fredløsstraffen også hadde sin funksjon etter reformasjonen. Fredløsstraffen ble omtalt under kapittel 5.1.2 som straffen for krenkelse av husfreden og gårdsfreden. Foruten disse drapene, er fredløsstraffen også aktuell i de tilfellene hvor drapsmannen rømmer straff samt der hvor nødverge- og vådedrapsmannen ikke betaler boten.²³¹ I disse situasjonene kan imidlertid fredløsstraffen anses som en straff for noe annet enn selve drapet. For nødverge- og vådedrapsmannen er fredløsstraffen den straffen som blir pålagt for ikke å betale boten. Selve straffen for drapet er boten de må betale. Når det gjelder drapsmannen som rømmer, er fredløsstraffen av mer praktisk karakter. Siden drapsmannen ikke kan straffes med døden når han ikke er til stede, vil fredløsstraffen virke som en slags substitutt. Ingen av disse situasjonene relaterer seg i særlig grad til skyld. Derfor er det ikke lagt fokus på denne straffen i analysen av straffen for drap. Nå som vi skal se nærmere på prosessreglene, vil vi imidlertid finne at fredløsstraffen trolig hadde en mer sentral rolle til tross for at drapslovgivningen omtaler den som et unntak og en substituttstraff.

5.4 Prosessreglene i drapslovgivningen

²³⁰ Jf. recess av 1558 art. 21. I tillegg til dette er også lovgivers behov for at lovene faktisk følges i praksis. Dersom lovgivningen spriker for mye fra tidens rettskultur, vil ikke lovene anvendes, og en lov som ingen bruker er bare tomme ord på et pent papir.

²³¹ Jf. recess av 1558 art. 21.

For lovgiver er prosessreglene nærmest like viktige som selve straffene for drap. De sikrer at straffen blir iverksatt i praksis og at det er kongen, gjennom sine tjenestemenn, som har det avgjørende ordet i drapssakene. Prosessregler kan også si mye om drapsforbrytelsens overordnede karakter, om den er privat eller statlig preget. Dette kan til gjengjeld sette skyldvurderingen i et større bilde og svare på hvorvidt kongens behov for faktisk justismonopol trakk skyldvurderingen i den objektive eller subjektive retningen etter reformasjonen.

Når det gjelder religiøs påvirkning, er det mindre bemerkelsesverdig dersom prosessreglene ikke inneholder noe særlige referanser til religion. Prosessregler er spesielle i dette henseende fordi reglene ofte er praktiske og derfor ikke like ideologiske som selve dødsstraffen og forbudet mot drap.²³² Sagt på en annen måte relaterer ikke prosessreglene seg direkte til synd, men til hvordan kongen skal sørge for at syndere straffes. Det vil si at prosessreglene kan være i tråd med religiøse holdninger om hvem som skal straffe, ta ut påtale og avgjøre saken, uten at det er gitt direkte henvisninger til Gud eller Guds fortørnelse. Det må imidlertid vises varsomhet rundt slutninger om religiøs tilknytning der hvor det ikke er gjort slike direkte henvisninger. Som jeg allerede har vært inne på en rekke ganger, kan det være flere forhold som begrunner en regel, og det behøver ikke være en religiøs begrunnelse selv om regelen sammenfaller med religiøse synspunkt. Med fokus på det som nå er presentert, skal prosessreglene i den danske drapslovgivningen etter reformasjonen analyseres.

5.4.1 Påtale

Som hovedregel var det private som førte drapsmannen for tinget etter reformasjonen.²³³ Dette er en ordning som henger igjen fra middelalderen og landskapslovene, når fokuset på kongen som fredsvokter med en rett til å straffeforfølge økte, men det fortsatt var private som tok sakene inn for tinget.²³⁴ Øvrigheten hadde imidlertid etter reformasjonen en plikt til å

²³² Som jeg var inne på ovenfor, relaterer ikke bøtstraffen seg i særlig grad i religion i relasjon til skyldspørsmålet.

²³³ Dette kommer frem gjennom regelen om at det er «eptermaalsmand» (offerets arvinger) som kan klage drapsmannen inn for kongens fogd eller lensmann etter at de rettsoppnevnte har besluttet drapsmannen fredløs etter at han eventuelt har rømt, jf. art. 21 i recess av 1558. Det står ikke uttrykkelig at det må være eptermaalsmanden som fremmer drapsmannen for de rettsoppnevnte i første omgang, men ut fra den beskrevne konteksten er det likevel sannsynlig at dette var tilfellet. Regelen om privat påtale henger også sammen med drapsforbrytelsens historie som privat forbrytelse, se ovenfor under kapittel 5.2 og 4.

²³⁴ Juul (1951) s. 252.

forfølge en drapssak hvor det var festet bot for drapet.²³⁵ Dette er likevel et unntak til hovedregelen om privat påtale og blir bare gjeldene i de tilfellene hvor offerets familie velger å gjøre opp saken privat fremfor å fremme drapsmannen for tinget. Det sentrale her er derfor at det er private borgere, særlig offerets familie og slekt, som er ansvarlig for å bringe drapsmannen til tinget.

Regelen om privat påtale er problematisk både i et verdslig og et religiøst perspektiv. For det første står den til hinder for å fremme kongens ønske om å få slutt på den private ordningen om festet bot. Når avgjørelsen rundt hvem som skal straffes for et drap i realiteten ligger i hendene på de som er involvert i drapet, åpner lovgiver opp for at de private kan velge å ikke ta drapsmannen til tinget og heller gjøre opp saken privat. Trolig er dette en av grunnene til at forbudet mot å feste slik bot kom inn i lovgivningen i recess av 1551, sammen med øvrighetens påtaleansvar i slike situasjoner.²³⁶ Lovgiver så da sannsynligvis at dette fremdeles var et stort problem i samfunnet og ble derfor nødt til å lovfeste forbudet sammen med et påtaleansvar som gjorde at kongen fikk kontroll på sakene som ble trukket inn under hans dømmende myndighet. I det verdslige perspektivet er altså den private påtalen noe som i realiteten truer kongens justismonopol i drapssakene.

Det private påtaleansvaret er også problematisk ut fra et religiøst perspektiv. Som jeg har vært inne på tidligere i oppgaven, er det kongens oppgave som Guds utvalgte leder, å sørge for at syndere straffes i tråd med Guds vilje. Dersom ikke syndere straffes, vil Gud utløse sitt vrede over riket.²³⁷ At det er private borgere som er ansvarlig for å trekke drapssakene inn under kongens kontroll, gjør at kongen ikke oppfyller sin oppgave om å straffe syndere når disse velger å ikke ta saken inn til tinget. Det gjør også at kongen overfører en av oppgavene han har gjennom posisjonen som Guds utvalgte leder, over på borgerne. Kongen vil da tape legitimitet til å utøve denne makten.

Det virker altså som om lovgiver hindrer seg selv fra å oppnå faktisk jurisdiksjon i drapssaker ved å ikke overføre påtaleansvaret til seg selv gjennom å pålegge lensmenn eller fogden å aktivt forfølge drapsmenn til tinget. Derfor er det også sannsynlig at denne regelen er noe som henger igjen fra tradisjonene i middelalderen rundt det private synet på drapssaker i

²³⁵ Jf. art. 21 i recess av 1558, «End festis boed, før end loughligen svorit blifver, daa skal same boed vere forbrot til den dødis herskaf, och hand skal vere pligtug det at forfølge», ordet «hand» knytter seg her til øvrigheten gjennom formuleringen «den dødis herskaf».

²³⁶ Jf. art. 6 i recess av 1551. Se også note 173.

²³⁷ Se drøftelsen om Guds fortørnelse ovenfor i kapittel 5.3.

befolkningen. Med recessen av 1551 og innføringen av påtaleansvaret for øvrigheten ved tilfellet av den festede boten, ser vi imidlertid at det er på vei til å skje en utvikling som gir øvrigheten større kontroll når det gjelder påtalespørsmålet.

5.4.2 Drapssaken

Når det gjelder prosessreglene rundt selve saksgangen og behandlingen i de ulike instansene, er reglene om bevis og hva som skal til for at drapsmannen skal gå fri mest sentrale med tanke på oppgavens fokus på skyld og religion.

Det første som her kan trekkes inn, er hvordan bakenforliggende religiøse motiv kan kobles opp mot regelen om edsverging, en praksis som gjaldt for alle drapssaker etter reformasjonen og som stammer fra middelalderen.²³⁸ Regelen gjelder bevis og innebærer at de rettsoppnevnte menn som skal bestemme sakens utfall, skal sverge ed på saken etter loven. Det vil si at de sverger på at drapsmannen er skyldig eller uskyldig etter lovens vilkår. Denne regelen handler altså om hvordan man beviste at en drapsmann hadde utvist skyld slik at han kunne straffes etter loven. Regelen er derfor viktig når det gjelder skyldvurderingens religiøse tilknytning.

Regelen om edsverging er knyttet til religion gjennom den store religiøse synden det å sverge falskt innebar. Det å lyve er i seg selv en stor synd, men denne synden blir enda mer alvorlig dersom den brytes i retten gjennom falsk edsverging.²³⁹ Den som sverger falskt, lyver altså ovenfor Gud og havner i det dypeste nivået av helvete. Dette religiøse aspektet, har også en viktig verdslig funksjon. Ettersom indisiebeviset manglet i undersøkelsesperioden, måtte lovgiver kunne stole på at det som ble sagt på tinget om gjerningspersonens handling og skyld, faktisk stemte med virkeligheten. For å kunne realisere skyldvurderingen lovgivningen oppstiller, er det derfor essensielt at lovgiver bruker mekanismer for å sørge for at de rettsoppnevnte ikke lyver. Edsverging fungerer dermed som en slags sikkerhetsmekanisme slik at det blir mulig å vurdere gjerningspersonens subjektive skyld selv om datidens rettsanvendere ikke hadde faste bevismidler for å bevise slik skyld. Gjennom denne regelen

²³⁸ Dette følger av ordlyden «den same loug er och, om de sverge alle et» i recess av 1558 art. 24 og art. 21, «svergis mandraberer daa fredløs met rette». Per Andersen har skrevet om dette i sin bok om dansk prosesshistorie, Andersen (2010) *Studier i dansk proceshistorie: Tiden indtil Danske lov 1683*.

²³⁹ Jf. det åttende budet, du skal ikke tale usant om din neste og Sunde (2005) s. 131.

krysses altså det religiøse forbudet mot løyn med lovgivers verdslige behov for at folket forteller sannheten i retten. Lovgiver bruker da det religiøse for å sikre et verdslig behov.

En annen viktig prosessuell regel for saksgangen i drapssaker er regelen om lensmannens plikt til å lyse fred over nødverge- og vådedrapsmannen etter at han har betalt boten for drapet.²⁴⁰ Denne regelen kan forstås slik at den knytter seg direkte til gjerningspersonens skyld og forsterker standpunktet om at nødverge- og vådedrapsmannen ikke er skyldige i drapet. Gjennom denne regelen gjør dermed lovgiver på en måte opp for at den uskyldige nødverge- og vådedrapsmannen pålegges å betale en bot som straff for drapet. Vi kan da si at lovgiver i en forstand forsøker å rette opp i balansen mellom de samfunnsmessige behov for straff og religiøse syn på hvem som skal straffes.²⁴¹

Til tross for denne tilsynelatende tilknytningen, er det viktig å ikke legge for stor vekt på de religiøse aspektene rundt det å lyse fred over noen. Som jeg så vidt har vært inne på under drøftelsen av bøtestraffen, henger boten tett med fredløsstraffen. Den som ikke betaler boten han blir pålagt for et drap, blir fredløs.²⁴² Dermed virker det som om plikten lensmannen har til å lyse fred over drapsmannen relaterer seg mer til de faktiske konsekvensene av å betale boten, enn den gjør til gjerningspersonens skyld og synd.

5.4.3 Fullbyrdelse av straffen

Minst like viktig som prosessreglene for påtale og rettergang, er reglene om fullbyrdelse av straffen. Siden dødsstraffen er direkte knyttet opp til religion gjennom talionsprinsippet, og fullbyrdelse av denne straffen er viktig både i relasjon til religion og hvilke verdslige konsekvenser skyldvurderingen har for gjerningspersonen, er det fullbyrdelsen av dødsstraffen det er rettet fokus mot i denne delen av drøftelsen.

På området for fullbyrdelse skjer det en vesentlig utvikling i perioden mellom 1536 og 1558. Recess av 1537 inneholder kun en generell regel om fullbyrdelse av dødsstraffen der drapsmannen er dømt fredløs etter å ha rømt fra straffen. I disse situasjonene skal lensmannen

²⁴⁰ Se recess av 1558 art. 21, «koningens lensmand skal vere pligtug at liuse koningens fred ofver hanom til tinge».

²⁴¹ At lensmannen var «*pligtug*» til å lyse fred over drapsmannen, understreker at dette var en nødvendighet, jf. art. 21 i recess av 1558.

²⁴² Plikten lensmannen har til å lyse fred over drapsmannen er betinget av at han har betalt boten, jf. recess av 1558 art. 21. Dette blir også klarere av den senere utviklingen som jeg skal komme tilbake til senere.

og embetsmenn la drapsmannen bli straffet med døden.²⁴³ Denne regelen innebærer ingen plikt til å søke etter drapsmannen slik at han kan straffes.²⁴⁴ Tilsynelatende har fraværet av mer spesifikke fullbyrdelsesregler ført til at flere drapsmenn har gått ustraffet etter reformasjonen. Den første større endringen på dette området kommer nemlig like etter recess av 1537, med odenseanske recess av 1539. Her skjerpes lensmennes og de adelige birkerettsinnehaverens plikt til å straffe drapsmannen. Mer spesifikt blir det straffbart å ikke straffe drapsmannen.²⁴⁵ Denne utviklingen fortsetter videre med recess av 1547. Her gis spesifikke plikter til kongens fogd, lensmann og adel til å søke etter drapsmenn under deres respektive ansvarsområder eller len å straffe han med døden slik han er dømt til.²⁴⁶

Som det ble gitt føringer for i delkapittelets innledende avsnitt, er det viktig både for de religiøse og de verdslige aspektene ved straffen, at den dømte drapsmannen faktisk blir straffet med døden. Siden den skisserte utviklingen legger plikter på kongens menn, er disse fullbyrdelsesreglene med på å styrke kongens oppgave som straffer av syndere. Det er likevel en spesiell regel i recess av 1547 som ser ut til å trekke utviklingen noe tilbake og som avslører kanskje et av de største problemene lovgiver har hatt ved fullbyrdelsen av dødsstraffen. Denne regelen går ut på at den som eier eiendommen hvor den drepte bodde eller oppholdt seg, skal straffe den fredløse drapsmannen dersom ikke lensmannen overholder sin plikt til å straffe.²⁴⁷ Selv om enhver kan drepe en fredløs person, innebærer denne regelen en plikt for en privat borger til å pågripe og henrette en fredløs drapsmann. Dermed er det siste og avgjørende ansvaret for fullbyrdelsen av dødsstraffen lagt på den private borger. Regelen er et uttrykk for lovgivers mistillit til sine egne tjenestemenns håndhevelse av straffen, og viser at lovgiver i liten grad tar hensyn til hvem som fullbyrder straffen, så lenge

²⁴³ Regelen «wore Fogether oc Embitzmendt lade rette offwer hanss Halss» relaterer seg til situasjonen hvor drapsmannen er fredløs fordi han rømmer og ikke til fullbyrdelsen av en straff hvor drapsmannen er pågrepet, jf. recess av 1537 art. 7.

²⁴⁴ Dette er tolket ut fra bruken av order «lade rette» i den forstand at lensmannen og embetsmenn må la drapsmannen bli straffet slik han er dømt med rette til, jf. recess av 1537 art. 7.

²⁴⁵ Jf. odenseanske recess av 1539 art. 1 og Fenger (1971) s. 511.

²⁴⁶ Disse reglene er videreført i sin helhet i recess av 1558. Se ordlyden «koningens foget eller lensmand, daa skal hand lade randsage och spørge epter hanom ofver alt sit len paa kongens och lade rette ofver hans hals» og «addelen, nar de tilsigis af sagvolieren, vere forpligtet at søge och straffe ofver manddraberen paa hans hals, om det er af dieris tiennere, och icke tage der gunst eller gafve for» i art. 21. Der hvor adelen ikke overholder sine plikter, er lensmannen i lenet pliktig til å «gribe denom och lade straffe der ofver, som forskrefvit staar», jf. art. 21.

²⁴⁷ Denne regelen er videreført i recess av 1558 hvor det heter «Vil och icke kongens fogetter straffe kongens tiennere, som blifve svorit fredløs for manddrab, daa maa den, som jorddrot er til den gaard, som den udi bode eller udi vor, som slagen blef». Se også Fenger (1971) s. 511.

drapsmannen blir straffet med døden.²⁴⁸ På denne måten henger den også sammen med tendensene i drapslovgivningen ellers etter reformasjonen.

Til regelen om den private håndhevelsesplikten kan det nevnes at Fenger mener regelen i realiteten er en legalisering av hevn forkledd som straff.²⁴⁹ Denne slutningen forutsetter at personen som eier gården hvor den døde bodde eller oppholdt seg, har insentiver eller grunnlag for å hevne drapet. Dette kan for eksempel være familiære relasjoner. Det er imidlertid ikke selvsagt at enhver person som vil falle under dette ansvaret, har slike forbindelser til offeret. Regelen om privat håndhevelse går dermed videre enn det hevnen ville gjort, og det blir derfor for generaliserende å trekke slutning om at regelen er en legalisering av hevn forkledd som straff. Som nevnt ovenfor er det trolig heller et uttrykk for lovgivers verdslige og religiøse behov for å straffe drapsmenn med døden.

Til tross for at drapslovgivningen ser ut til å legge opp ett narrativ som gir uttrykk for at det viktigste for lovgiver var å straffe skyldige drapsmenn med døden, finnes det en regel i recess av 1558 som tilsynelatende strider imot dette narrative. Denne regelen går ut på at den dømte drapsmannen skal ha et døgn på å rømme etter at dommen er gitt.²⁵⁰ Hvis han senere blir pågrepet, skal han henrettes. Med andre ord blir drapsmannen dømt til fredløshet, noe som klart strider imot det narrativ som resten av drapslovgivningen legger opp til.²⁵¹ Denne regelen virker derfor særlig påfallende. En mulig forklaring kan være at det er billigere å la drapsmannen gå fredløs, enn det er å henrette han. Gjennom å dømme drapsmannen til fredløshet, sikrer også lovgiver at samfunnet ryddes av farlige og onde mennesker som kan utløse Guds fortørnelse.²⁵² Det blir dermed på en måte det beste og billigste alternativet til dødsstraff. I et religiøst perspektiv er dette likevel problematisk siden drap skal straffes med døden etter talionsprinsippet. Fredløshet er ikke nok for å oppfylle dette kravet.

5.4.4 Oppsummerende om prosessreglene i drapslovgivningen

²⁴⁸ Se Fenger (1971) s. 511.

²⁴⁹ Fenger (1971) s. 511.

²⁵⁰ Jf. recess av 1558 art. 24 «End faller hand ad lougen och drabet er, daa hafve hand dagsrom och nattefrest at rømme, meden vorder hand siden greben, daa gange det aa hans hals».

²⁵¹ Denne regelen gjelder tilsynelatende kun for de drapene som krenker hus-, gårds- og kirkefreden, jf. overskriften for art. 24 i recess av 1558 «hvorledis husfred, gaardfred, osch kierkefred skal forfølgis, och hvad straf der fore bør». Dette er likevel ikke til hinder for at regelen kan ha vært gjeldene for flere drapstyper.

²⁵² Se Kjær og Vogt (2017) s. 403.

Det vi har sett ovenfor under drøftelsen av prosessreglene i drapslovgivningen er at disse reglene har påvirket skyldvurderingens religiøse tilknytning i flere retninger. Regelen om det private påtaleansvaret, er noe som klart svekker denne tilknytningen ettersom det er kongen som skal ha påtaleansvaret i det religiøse perspektivet. Det religiøse forbudet mot å lyve får imidlertid en direkte virkning på bevisføringen i drapssaker, noe som er helt essensielt i vurderingen av gjerningspersonens subjektive skyld når ikke indisiebeviset har kommet inn i retten enda. I tillegg sørger de skjerpede fullbyrdelsesreglene som vokser frem rett etter reformasjonen, for at de som er skyldige i drap faktisk får den straffen de er idømt med grunnlag i talionsprinsippet. Likevel går fullbyrdelsesreglene på visse områder lenger enn det de religiøse synspunktene på hvem som kan straffe rekker. Fredløsstraffen får også en mer fremtredende rolle gjennom prosessreglene, noe som ikke henger sammen med religiøse tanker om straffen for drap. Vi kan altså se at den religiøse tilknytningen er sprikende når det gjelder prosesslovgivningen, noe som trolig kommer av at lovgivers fokus ligger på de verdslige behovene for å straffe drapsmannen etter loven.

5.5 Utviklingen av drapslovgivningen etter recess av 1558

Nå som den danske reguleringen av drapsforbrytelsen for perioden mellom 1537 og 1558 er klarlagt, vil analysen rette blikket fremover i tid til utviklingen opp mot Store recess av 1643.²⁵³ I det store bildet skjer det ikke noe særlig endringer i reguleringen av drapsforbrytelsen etter recess av 1558. Selv om det blir gitt mye drapsrelatert lovgivning fra 1558 og opp mot 1643, viser denne lovgivningen til at drapsreglene i recess av 1558 forblir den viktigste reguleringen av drapsforbrytelsen gjennom hele perioden.²⁵⁴ Vi kan se at drap fortsetter å være et stort problem i samfunnet gjennom lovgivers fokus på forebyggende lovgivning.²⁵⁵ Vi ser at påtaleansvaret fortsetter å ligge hovedsakelig på de etterlatte.²⁵⁶ Vi ser

²⁵³ Analysen av Store recess av 1643 følger i kapittel 6 og er ikke en del av denne delen av analysen. Store recess er hovedsakelig en samling av tidligere lovgivning. De danske bestemmelsene som danner opphavet til mange av bestemmelsene i Store recess inngår derfor ikke i denne delen av analysen. Dette inkluderer blant annet innholdet i forordning av 22. mars 1620.

²⁵⁴ Se for eksempel direkte henvisninger til recessen (recess av 1558) i åb. brev av 30. juni 1589, åb. brev av 15. aug. 1590 og forordning av 22. mars 1620.

²⁵⁵ Se åb. brev av 7. septbr. 1561 (art. 86), åb. brev av 2. oktbr. 1568 (art. 432), åb. brev av 21. novbr. 1576 (art. 42), åb. brev av 21. juni 1582 (art. 298), åb. brev av 14. apr. 1585 (art. 394), åb. brev av 30. juni 1593 (art. 621) og åb. brev av 12. maj. 1602 (art. 170) som alle inneholder forbud eller restriksjoner for bestemte markeder og kroer begrunnet i at drap er en hyppig forekomst på disse stedene.

²⁵⁶ Jf. åb. brev av 15. juni 1582. Se for øvrig Fenger (1971) s. 524-525 som påpeker at regelen fra åb. brev av 14. aug. 1590 (art. 540) representerer et steg mot offentlig føring av drapssaker utenfor byene ved å fastsette at retten

at befolkningen fremdeles benytter seg av den private ordningen om festet bot, og at kongens menn ofte tillater det ved å la drapsmannen kjøpe sin fred igjen slik at lovgiver må gi regler som minner dem på forbudet i recess av 1558.²⁵⁷ Gjennom krigslovgivningen kan vi også se at fokuset på offerets involvering i eget drap fortsetter.²⁵⁸ Det er altså svært lite som endres på området for drapsforbrytelsen gjennom perioden.²⁵⁹ Det betyr at forholdet mellom religion og rett heller ikke endres seg noe merkverdig i løpet av perioden. Boten forblir den pragmatiske straffen og dødsstraffen den ideologiske straffen med tilknytning til religion gjennom talionsprinsippet.²⁶⁰

Når det gjelder unnskyldningsgrunner, ble ikke utilregnelighet ansett som en straffefrihetsgrunn under undersøkelsesperioden. Dette er ikke et tema i recessene etter reformasjonen, men i 1634 kommer Københavns universitet med en anbefaling om at en sindsyk gjerningsperson skal henrettes.²⁶¹ Bakgrunnen for universitetets anbefaling ligger i talionsprinsippet's absolutte karakter og at gjerningspersonens sinnstilstand ikke skal ha noe å si for denne absolutte vurderingen.²⁶² Av hensyn til det som er forklart hittil i oppgaven rundt Hemmingsens syn på synd og strafferettslig skyld, virker dette ikke å være i tråd med Hemmingsens formidling av den lutherske oppfatningen av problemstillingen. Siden uttalelsen ikke relaterer seg til lovgivning, men en enkelt sak, er det imidlertid nødvendig å undersøke rettspraksis før det kan sies mer om dette temaet.²⁶³ Ut fra lovgivningen alene kan

skal holdes selv om eftermålsmannen (for de etterlatte) ikke møter. Regelen endrer imidlertid ikke det faktum at det er de private som må bringe saken inn for tinget. Se også Fenger (1971) s. 527, hvor han trekker frem forordning av 21. april 1623 som setter opp en plikt for borgemestre og rådmenn til ikke å la overtredelser av forordninger gå upåttalt. Som Fenger påpeker, er dette et viktig steg i retningen av offentlig påtale for overtredelser av mandater og forordninger. Det er likevel ikke noe som kontret gjelder for drapsaker, siden hovedreglene for denne forbrytelsen som kjent er i recess av 1558 og ikke i en forordning eller mandat.

²⁵⁷ Jf. åb. brev av 30. juni 1589.

²⁵⁸ Se krigsartikler av 11. decr. 1564 (art. 21), krigsartikler av 4. apr. 1611 (art. 19), artikler av 22. juni 1600 (for krigsfolket og borgerne i Halmstad) (art 17) og Gårdsrett av 9. maj 1562 (art. 4). Se også regelen i åb. brev av 27. juli 1592 hvor jordeiere i Majbølle forbyr å drepe de som hugger ulovlig i deres skog fordi de har det for «heimgiold» og at de heller skal tas til tinget. Regelens fokus er ikke på å straffe de som dreper forbrytere som hugger ulovlig i skogen. Dette kan gi en indikasjon på at denne praksisen tidligere var ansett som noe uproblematisk fra lovgivers side fordi de som drev ulovlig hogst hadde det for «heimgiold» (hadde seg selv å takke for drapet).

²⁵⁹ Det vil ikke bli gjort rede for hver enkelt regel som ikke endres i denne perioden, ettersom det vil gi oppgaven svært lite. Derfor konstateres det her at rettsstilstanden for det meste holder seg konstant gjennom undersøkelsesperioden.

²⁶⁰ Det er i hovedsak gjennom henvisninger til recess av 1558 vi kan se at talionsprinsippet i forbindelse med dødsstraffen gjelder gjennom perioden. Talionsprinsippet er likevel også henvist direkte til i noen bestemmelser, se for eksempel åb. brev av 1. juni 1561 art. 20 og Gårdsrett av 9. maj 1562 art. 1.

²⁶¹ Jørgensen (2007) s. 201.

²⁶² Jørgensen (2007) s. 201.

²⁶³ Oppgaven avgrenser mot en slik analyse.

det ikke trekkes konklusjoner rundt dette temaet siden tilregnelighet ikke er omtalt i drapslovgivningen etter reformasjonen.

Det er imidlertid et rettslig forhold som faktisk presenterer en endring i rettsstilstanden når det gjelder forholdet mellom skyld og religion, nemlig straffen adelen får etter å ha begått et drap. Som kjent fra drøftelsen ovenfor, omfattes ikke adelen av hovedregelen for drap i recess av 1558 art. 21.²⁶⁴ En stund etter reformasjonen fortsetter i utgangspunktet disse privilegiene, men i 1576 får Danmark en regel som gjør adelsmannen arveløs og gir han straff på livet uten nåde dersom han dreper sin «broder».²⁶⁵ Bruken av ordet «broder» i denne sammenhengen kan referere til det som bokstavelig talt menes med en bror, men det kan også referere til drap på en annen adelsmann. Ut fra bestemmelsens utforming og kontekst virker det likevel nokså sikkert at meningen av ordet var standsfelle.²⁶⁶

Uavhengig av hvordan ordet «broder» tolkes, representerer denne regelen et steg mot nedtrapping av adelens privilegier. Viktigst i relasjon til det religiøse aspektet ved dødsstraffen, er det et steg mot å la det mosaiske talionsprinsippet være like generelt og absolutt som det forstås i den mosaiske retten. Likevel kan en ikke legge skjul på at ordlyden i regelen ikke når opp til talionsprinsippet's absolutte standard. Uansett hvordan «broder» tolkes, gjelder ikke regelen for drap av ufrie borgere. En skal imidlertid være oppmerksom på at det i rettshistorisk forskning på området for adelens straffeansvar etter reformasjonen, er funnet holdepunkter i rettspraksis for at den generelle hovedregelen i art. 21 i recess av 1558, ut i Christian IVs tid, også ble anvendt på adelige drapsmenn.²⁶⁷

Foruten denne endringen, holder lovgivningen seg i det store og hele relativt statisk. Det samme gjelder henvisningene til religion. I lovgivningen som kun nevner drap, men ikke faller inn under den materielle drapslovgivningen, blir drap ofte forbundet med synd.²⁶⁸ Dette påvirker ikke innholdet i selve drapslovgivningen, men gir en bekreftelse på at lovgiver anser

²⁶⁴ Se note 208 ovenfor.

²⁶⁵ Jf. recess av 1576 art.13, se også Fenger (1971) s. 519 samt Kjær og Vogt (2017) s. 399.

²⁶⁶ Dette kan imidlertid ikke konkluderes helt sikkert på ut fra ordlyden alene. Rettspraksis må eventuelt undersøkes for å finne ut av hvordan begrepet ble forstått i praksis. Dette faller utenfor oppgavens avgrensning, men er uansett ikke sentralt i oppgavens sammenheng ettersom det er straffen som er det viktige for analysen og ikke hvem som ble drept.

²⁶⁷ Se. Kjær og Vogt (2017) s. 399.

²⁶⁸ Se åb. brev av 8. aug. 1562 (art. 119), åb. brev av 2. oktbr. 1568 (art. 436), åb. brev av 30. aug. 1578 (art. 131), åb. brev av 29. decbr. 1580 (art. 229), åb. brev av 6. decbr. 1581 (art. 166) åb. brev av 15. juni 1582 (art. 287), åb. brev av 14. apr. 1585 (art. 394), åb. brev av 21. septbr. 1585 (art. 415), åb. brev av 5. decbr. 1592 (art. 596), åb. brev av 12. maj. 1602 (art. 170) og forordning av 10. decbr. 1621 (art. 13). Alle disse bestemmelsene kobler drapsforbrytelsen (både med bruk av ordet «mord» og «drab») opp mot synd.

drapsforbrytelsen for å være knyttet til religiøs synd. Som vi har sett av drøftelsen rundt dødsstraffen ovenfor, styrker altså disse referansene standpunktet om at skyldvurderingen er knyttet opp til religiøs synd gjennom talionsprinsippet, selv om den nærmere analysen av reglene har vist at denne tilknytningen er begrenset og ikke absolutt.

6 Store recess av 1643

Store recess av 1643 var en viktig bidragsyter i retningen av en større grad av rettsenhet mellom den danske og norske lovgivningen. Derfor er den også viktig i analysen av den danske drapslovgivningen etter reformasjonen. Selv om recessen på noen områder trolig har hentet inspirasjon fra norsk lovgivning, sannsynligvis etter arbeidet med Norske lov av 1604, er den fremdeles i stor grad preget av den danske lovgivningstradisjonen på området. Den avskaffer ikke den tidligere danske drapslovgivningen, men bidrar derfor likevel til en viss utvikling. Når det gjelder drapslovgivningen, er det særlig en regel som er av interesse for analysen, nemlig den alminnelige avvergelses- og pågripelsesplikten.²⁶⁹ Dette er en prosessuell regel som bidrar i den utviklingen som er skissert ovenfor i kapitlet om prosesslovgivningen i recessene mellom 1536 og 1558. I relasjon til skyldvurderingen i drapslovgivningen er den sentral fordi den gir en endelig bekreftelse på den objektive tendensen som eksisterer ellers i den danske drapslovgivningen. I tillegg ligger særlig pågripelsesansvaret tett opp mot det objektive straffansvaret som familien til drapsmannen har dersom han rømmer. Derfor skal vi nå se nærmere på denne regelen.

6.1 Avvergelses- og pågripelsesplikten

I Store recess av 1643 blir det innført en alminnelig avvergelses- og pågripelsesplikt for de som oppholder seg rundt et drap.²⁷⁰ Dette er et rent objektivt ansvar hvor de som oppholdt seg på åstedet for et drap blir ansvarlige for å sørge for at drapsmannen ikke kommer seg unna. Ansvaret er todelt. Den innebærer først og fremst en plikt til å hindre at drap skjer i første omgang, dette er i oppgaven omtalt som avvergelsesplikten.²⁷¹ Hvis drap likevel skulle skje, gjørplikten til å hindre drapsmannens flukt seg gjeldene. Drapsmannen skal da fanges og overgis til øvrigheten. Dette er omtalt som pågripelsesplikten i oppgaven.²⁷² Dersom de

²⁶⁹ Det er også andre regler som omtaler drapsforbrytelsen i Store recess, men disse bidrar lite til utviklingen av skyldvurderingen i drapslovgivningen eller faller utenfor oppgavens avgrensingsområde. Derfor er det valgt å sette fokus på avvergelses- og pågripelsesplikten.

²⁷⁰ Store recess av 1643 II-10-1-1.

²⁷¹ Se ordlyden «Hvor tvist oc uenighed iblant ufri folk sig begifver, skal enhver være forplictet, som tilstede er, ulykke oc manddrab at hindre oc forekomme» i Store recess av 1643 II-10-1-1.

²⁷² Se ordlyden «Men sker manddrab, da skal oc enhver hosværendis være forplictet manddraberen at hindre, at hand ei bortkommer. End undkommer hand, være alle plictige hannem at eftersette oc føre tilstede inden otte dage der efter i det seniste» i Store recess av 1643 II-10-1-1.

ansvarlige ikke makter å overholde dette ansvaret, straffes de med bøter eller andre kroppslige straffer hvis formuen deres ikke strekker til.²⁷³

Selv om regelen ikke direkte gjelder drapsmannens skyld, er den viktig for å forstå utviklingen av skyldvurderingen rundt drapslovgivningen som helhet. Denne regelen tar nemlig ikke hensyn til subjektiv skyld. Det er et rent objektivt ansvar, hvor lovbrysterens faktiske evne til å hindre drapsmannens flukt ikke er et vurderingsgrunnlag. Det vil si at regelen utgjør en ganske klar motstrid med de protestantiske prinsippene som Hemmingsen formidler etter reformasjonen, og som er hentet frem flere ganger i oppgaven. Dermed er det også ganske klart at det ikke er denne typen religiøs retorikk som danner bakgrunnen for regelen.

Regelen er også viktig for å forstå hvor lovgivers fokus ligger når det gjelder de prosessuelle sidene av drapslovgivningen. Denne regelen flytter nemlig en stor del av ansvaret rundt straffeforfølgelse over på private borgere. Det er altså ikke kongens menn, men private borgere som har det største ansvaret når det kommer til forebygging av drap og forfølgning av drapsmenn. Det er de private borgerne som plikter å fange drapsmannen å føre han for domstolen. Som jeg alt har vært inne på i drøftelsen rundt prosesslovgivningen for drapsforbrytelsen, truer dette klart kongens faktiske justismonopol i drapssaker. Ved å pålegge en straff for brudd på denne objektive plikten, sørger likevel kongen for at loven bruker straffens avskrekkende effekt til fordel for kongens justismonopol.

Bakgrunnen for dette objektive ansvaret lå trolig i en frykt for Guds fortørnelse sammenholdt med de bevis- og påtalemessige utfordringene drapsforbrytelsen utgjorde. Ut fra lovgivningen fra undersøkelsesperioden kan vi se at drapsforbrytelsen klart var en forbrytelse som lovgiver anså som både sentral og komplisert.²⁷⁴ Drap var viktig å hindre for å unngå Guds fortørnelse, men det var også trolig en personlig, subjektiv og ofte hemmeligholdt forbrytelse.²⁷⁵ Den

²⁷³ Se ordlyden «eller oc en hver af dennem, om de ere formuende, gifve fuld mandebod, som er 18 currente daler. Findis ei til de bøder formue, straffis som formuen er til eller lide af sin hosbond paa kroppen med fengsel eller arbeide efter» i Store recess av 1643 II-10-1-1.

²⁷⁴ Se åb. brev av 8. aug 1562 (art. 199), missive av 6. mars 1578 (art. 93), åb. brev av 5. decbr. 1592 (art. 596) og missive av 12. juni 1592 (art. 17) som alle inneholder en begrensning i jurisdiksjonen i drapsforbrytelser for universitet, skoler og len. Drapsforbrytelsen er blant de eneste forbrytelsene som eksplisitt er nevnt i disse bestemmelsene, noe som taler for at den er for kompleks og viktig til at andre enn kongen og hans domstoler skal ha jurisdiksjonen i dem.

²⁷⁵ Se henvisningen til Guds fortørnelse i forordning av 22. mars 1620 (art. 555). Denne regelen er forgjengeren til den omtalte regelen i Store recess av 1643. En slik plikt til å hindre at drap skjer, er for øvrig å tråd med Luthers syn på drapsforbrytelsen, se Luther (1996) s. 66 hvor han oppstiller en streng plikt til å hindre død.

aktuelle regelen det her er tale om, kan mer spesifikt gi oss retningslinjer rundt hvilke drapsmenn det var vanskeligst å få tak i. Trolig ville dette ofte være drapsmenn som kanskje hadde en sentral rolle på en gård, hvor det kun var familie og venner som kunne vitne om drapet. I slike relasjoner ville det trolig være både økonomiske og følelsesmessige incentiver for de rundt drapet til å holde drapet skjult eller la drapsmannen gå. Ved å legge et straffeansvar på de som ville latt drapsmannen slippe unna, kunne straffen kanskje virke avskrekkende for familien slik at de ble mer villig til å føre drapsmannen under kongens kontroll og straff. Dermed sørger kongen for at drapsmannen faktisk blir straffet slik han skal etter loven og talionsprinsippet. Det blir altså en pragmatisk løsning på et problem som har en religiøs begrunnelse.

Foruten den verdslige og religiøse bakgrunnen for regelen som er beskrevet ovenfor, er det også mulig straffen som følger unnvikelse av pågripelsesplikten var tenkt som en substitutt for straff av selve drapsmannen. I realiteten blir ikke de som har dette objektive pågripelsesansvaret straffet for selve drapet, men for å ha unnlatt å pågripe gjerningsmannen. Likevel tilsier botens fordeling at denne straffen skulle fungere som en slags substitutt for boten drapsmannen ville betalt dersom han hadde blitt pågrepet. Boten skulle nemlig fordeles med halvparten til øvrigheten og halvparten til avdødes arvinger.²⁷⁶ Ved at boten skulle betales til både øvrigheten og avdødes arvinger, får straffen noe lik karakter som det objektive ansvaret drapsmannens familie har.²⁷⁷ Det er derfor mulig lovgiver anså det som nødvendig å pålegge noen en form for straff når drapsmannen rømte, og at de som stod nærmest til å bære dette straffeansvaret, var de som oppholdt seg rundt drapet. Denne regelen kan imidlertid virke noe overflødig siden drapsmannens familie uansett har et objektivt ansvar for å betale boten i tilfellet hvor drapsmannen rømmer. Denne argumentasjonen gir heller ikke mening ut fra et religiøst perspektiv, ettersom kongen har et religiøst ansvar for å straffe rett i henhold til Guds ønsker. Som klarlagt tidligere i oppgaven, tar Hemmingsens formidling av det protestantiske syn avstand fra et objektivt straffeansvar, særlig der det er tale om en substituttstraff.

Regelen om pågripelsesansvaret er trolig inspirert av en lignende regel i Kong Magnus Lagabøtes Landslov av 1274. Den aktuelle regelen finnes i IV-17-1 som sier at dersom noen

²⁷⁶ Jf. Store recess av 1643 II-10-1-2. Dersom drapet skjer i en by, fordeles boten i tre mellom den som eier retten til stedet, øvrigheten og avdødes arvinger, jf. Store recess av 1643 II-10-1-2.

²⁷⁷ Se kapittel 5.5.2 ovenfor.

dreper et menneske, skal de som er nærmest drapet, eller de som først kan nå han, pågripe han og føre han bundet til sysselmanen. Dersom drapsmannen ikke pågripes, og kunne blitt pågrepet uten at noen ble skadet, skal det bøtes en halv mark sølv til kongen. Dette ansvaret gjelder ikke for firmeninger i slekt eller svogerskap med drapsmannen.

Før den danske regelen om avvergelses- og pågripelsesplikten kom i forordning av 1620, og senere ble innlemmet i Store recess av 1643, var det ingen alminnelig plikt for borgere til å pågripe drapsmannen.²⁷⁸ Generelt kom det ikke tydelig frem i den danske drapslovgivning hvem som hadde pågripelsesansvaret før det ble klarlagt i 1620. Lovgivningen inneholder heller en rekke henvisninger til hva som skal gjøres dersom drapsmannen pågripes, uten at det nevnes hvem som skal pågripe han.²⁷⁹ Den danske lovgivningen er heller lagt opp på en måte som gjør det fordelaktig for offerets familie å bringe drapsmannen inn for tinget.²⁸⁰ Senere i 1580 får Jylland en særregel om at kongens borgere og tjenere er pliktig til å hjelpe dersom de blir bedt om å pågripe en drapsmann.²⁸¹ Dette er en særregel for å avhjelpe på et særskilt problem i området, noe som taler for at en slik allmenn plikt ikke eksisterte i Danmark før i 1620, med den ovenfor omtalte forordningen.

Fordi det er så mange likhetstrekk mellom regelen i Landsloven av 1274 og den i Store recess av 1643, og det ikke fantes et klarlagt pågripelsesansvar i dansk lovgivning etter reformasjonen, er det naturlig å tenke at den omtalte regelen kan ha vært inspirert av Landslovens regulering på området. Det er imidlertid to viktige punkter som skiller disse to reglene fra hverandre. Etter regelen i Store recess er det nemlig ikke gjort unntak for drapsmannens slekt, slik Landsloven gjør. Det er heller ikke lagt inn en klausul om at det ikke skal ilegges straff der pågripelse ikke kunne vært utført uten skade. Regelen i Landsloven tar dermed i større grad hensyn til subjektiv skyld enn det regelen i Store recess gjør. Etter Store recess skal de som oppholder seg rundt drapet straffes, uavhengig av om det var fysisk mulig for dem å pågripe drapsmannen. Derfor er det for den danske regelen tale om et rent objektivt pågripelsesansvar som ikke tar hensyn til subjektiv skyld.

²⁷⁸ Det finnes en regel fra dansk lovgivning etter reformasjonen om plikt til å pågripe å overlevere drapsmannen når drap skjer på skip, jf. Sjøret av 9. maj. 1561 (art. 26). Dersom drapsmannen kommer seg unna, blir mannskapet etter denne regelen ansvarlig for drapet. Denne regelen gjelder likevel kun på skip, slik at den ikke kan sies å gjelde generelt i riket.

²⁷⁹ Se recess av 1558 art. 21. som oppstiller krav om at «manddraberer gribis», men ikke sier noe om hvem som har ansvaret for å pågripe drapsmannen.

²⁸⁰ Se drøftelsen om bøtestraffen ovenfor i kapittel 5.2.

²⁸¹ Se åb. brev av 29. decbr. 1580 (art. 299) punkt 2.

Hvis regelen er inspirert av Landsloven, har lovgiver altså tatt en norsk regel som hensyntar subjektiv skyld, og modifisert den slik at den passer med den hovedsakelig objektive reguleringen på området i Danmark. Dette er med på å videreføre det narrative som oppgaven har lagt opp til hittil om at den danske drapslovgivningen etter reformasjonen hadde en overvekt av objektive skyldvurderinger, til tross for at deler av disse skyldvurderingene inneholdt elementer av subjektiv skyld.

7 Oppsummering og avsluttende refleksjoner

Før det trekkes avsluttende refleksjoner rundt analysen, vil det nå bli gitt en oppsummering av hva den foregående drøftelsen og analysen kan si om den religiøse tilknytningen til skyldvurderingen i den danske drapslovgivningen etter reformasjonen. Denne oppsummeringen vil ta utgangspunkt i de underordnede problemstillingene som ble stilt i oppgavens innledning.

- *Eksisterte det subjektive skyldkriterier i dansk drapslovgivning på tidspunktet før reformasjonen, i så fall hva gikk disse ut på?*
- *Eksisterte det subjektive skyldkriterier i dansk drapslovgivning i perioden 1536-1643, i så fall hva gikk disse ut på?*
- *Kan det trekkes subjektive skyldkriterier ut fra de objektive skyldkriteriene for drap i dansk lovgivning fra perioden 1536-1643?*

Disse tre spørsmålene er alle komplekse og har ikke et klart og konkret svar. Det vi likevel kan si med sikkerhet, er at det eksisterte elementer av subjektiv skyld i drapslovgivningen både før og etter reformasjonen. Disse elementene tok utgangspunkt i graden av forsett eller fraværet av dette. Det var likevel trolig ikke tale om spesifikke skyldkrav som en forutsetning for straff. Subjektiv skyld var vanskelig å bevise og de verdslige behovene for å holde samfunnet fri for drap tok derfor forrang og gjorde selve skyldvurderingen i hovedsak objektiv. Dette gjør at skyldvurderingen blir objektivt preget, noe som gjelder for dansk drapslovgivning gjennom hele perioden og avsluttes med et rent objektivt pågripelsesansvar. Likevel kan vi være ganske sikre på at subjektiv skyld var i lovgivers tanker og ønsker både før og etter reformasjonen.

- *Skilles det mellom drap og mord i dansk lovgivning i perioden 1536-1643, har skillet i så fall en rettslig betydning?*
- *Knyttes det subjektiv skyld til betydningen av mordbegrepet i dansk lovgivning etter 1536 slik at begrepet sentrerer seg rundt drapsmannens vilje til å drepe og alvorlighetsgraden av hans forsett?*

Etter reformasjonen blir både mord- og manndrapsbegrepet brukt i dansk lovgivning. I tillegg endret trolig ikke betydningen av mordbegrepet seg etter reformasjonen. Dermed er det ganske sannsynlig at mordbegrepet ble forbundet med en høyere grad av subjektiv skyld som rettet seg mot drapsmannens vilje til å drepe og alvorlighetsgraden av hans forsett. Likevel er det klare indikasjoner i lovgivningen på at lovgiver ikke hadde forståelse for begrepsmessig avgrensning. Derfor kan vi med relativt stor sikkerhet hevde at skillet mellom mord og drap i lovgivningen etter reformasjonen ikke hadde noen rettslig påvirkning på skyldvurderingen.

- *Påvirket kongens behov for justismonopol i drapsforbrytelsen i perioden 1536-1643 skyldvurderingens subjektive kriterier i drapslovgivningen gjennom dansk prosesslovgivning?*
- *Var kongens behov for justismonopol i drapsforbrytelsen etter reformasjonen utelukkende av verdslig karakter, eller springer det ut fra religiøse tanker om hvordan staten skal styres i Guds bilde?*

Foruten reglene om edsverging og det private påtaleansvaret, har ikke prosesslovgivningen hatt noe særlig stor påvirkning på skyldvurderingens subjektive kriterier. Dette kan komme av at det var det verdslige behovet om å hindre drap som i størst grad gjorde seg gjeldene i denne delen av drapslovgivningen. Den religiøse påvirkningen på prosesslovgivningen er også sprikende gjennom perioden. På den ene siden bruker lovgiver det religiøse forbudet mot å lyve som et middel for å bevise subjektiv skyld. Det blir også gitt sentrale regler som setter fokus på selve fullbyrdelsen av den religiøse straffen gitt gjennom talionsprinsippet. Likevel legger lovgiver det avgjørende fullbyrdelsesansvaret over på private borgere som også har det generelle påtaleansvaret, noe som strider mot øvrighetens religiøse ansvar for å straffe. Dette private ansvaret blir utvidet mot slutten av undersøkelsesperioden, hvor private borgere for en avvergelsesplikt i tillegg til en større pågripelsesplikt. Denne sprikende tendensen kommer også trolig av at lovgivers fokus i prosesslovgivningen ikke ligger direkte på religiøs synd, men på behovet for å straffe lovbrutere både for å hindre Guds fortørnelse og for å holde ro og orden i samfunnet.

- *Skjer det endringer etter reformasjonen i den religiøse retorikken lovgiver bruker for å uttrykke graden av skyld og synd i drapslovgivningen i perioden 1536-1643?*
- *Har den religiøse retorikken innholdsmessig påvirkning på de subjektive kriteriene i skyldvurderingen?*

- *Hva kan den religiøse retorikken, sammen med de verdslige behovene for ro og orden i samfunnet, samlet si om skyldvurderingens begrunnelse i drapsforbrytelsen i perioden 1536-1643?*

På den ene siden kan vi si at den religiøse retorikken ikke endres etter reformasjonen fordi den mest sentrale religiøse påvirkningen, talionsprinsippet, også blir anvendt før reformasjonen. Likevel utgjør det endrede fokuset på Guds fortørnelse i strafferettslig sammenheng en viktig endring når det gjelder straffens begrunnelse. Dette er imidlertid ikke en religiøs påvirkning som har sitt utgangspunkt i religionsskiftet. Tvert imot ser vi at lovgiver i svært liten grad tar hensyn til det protestantiske synet på synd og straff slik Hemmingsen formidler det i Danmark etter reformasjonen. Fokuset på Guds fortørnelse gjør heller skyldvurderingen mer objektiv enn den var før reformasjonen. I tillegg er drapslovgivningen som helhet i stor grad preget av lovgivningstendenser fra middelalderen, til tross for at det innføres en ny idealistisk dødsstraff. Vi kan derfor se at begrunnelsen for straffen i størst grad er satt i de verdslige problemene som kan oppstå i etterkant av et drap. Denne utviklingen fortsetter også gjennom hele perioden.

Gav en religiøs oppfatning av synd etter reformasjonen en klarere plass til skyldvurderingens subjektive kriterier i dansk drapslovgivning for perioden 1536 til 1643 slik at skyldvurderingen i større grad etter reformasjonen sentrerte seg rundt drapsmannens vilje til å drepe og alvorlighetsgraden av hans forsett?

Det korte svaret på hovedproblemstillingen er altså både ja og nei. Etter reformasjonen, hadde lovgiver klart begynt å sette et større fokus på subjektiv skyld, noe som er i tråd med den religiøse utviklingen i Danmark. Likevel er frykten for Guds fortørnelse sterkere enn dette begynnende fokuset, noe som gjør at den subjektive skylden ligger i bakgrunnen av skyldvurderingen. Dette gjør at skyldvurderingen blir objektivt preget til fordel for å unngå Guds fortørnelse i samfunnet. Selv om vektleggingen av Guds fortørnelse er nytt i strafferettslig sammenheng etter reformasjonen, gjør det store fokuset på de verdslige aspektene ved forbrytelsen, at drapslovgivningen får en overveldende middelaldrende karakteristikk. Foruten innføringen av den alminnelige og idealistiske dødsstraffen, med de endringene i skyldvurderingen denne straffen medfører, er det derfor generelt få større endringer i dansk drapslovgivning etter reformasjonen og opp mot Store recess av 1643.

7.1 Avsluttende refleksjoner

Etter rettssaken som fulgte 22. juli terroren i 2011, ble det rettet stor oppmerksomhet rundt tilregnelighetsvurderingen. Rettsaken, som hadde avdekket en svakhet i den norske tilregnelighetsvurderingen, ble på mange måter startskuddet for en lovgivningsprosess som skulle endre sentrale og prinsipielle sider ved vurderingsgrunnlaget for den norske skyldvurderingen.²⁸² Nesten 20 år etter hendelsen, kom lovendringen som skulle forebygge mange av de problemene som den gamle utilregnelighetsregelen stilte i 22. juli rettssaken. Lovendringen har imidlertid fått kritikk fordi den i realiteten trolig vil innebære en utilregnelighetsregel som færre rammes av, noe som til gjengjeld vil kunne føre til at flere straffes.²⁸³

Ved å rette blikket tilbake til oppgavens funn, kan vi se klare likhetstrekk med utviklingen av drapsforbrytelsen etter reformasjonen og den omtalte lovendringen som fulgte etter 22. juli terroren. Etter 22. juli virket frykten for et lovverk som ikke straffet farlige lovbytere motiverende for å skjerpe utilregnelighetsregelen. Etter reformasjonen var motivatoren for en strengere skyldvurdering i relasjon til dødsstraffen, rettet mot frykten for Guds fortørnelse. I begge disse tilfellene er det tale om risikostyring og samfunnsvern som begrunnelse for en grad av straffeskjerpelse. Det er altså frykten som påvirker hvordan vi straffer og hvem som straffes, uavhengig av om det dreier seg om frykten for Gud eller terror.

På det overordnede planet har oppgaven vist hvordan større samfunnsmessige endringer kan fungere som springbrett for rettslige endringer. Selv om dødsstraff og guds fortørnelse ikke er like aktuelle i dag som de var for 500 år siden, kan vi fremdeles se at hendelser i samfunnet som vekker frykt, påvirker lovgivningen vår. Lovgivning oppstår som en generell løsning på et samfunnsmessig problem, likevel ikke uten kompromisser. Spørsmålet er bare om vi er villige til å la frykten styre på bekostning av skyldvurderingens subjektive sider.

²⁸² Frøberg (2020) «De nye reglene om strafferettslig skyldevne», s. 171-173.

²⁸³ Frøberg (2020) s. 184.

Kildeliste

Litteratur

Andersen, Per, *Studier i dansk proceshistorie: Tiden indtil Danske lov 1683*, Jurist- og Økonomforbundets Forlag 2010.

Bernssen, Siri Elisabeth, *Skam, skuld og straff: Ei rettsleg analyse av barnedrapssakene på bygdetinget i Hordaland 1642-1799*, Juridisk fakultet ved Universitetet i Bergen 2017.

Brorson, Christian, *Forsøg til den siette Bogs Fortolkning i Christian den femtes Danske og Norske Lov: Samt Straffene efter de ældre Love*, 2. utg. Gyldendal 1797.

Erichsen, Bodil Chr., *Kriminalitet og rettsvesen i Kristiania på slutten av 1600-tallet*, Tingbokprosjektet 1993.

Fenger, Ole, *Fejde og mandebod: Studier over slægtsansvaret i germansk og gammeldansk ret*, Juristforbundets forlag 1971.

Fridericia, Julius Albert, «Frederik III og enevældens indførelse», *Historisk Tidsskrift*, 5. række, IV bind (1887) s. 715-814.

Gröning, Lina, Erling Johannes Husabø og Jørn Jacobsen, *Frihet, forbrytelse og straff: En systematisk framstilling av norsk strafferett*, 2. utg., fagbokforlaget 2019.

Hemmingsen, Niels, *Om naturens lov 1562*, Del 1-3, Oversatt fra originalspråket av Richard Mott, forlaget Øresund 1991-1993.

Hjort, Maria Astrup, «Retthistorisk metode og tolkning av rettshistoriske tekster», i Siri Elisabeth Bernssen, Brage Thunestvedt Hatløy, Geir Heivoll, Lars Kvestad, Dag Michalsen, Jørn Øyrehagen Sunde (red.) og Bård Sverre Tuseth, *Fordom og forventning: Ei handbok i rettshistorisk metode*, Akademisk publisering 2019, s. 16-47.

Husabø, Erling Johannes, *Rett til sjølvvalt livsavslutning?*, Universitetet i Bergen 1994.

Iuul, Stig, «Den gamle danske strafferet og dens utvikling indtil slutningen af det 18.

århundrede» i Leif Beckman og Herluf Petersen (red.), *Kampen om forbrydelsen:*

Forbrydelsens historie, kriminalpolitiet, det politiske politi, strafferetten og dens utvikling

gennem tiderne, kriminologi og kriminaltaktik samt fængelsvæsen, Bind 1, Emil Wienes Forlag 1951, s. 237-294.

Jørgensen, Poul Johannes, *Dansk retshistorie: Retskildernes og forfoatningsrettens historie indtil sidste halvdel af det 17. aarhundrede*, G. E. C. Gads forlag 1947.

Jørgensen, Poul Johannes, *Dansk strafferet: Fra reformationen til Danske lov*, utgitt med innledning av Ditlev Tamm og Helle Vogt, Jurist- og Økonomforbundets Forlag 2007.

Kjær, Morten, *Guds og øvrigheds straf: Centralmagt og sædelighet i Danmark-Norge*, Fair publishing 2017.

Kjær, Morten og Helle Vogt, «Straf og forvisning i det efter-reformatoriske Danmark-Norge» i Ole Høirus (red.) og Per Ingesman (red.), *Reformationen: 1500-tallets kulturrevolution*, bind 2, Aarhus Universitetsforlag 2017, s. 393-412.

Luther, Martin, *Dr. Martin Luthers Lille Katekisme*, oversatt av Dr. A. Chr. Bang., 38. utg., J.W. Cappelens forlag 1976.

Luther, Martin, *Martin Luthers store katekisme*, oversatt av F.Wilh. Bugge i 1829, 3. utg., Det evangelisk-lutherske kirkesamfunn 1996.

Michalsen, Dag, *Rett: En internasjonal historie*, Pax 2011.

Pennington, Kenneth, «Moderamen Inculpatæ Tutelæ: The Jurisprudence of a Justifiable Defense», *Rivista internazionale di diritto comune*, nr. 24 (2013), s. 27-55.

Sandnes, Jørn, *Kniven, ølet og æren: Kriminalitet og samfunn i Norge på 1500- og 1600-tallet*, Universitetsforlaget 1990.

Sandvik, Hilde (red.) «Trykkefrekkhet etter 1814 i Norge og Danmark: Offentlighet, ytringsfrihet, Ørsted og straffeloven av 1842» i Anders Sandøe Ørsted, *Anders Sandøe Ørsted og den norske straffeloven av 1842*, Akademisk publisering 2017, s. 11-30.

Sunde, Jørn Øyrehagen, *Speculum legale: Rettspegelen: Ein introduksjon til den norske rettskulturen si historie i eit europeisk perspektiv*, Fagbokforlaget 2005.

VanDrunen, David, «Natural Law, the Lex Talionis, and the Power of the Sword» i *Liberty University law review*, Vol 2 (2008) s. 945-967.

Weylle, Christen Osterssøn, *Glossarium juridicum Danico-Norvegicum: Det er: Alle gamle danske oc norske glosers rette forklaring som findis i de skaanske, sielandske, judske oc norske lowbøger, saa oc kongel. recesser, handfestninger, gaards oc søretter, rigens oc kirckeretter, obne Mandater oc brefve. Nu anden gang effter lowerne, saa oc regis Christ. 4. recess. reviderit, forbedrit, rettit oc completerit, oc der foruden tillagt den Norske lows fulde mening, med dens indhafvende mørcke glosers rette forklaring, saa vijt i texterne findis, oc anledning gifvis. Tienendis tillige til et general-register ofver alt hvis forne lower oc forordninger indeholde. Alle dem i Danmarck oc Norge, som foraarsagis, enten activè eller passivè retten at bruge*, Jørgen Holst 1652.

Elektronisk utgivelser

Frøberg, Thomas, «De nye reglene om strafferettslig skyldevne» i *Lov og rett*, vol. 59, 3 (2020) s. 167-184. DOI: <https://doi.org/10.18261/issn.1504-3061-2020-03-05> (lest 26.05.2022).

Korpiola, Mia, «Vim vi repellere – On Legitimate Self-Defence in Medieval Scandinavian and Learned Law», *Matthias Caloniuss-seura*, 26.02.2022, https://oikeushistoria.wordpress.com/2022/02/26/vim-vi-repellere-on-legitimate-self-defence-in-medieval-scandinavian-and-learned-law/#_ftn6 (lest 11.05.2022).

Historiske lover og lovsamlinger

Andersen, Aage, *Den danske rigsgivning 1523-1558*, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Selskabet for udgivelse af kilder til dansk historie 2015.

Hallanger, Fr. og Fr. Brandt, *Kong Christian den fjerdes Norske lovbog af 1604*, Feilberg og Landmark 1855.

Kolderup-rosenvinge, J.L.A, *Samling af gamle danske Love, udgivne med Indledning og Anmærkninger og tildeels med Oversættelse*, fjerde del, Gyldendalske boghandlings forlag 1824.

Lange, Christian C. A., Edv. O. Heiberg, Siegw. Petersen, Otto Gr. Lundh og J. E. Sars, *Norske rigsregistrarer: Tildeels i uddrag*, bind 1-8, Det norske historiske kildekriftfond 1861-1884.

Secher, V. A., *Corpus constitutionum danicæ: Forordninger, Recesser og andre kongelige breve, Danmarks lovgivning vedkommende, 1558-1660*, bind 1-6, digitalisert av Det

kongelige bibliotek i København, Selskabet for udgivelse af kilder til dansk historie 1887-1918.

Secher, V. A., *Kong Christian den femtis Danske lov*, G. E. C. Gads forlag 1929, digital udgave ved Bjørn Andersen 2003, <http://bjoerna.dk/DL-1683-internet.pdf> (lest 30.05.2022).

Skautrup, Petter, *Den jyske lov: Text med oversættelse, kommentar og ordbog*, Universitetsforlaget i Aarhus 1941.

Taranger, Absalon, *Magnus Lagabøters Landslov*, Cammermeyers boghandel 1915.

Elektroniske oppslagsverk

Holbergordbog, digital udgave på <https://holbergordbog.dk/>.

Kalkars ordbog, digital udgave på <https://kalkarsordbog.dk/>.

Meyers fremmedordbog, digital udgave på <https://meyersfremmedordbog.dk/>.

Moths ordbog, digital udgave på <https://mothsordbog.dk/>.

Liste over grafer og diagrammer

Graf 1: Oversikt over dansk lovgivning som nevner drapsforbrytelsen i perioden 1536-1643. (s. 12 og 36)

Graf 2: Oversikt over norsk lovgivning som nevner drapsforbrytelsen i perioden 1536 til 1643. (s. 12)

Graf 3: Oversikt over danske åpne brev som nevner drapsforbrytelsen i perioden 1536-1643. (s. 34)

Graf 4: Oversikt over danske riksdekkende recesser og forordninger som nevner drapsforbrytelsen i perioden 1536-1643. (s. 32)

Graf 5: Oversikt over danske missiver og instruksjer som nevner drapsforbrytelsen i perioden 1536-1643. (s. 35)

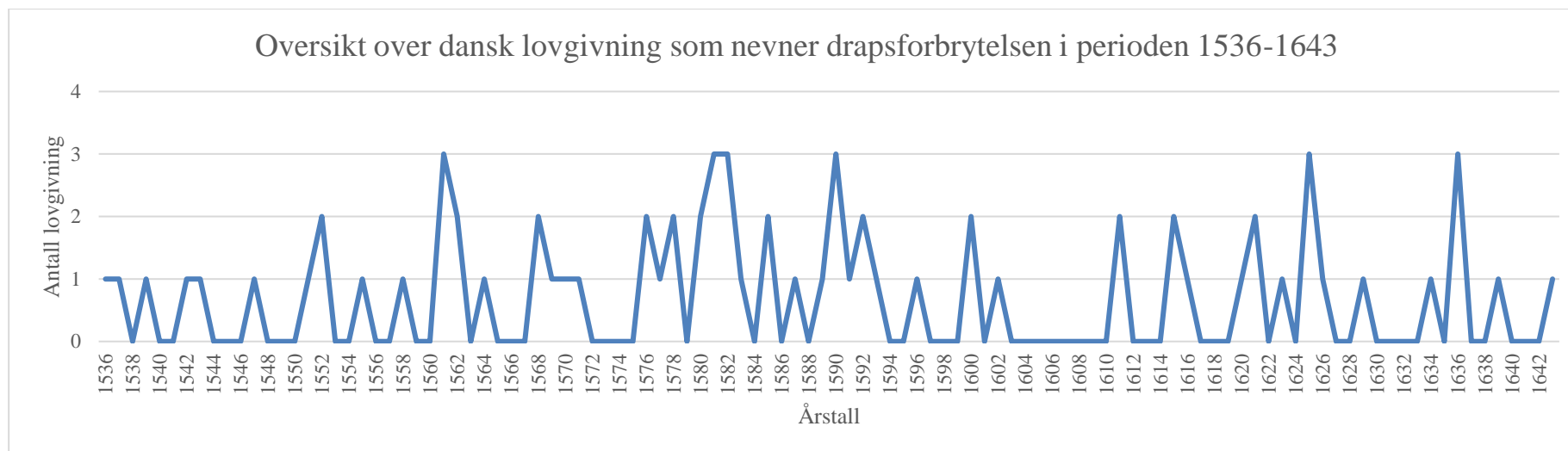
Graf 6: Oversikt over dansk spesiallovgivning som nevner drapsforbrytelsen i perioden 1536-1643. (s. 30)

Diagram 1: Oversikt over de ulike typene dansk lovgivning som nevner drapsforbrytelsen i perioden 1536-1643. (s. 36)

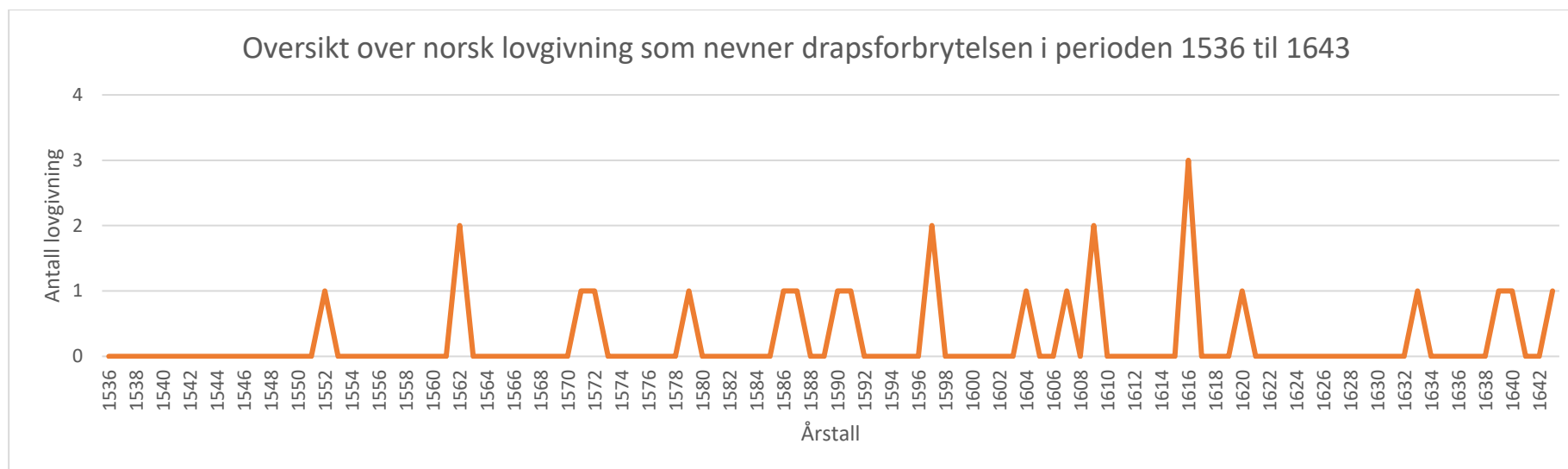
Diagram 2: Forholdet mellom de ulike typene dansk lovgivning som nevner drapsforbrytelsen i perioden 1536-1643. (s. 34)

Vedlegg 1: Statistisk oversikt over Dansk og Norsk drapsrelatert lovgivning for perioden 1536-1643

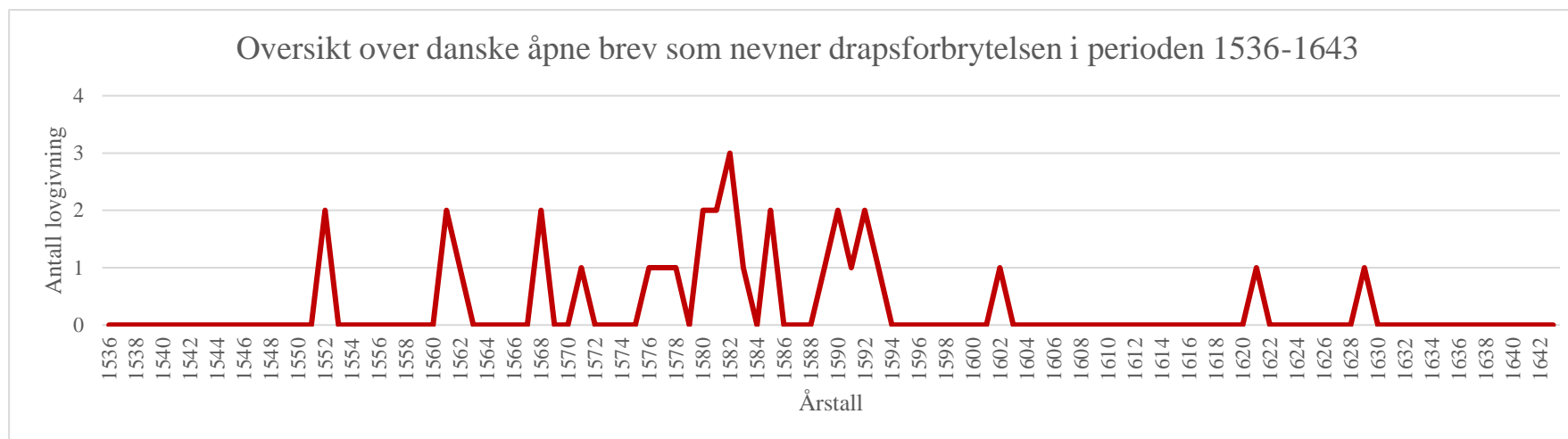
Graf 1:

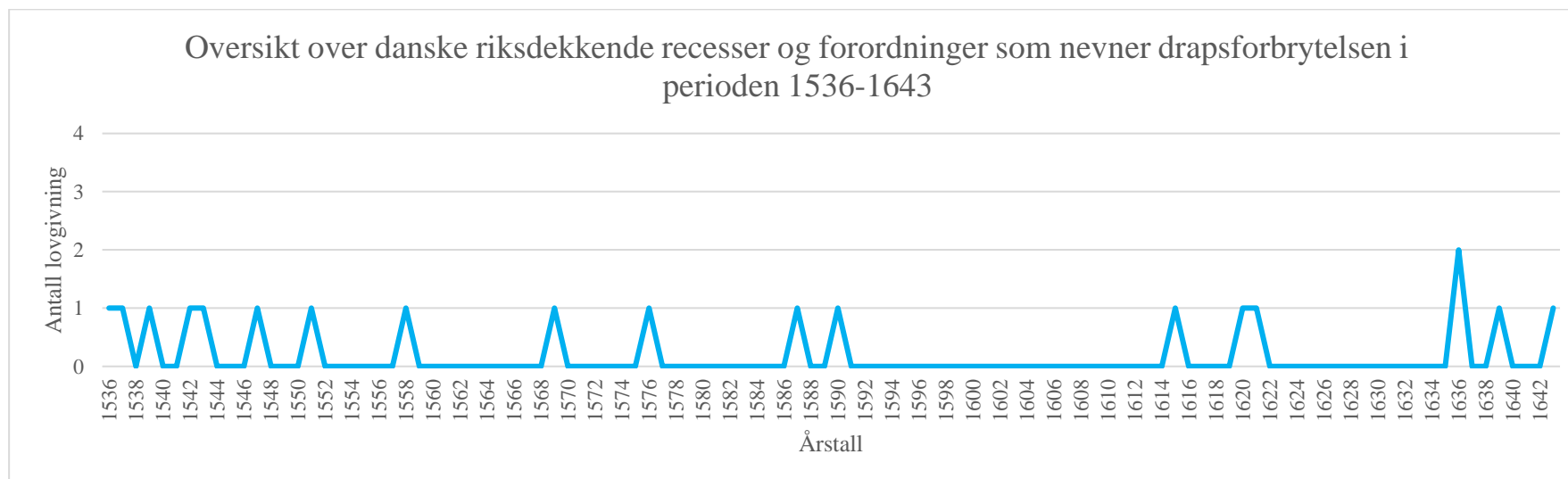
Graf 2:

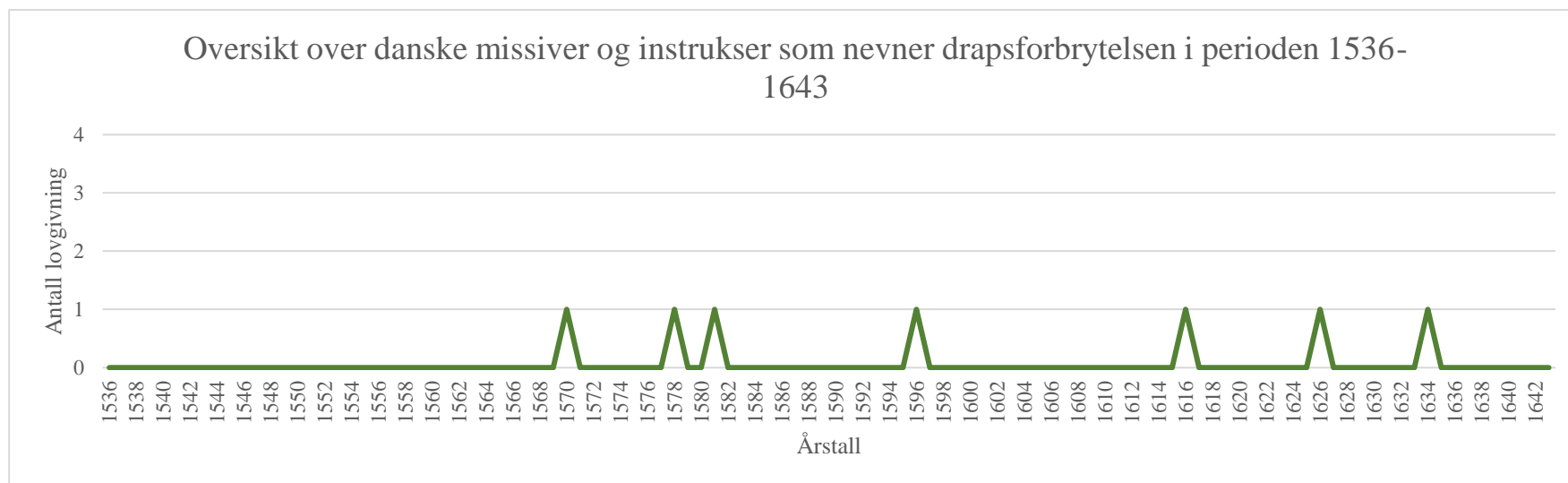
Graf 3:

Graf 4:

Graf 5:

Graf 6:

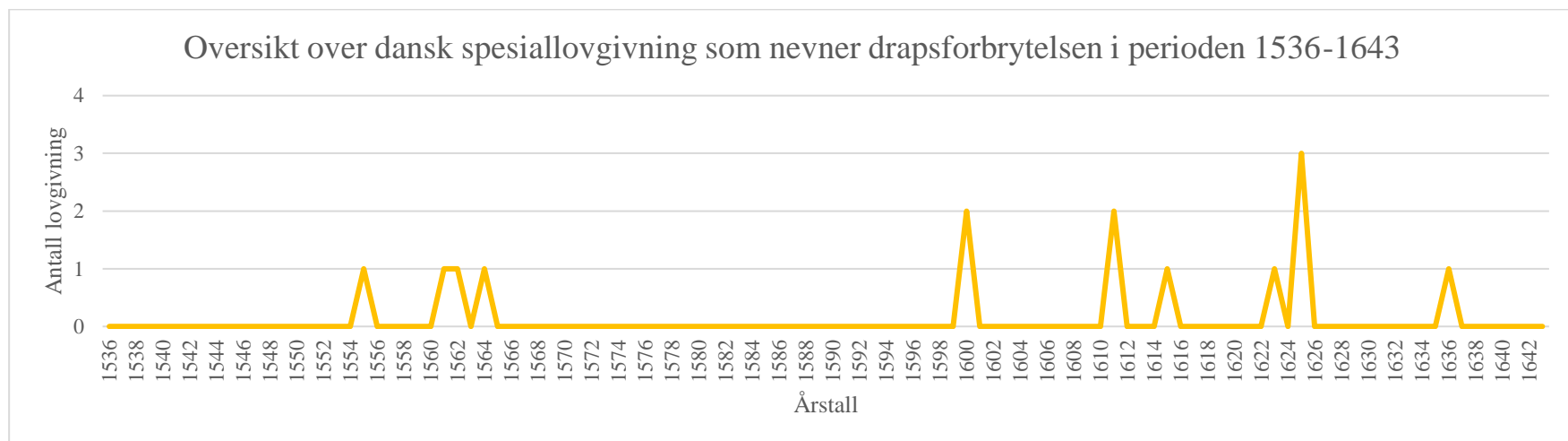

Diagram 1:

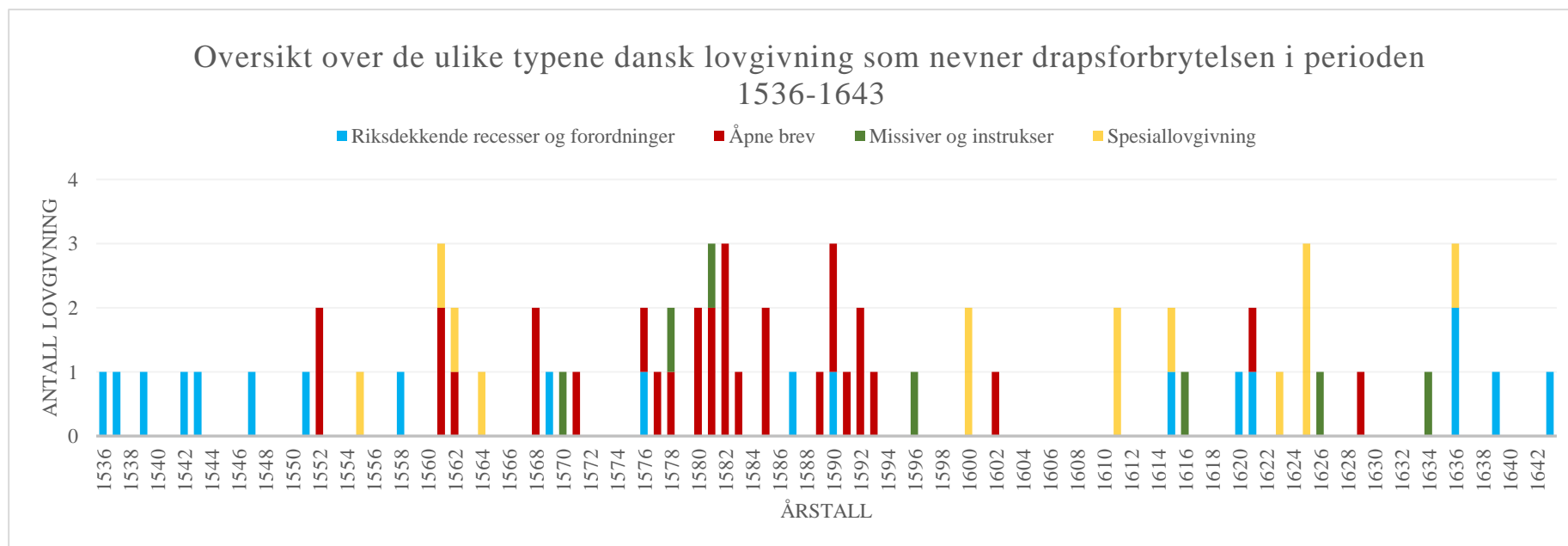

Diagram 2:

Forholdet mellom de ulike typene dansk lovgivning som nevner drapsforbrytelsen i perioden 1536-1643

